This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

A 987,936

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ԳԱՒԱԶԱՆԱԳԻՐ

Առաքելապատիւ և վերջնագոյն Եպիսկոպոսաց, որք Լուսաւորչական պատուով նստեալ յաթոռ Ամենափրկչեան վանաց Նոր Ջուղայու, հանդերձ հակիրճ ծանօթութեմբք [illegible]ղոյն ժամանակաց, և նշանաւոր գործոց նոցին ընդ այնովք, սկսեալ յաւուրց անտի դաշնակութեան Հայոց մինչ ցաւուրս յայսոսիկ.

Ըստ խնդրոյ ոմանց հայրենասիրաց՝ աշխատասիրեալ Տեառն Յովհաննու Խաչկեան Խաչենկեր Ուսադերեցու Հայոց, Տպագրեալ յիւրում Տպարանի վերատեսչութեամբ իւրով։

ԿԱԼԿԱԹԱ .

1876

Կարգաթիւ 2110

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌՆ ՏԵԱՌՆ ԳԷՈՐԳԵԱՅ Դ. ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ.

ՅԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՅ ԱՄԵՆԱՓՐԿՉԵԱՆ ՎԱՆԱՑ ՏԵԱՌՆ ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ.

Յուշ լիցին քեզ աւուրքն յաւիտենից, իմա ցարուք զամսն ազգաց յազգս։ Հարց զհայրն քո՝ և պատմեսցեն քեզ, և զծերսն քո՝ և ասասցեն քեզ։

Բ. Օրինաց ԼԲ. 7.

ՕՐՀՆԵՐԳ ԱՌ ՊԱՐԿԵՇՏԱԳԵՂ

ՏԻԿԻՆ ՄԵՐԽԱԹՈՒՆ Մ. ՄԿՐՏՈՒՄ.

Ո՛չ Թարմատար զյաջողուած Տպագրութեան դուզնա-
քեայ գործոյս յանուն քո ծաւալումն, վն զի յուշ ած զոր
ըբերեմն ամօք ինչ առաջ շուրջ զգրա աերղանով ի մով այսր՝
որեկցաբար սիրաբանէիր — "Հա՛յր՝ զի՞ է քեզ զաշխա-
տանսդ անդուլ, մինչ կոշկոճեալ կեանք քո հանգստութեան
կարօտաւորի" — ընդ որ և զպատասխանիս ի քեզ — "յօ-
ժարակամ աշխատանաց. քիրտն՝ անուշահոտ":

Տես արդ՝ զորդասիս վաստակոց, և տուր յիմացակա-
ցութեան քում, թէ զինչ օգտեցան փափկակեացք ՚ի Նինջ
րաալոյ, քև՝ զքեզ մակաբերեալ, զի եթէ զքոյդ եռանդ-
ուայ ոչ ջանայէր, ձուսար անկանէր քեզ պարծանքդ
յիլչաւիւս շարամանութեան ազգայնոյ գրչի. (Ու՛ չ ու՛նի հա-
ւատալիք այստ... ոնեո ի մեզ) Թողում զԱնգլիականին զձար-
տարդ հմտութիւն, ահա քեզ շնորհ այ, և բուրումն
անուշահոտ քրտանց վաստակոց.

Ա՛յ ի Նկատի զնուէրս առնուցուս՝ որպէս թէ ան-
սայելուչ քումդ վիճակի կենաց, այլ խո՛ւմ զոր ես ըզ-
գամ, այն է Նախագասութիւն առաքինական սկզբանցդ,
ուէտ ի ծանրատաղտուկ կիրսդ այրիութեան.

Այրիութեան ասեմ՝ վաղահաս և դառն, որ ըզ-ագամած քօղ իւր զգլխով դալար հասակիդ տարածեալ, կորզելով 'ի քէն զմարմնաւոր վայելչութիւն կենաց, և քոյ ըստ Այրւոյն սուրբ՝ (Ա. Տիմ" Ե. 5) պնդութեամբ հոգւոյ ընդ երաշխեալսդ մրցեալ, ամի ժուժկալութբ — Ըստ Վարուժանին ողջախոհ Տարակի, մնացեալ կատան՝ իբր 'ի Մենաստանի Սաղմոսանուագ, դնելով և այնու-շուք 'ի գլուխ միամօր, որ քեզ մխիթար է եթ 'ի կեանս իւր.

Ապաքէն մա ընկալ զնշանաւորեցիս 'ի տխրամած դրչէ հօր, համաբաղդատ քուսդ զգացման — Իբ արխա-ցեալ 'ի քաջալանջ առաքինութիւնդ, անդրէն և անդր՝ ներ-տեմ 'ի բարին, շնա քեզ համարեալ զանթառամ պսակ՝ որ վասն քո հիւսի յանանց երանութեան, որում քեզ վա-յելել բարեմաղթէ նա՝ որ սրտի մտօք որդեգիր իւր զքեզ անուանեաց.

ՀԵՂԻՆԱԿՆ ՄԱՏԵՆԻՍ.

Digitized by Google

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Ծանեան և գրական օրէնք դաստիարակեն զմարդ՝ գոլ
զանէր, և զոր վայելեալ յոյժ զբարիս՝ փոխադարձա-
տակարարել զկենաց, առ յոչ մնալ անօթով ի պարտուն,
(Ժգ. 7) մանաւանդ առ ի Տէր և զանցս անմոռացութեան
ուղին ասանէ, զի ի E ան. յիշատակ զարս Հաւատցին վկայք.
Բաս որոյ և մեր պարտ անձին կալեալ զշուզնաքեայ
ման՝ յիշատակ ընծայել արժանեաց, եթէ ըմբռն զաշ
նորհակալութիւն ասացանելոյ — Բայց և երբէք որպէս մեր
ն. ունկայն կարի պատկառ ամօթով, զանշիտել յաւէտ
ց ամանց անպարտարակարար իշխանաց եկեղեցւոյ. որք
Հաստանել կարծեր զերդու խրախուսանաց՝ Թերբաքոմ
ղուլից, զոր մշտակազմ ի ծոցի.
Իսկ Նորոյն այսու. (Որ+ան և խնայողաբար) ոչ գի-
զկատարածէն, արդարութիւն արդեօք՝ թէ անդատին
անիծից և կապանաց. բայց և այնպէս զոր ինչ և լցէ՝
ալեմք կրել օրով 'ի ծոցի, իբրև պտուղ չարաչար
, յուսալով Աստուծոյ փրկչին մերոյ. որ լուծեալ է խնա-
անենեցուն, և զատող. (Մէքէա, է. 7)
Ապաքէն եթէ սիրաբան ոք կարեկցաբար ասիցէ
չեղեալ քեզ բաւական ճաշակին դառնութեան՝ զոր
մոդ զգածար Հանգուցեալ Թ. Եպիսկոպոսա երկ
վշտօք. նոյն և զարդիս առնուլ ախորժիս, որով և
փորձ ոխմարի զանուն ստանձել, և այլն.
Ի պատասխանի ասեղօցեմք զնա, մեք զ յոյս մեր և
ր 'ի Տէր բևեռեալ, և զէն ան վթար զպատգամս նորա
Հաստատեալ, (Մտ. Ժ. 28) ոչ կասկածիմք յերկեաց
ասարաս խժդժութեանց ոմանց, եթէ անդատին որոց սիրտ
ննոց բորբոքեալ. (Ովսէա, է. 6) յանիծանել զմեզ զարթ-
ն, վասն զի արդէն սակս մեր վճարեալ զանենայն — Որ-
ք մանաւանդ զսպառնալիս՝ և զքաջալերս ան գրոց — "Ար-

դեռակ՝ մի՛ թեկն առնուլ 'ի հզօրէ, և մինչև 'ի մահ մարտեա՛ց վասն ճշմարտութեն, և Տէր Ա՛ծ քո՝ օգնեսցէ քեզ": (Սիրաք Դ. 32)

Եթէ անդրէն կրկնիցի իբրև ընդդէմ օրինաց զբանս առաքելոյն թէ, "Զիշխանս ժողովրդեան քո՝ մի՛ հայհոյեսցես — զառաջնորդս առ խղճի մտօք, — քանզի եթէ մեք զնոսա հայհոյեմք՝ այլ թէ զապարէն զնոցա նոցին պախարակեմք 'ի խրատ և յուղղութիւն այլոց — յարմարեալ յաւէտ 'ի ձայնէն "Վա՛յ որ զչարն բարի, և զխաւարն՝ լոյս դրոշմեսցէ", (Եսայ. Ե. 20) և հետևաբար ոչ ամբաստանեալ մեր 'ի խառն դպրոցի խոտորումն հօր՝ որդւոյն Վարերկայ, առ 'ի ծածկել զգարշելիս, այլ 'ի պարզ դպրոցի Ա՛ծայնոյն Պօղոսի, (Ա. Տիմ." Ե. 20)

Բովանդակութիւն գործոյս՝ յերկուս վերածի հատուածս, միոյն առաջնոյ տալով զվէպս Առաջնորդաց վանաց մինչ ցնորդեցելոյս գահակալ, և միւսոյն վերջնոյ՝ յատուկ զանցս և զհանդամանս արհւոյն. թէ 'ի Ջուղայ անդ, և թէ 'ի Հնդիկս այսր՝ յարելով ընդ նա՝ և զայլ խնդիրս կարևորս անցից յարաբերեալ յամանս:

Արդ՝ եթէ խիստ թուիցի արհւոյն՝ կամ նմանեաց զմերն վէպ իրաւանց, թո՛ղ յուշի կալցին զերդումն զառ 'ի մէնջ ընկալեալ յահաւոր ատենիւ, ի ժամուն կոչման զմեզ 'ի կարգ Քահանայութեան, անանթիմայ նզովիւք փակելով զանձն մեր և զխիղճ, որպէս զի մահու չափ հաւատարիմ լինիլ օրինաց, և պաշտաման մեր աւանդոյ հաւատացելոյն 'ի մեզ — Ա՛հ մեծ է անկ մատնումն 'ի ձեռս Աստուծոյ կենդանւոյ, (Եբր." Ժ. 31) բայց եթէ են որք ոչ ճանաչեն զԱ՛ծ կենդանի, և ոչ իսկ յահէ վրի-ժու նորին սարսեալ, թո՛ղ եկեսցեն առ ճանճիկ չաստածն Ակկօրոնի 'ի հարց՝ թէ ապրելոցե՞ն յերեսաց բարկութեան Աստուծոյն կենդանւոյ: (Դ. Թագ." Ա. 2)

Տրուաղն Քահանայից,

Խ. ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԽԱՉԿԵԱՆ

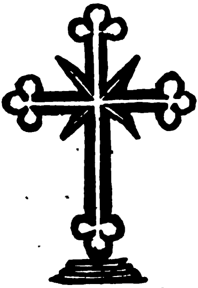

ՔԱՌԱԹԵՒ ՍՈՒՐԲ ԽԱՉ, ԶԳԵՍ ՄԵԶ ՄԻՇՏ ՑԱԶ.

"Պանծալիդ սուրբ Խաչ՝ պարծանք իմ և յոյս,
Քեւ զիս ազատեաց՝ փրկիչն իմ Յիսուս,
Արդ ի քո տեսել՝ հաւատով ի միտս,
Փառս տամ նմա կարդամ՝ որ փրկեաց հէքոյս.

Չես դու գաղափար՝ խորան պատկերաց,
Որք են ի կառս՝ ի տախտակ ներկած,
Այլ ձեւ փրկարար՝ Դրօշ տէրական,
Հաւատացելոց՝ Քրիստոնեայ ազանց.

Զի՞նչ անուն փառաց՝ զի՞նչ մեծ աստիճան,
Գտցէ քառակեալ՝ քոյոյ մեծութեան,
Օրհնութիւնք ի գլուխ՝ պաշտողաց գտեղ.
Անէծք ատելեաց՝ բանիւ տէրական:

Դու ես սիւն լուսեղէն՝ Առաջնորդ շաւղաց,
Ի խաւար ելից՝ յերկիրն Աւետեաց.
Տեղ նորոցս աւեր՝ փոխանակ հնոյ,
Ցան Իսրայէլեան՝ ի զուէլթ շնորհաց.

Դու ես լուսափայլ՝ Ակն պատուական,
Առիցն Աստուծոյ՝ յարդեալ պատուանդան,
Գոհար գոհարաց՝ անդր քան Հաւիլայ,
Բանին որ ի մեզ՝ յեան տեսութեան.

Հայրապետենի Որթոյն՝ դու ճմլող հնձան,
Քամէչ յողկուզոյ՝ բաժակ փրկութեան,
Նիւթ պատարագի՝ քաւութեան մեղաց,
Տէր մեղապարտելոց՝ ընդ Հօր հաշտութեան.

Արդ և դու միջնորդ՝ առ զոհ քո անպարտ,
Որ արեամբ իւրոյ՝ ներկեաց քոյդ գագաթ,
Արա զի մերձին՝ ի դատն ընդ հանուր,
Ո՛չ մատնել զմեզ՝ ի գեհենեայն հուր".

Digitized by Google

Որդեա՛կ եթէ մերձենաս ծառայել Աստուծոյ՝ կա՛ցյ յարդարութեա

Սիրաք Բ.

Գոչեա՛ զօրութեամբ և մի՛ խնայեր, բարձրացո՛ իբրև զփողոյ բարբառ ք[ո]
պատմեա՛ ժողովրդեան իմում զմեղս նոցա—

Եսայի ԾԸ.

Լուարո՛ւք զայս քահանայք և անսացէք, քանզի ընդ ձեզ է դատաստան, զ[ի]
որոգայթ եղէք դիտանոցին .

Ովսէէ Ե.

Դո՛ւք քահանայք որ բամբասէք զանուն իմ, և ասէք իւ բամբասեցա[ք]
զանուն քո, զի մատուցանէք ի սեղան իմ հաց պղծութեան, և ասէ[ք]
իւ պղծեցաք զնոսա .

Մաղաք Ա.

Այս պատուէր է իմ առ ձեզ քահանայք, եթէ ոչ լուիջէք և ոչ ունի[ցիք]
ի սրտի ձերում տալ փառս անուան իմում, ասէ Տէր ամենակալ, առա[քեցից]
ի վերայ ձեր անէծս .

Նոյն Բ.

Որդի մարդոյ, դէտ կացուցի զքեզ տանն Իսրայէլի, լուիցես յինէն զբա[նս]
զամն՝ և սպառնասցես նոցա իբրև յինէն — յորժամ ասիցեմ ցանօրէն[ն]
թէ մահու մեռանիցիս, և դու ոչ զգուշացուցանիցես նմա դառնալ ի չա[ր]
ճանապարհաց, զարիւն նորա ի ձեռաց քոց խնդրեցից . Եզեկիէլ Գ. 1

Բուծին հովիւք զանձինս իւրեանց, և զխաշինս իմ ոչ արածէին, այսպէ[ս]
ասէ Տէր Տէր, ահաւասիկ ես և ի վերայ հովուացդ և պահանջեցից զխաշի[նս]
իմ ի ձեռաց դոցա, և դադարեցուցից զդոսա յարածելոյ զխաշինս իմ .—

Նոյնն ԼԴ. 8

Զգուշացէք անձանց և ամենայն հօտին, յորում եդ զձեզ Հոգին սուր[բ]
Տեսուչս, հովուել զժողովուրդ Տեառն, որ ստացաւ արեամբ իւրով

Գործ՚՚ Ի. 2

Զայս խրատ տուեալ եղբարց, բարեաց պաշտօնեայ լինիս Քրիստոսի, սնեա[լ]
նիցիս բարւոք վարդապետութեամբ .

Օրինակ լերիր հաւատացելոց՝ բանիւք, գնացիւք, սիրով, հաւատով (և)
սրբութեամբ :

Ա. Տիմ՚՚ Դ. 6 1

Զի անուն կենդանւոյ ունիս՝ և մեռեալ ես — Լեր արթուն և հաստատեա՛ զայլս[ն]
հետև՝ զի հանդերձեալ էին մեռանել, քանզի ոչ գտի զգործս քո կատարեալ
առաջի Աստուծոյ .

Յայտն՚՚ Գ. 1-2

Digitized by Google

Engraved by Madhub Chunder Mullick.

Digitized by Google

ՍՏՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՑ ՎԱՆԱՑ ՋՈՒՂԱՑ·

Գլուխ Ա։

Ըստ Ճառագրելոյ Առաքել Վարդապետի Դաւրիժեցւոյ, և Խաչատրոյ վարդապետի Ջուղայեցւոյ. (1) յամի տեառն 1606, ի գերել դժոխանոյն Շահ Աբասայ առաջնոյ զՀայս ի Հայաստանեաց և վարելն ի Պարսկաստան՝ այն է Շօշ կամ Ըրաղ. և հասարակ անուամբ Ըսպահան, (2) բնակեցուցանէ զնոսա 'ի տեղիս տեղիս, որպէս Գաշտեցւոց յատուկ ի Շամսաբադ. որ 'ի քաղաքամիջի, առ եզերբ առուաւ մեծի ջրոյն. որ խաղայ ի չարբաղ և անուի 'ի շրջակայս այգեստանեաց՝ մինչ ցպալատս արքունի լցուցանելով նոցա զկարիս։

(1) Այս պատմութիւն Պարսից՝ սկսեալ 'ի Կիւրոսէ արքայէ՝ կնքի Քերիմ խանաւ, զոր հատուածովք տպագրեալ 'ի Մադրաս, միջոցաւ ամսատետր լրագրոյն "Ազդարար" յորջորջեալ. յամի Տեառն 1794 տես անդ։

(2) Զհաստատութենէ ասպահան քաղաքի, պատմիչք անհամաձայն և արտաշաւեր հանդիպին միմեանց, բայց մերն Վարդան վարդապետ՝ տայ Նեբրովթայ, որ և ասի Բէլ, սա ասէ 'ի Թագաւորելն 'ի Բաբիլոն քաղդէացւոց, 'ի ժամա[illegible] խորհրդոյ աշտարակին շինութեան, երկրին Սենարայ 'ի դաշտին [illegible], տայ շինել զասպահան, վասն առնլոյ իւրոյ ինքեան աթոռանիստ՝ [illegible] պատմութիւն Հայոց, հատ. Ա. երես, 168.

Digitized by Google

Ըմբոստ եկեալ դրացւոց մահմետականաց՝ տեղւոյն բողոք առ Իթիմադօվլայ ոմն ամբաստանեն, և նր յականջս Թագաւորին որպէս թէ գինարբուք ազգք բնակիչք տեղւոյն, Հայք և Եբ-րայեցիք պղծեն զջուրն որով ինքեանք լնուն զպէտս անձանց, ուսքին ազգք ասեն ՚ի ճմլելն խաղողոյ ՚ի գինի և ՚ի պարզումն, դնեն և զքամուքս վայթեն ՚ի ջուր, և կարաս և զայլ անօթս գինւոյ՝ յաւուն լուանան, որով և պղծեն զսրբութիւն մեր ընդդէմ խորական մերումս կրօնի և այլն, տես պատմութիւն Առաք. Վարդ., գլուխ ԼԴ, երես 433.

Ընդ այս խորհրդոց աղաղակ խուժանին, հարկեալ քաղաքապետին տալ հանել զեբրայեցիսն անտի ՚ի Չքարայ (ուր եման ձեռք մինչ ցայսօր) և զՀայս ՚ի Ջուղա յայնկոյս Զանդարուտայ գետոյ, որ ընդ հարաւով յատորոտս լե-րին, ուր և այլ հաստուածք գաղթականաց Հայոց, առ երին թաբրիզեցւոց թաղի, որ մինչ ցայսօր որոշի անուամբ դաշ-տեցւոց; քանզի թաղք Նոր Ջուղայ առեալ զանուանս ՚ի նահան-գաց Հայաստանի՝ յորէջ բնակչաց նոցին ՚ի բուն կայենից.

Ի սմին ժամանակի առաջնորդէր գաղթականաց Հայոց Ջուղայ, Մովսէս հեզահամբոյր եպիսկոպոս, որ յետ փո-քու միջոցի բարւոք կառավարութեան հայրենակորոյս հօ-տին՝ կնքէ զկնթացս մահկանացու կենաց իւրոց, ընդ ցաւօք տարագրութեան սրտի.

Բ — Խաչատուր կեսարացի երանաշնորհ եպիսկոպոս, նաև-

Ըստ նշէ և Միքայէլ Չամչեան պատմիչ, իբր զկնի 40 ամաց մահուան Բե-լայ, շինեալ Ասպահան ՚ի կամ ջխուրս Թագաւորեն Քաղդէացւոց, տես ՚ի տպագ-րէն Երուսաղէմի, յամի Տեառն 1871, երես 18 և տուր գու՝ ում և կամեսցիս.

Ցայսօրիկ աւուրս ծանուցաւ մեզ ՚ի հաւաստարիմ գրչէ, թէ յամի Տեառն 1832, տեսեալ ինքն ՚ի Համադան եկեղեցին մեր փոքրիկ (սուրբ Բեթղեհէմ անուամբ) որ զարդիւ դարձուցեալ ՚ի մզկիթ, ուր և ընթերցեալ իւր ՚ի բակի զտապանագիրս քանի մի Հայ գրով, զմրմունջ յիշատակ, թէ գի մեր Նախանձ կրօնամոլ մահմեդականաց ցայս վայր ոչ անհետացուցեալ զայնս՝ առ ան նշան ունելոյ զտեղին, որով թուի չարաչար մեղանս համարեալ նոցա զկրկնանս գերեզմանաց մեռելոց ՚ի մեր նախատինս, յորս անդ զկէն հանգստարան մեր սուրբ որ մասամբ հարթեալ յեկեղեցականէ ՚ի շինուածս բնակութեան և խանութից մինչ հօգւոյն.

Digitized by Google

բան սրբոյ Էջմիածնի եկեալ ՚ի Ջուղայ սակս բաշխելոյ զեւղ օրհնալոյս մեռոնի, և մխիթարելոյ զհօտն Քրիստոսի, ըստ խնդրոյ ժողովրդեան նորին յաթոռ առաջնորդութեան տե- ղւոյն՝ ուր լցեալ երկնային շնորհօք և իմաստութեամբ, հմուտ ազատական և բնազանցական մակացութեանց, յօրինէ բազում աստուածաբանական տրամաբանական, և ճարտասա- նական գրեանս, հաստատեալ զմարզարան հրահանգէ զբազումս ներքին և արտաքին գիտութեամբք։

Ամէն յաշակերտաց իւրոց Յովհաննէս վարդապետ. ըստ վկայութեան Խաչատրոյ վարդապետի առաքէ յԻտալիա վասն ուսանելոյ զարուեստ տպագրութեան և բերելոյ անօթ զկապարեայ տառս ամթուլթայից՝ և զմեքենայս տպագրութեան (1) եւ ինքն անդստին աշխատէ յարուցանել զատրս տպագրութեան որ և տանէ իւր. վասն փոքրոյ տպագրեն զՀարանց վարս յամի Տն 1644, սակայն զոր բերեալ յԻտալիոյ՝ ընտիր քան զյօրի- նեալն ՚ի Ջուղա, որով տպի Պարզատումար յամի Տն 1647. (2)

Բայց տարաբաղդապէս հեղինակն նախանձելի բա- րեաց ինքն Եպիսկոպոս, մեկնեալ ՚ի կենցաղոյս սլանայ առ յայն բնակից Քս, յամի Տն 1641. մարմին սորա ամփոփէ ՚ի ներքոյ սեղանոյն։

Աշակերտք սոյն վարդապետին իբրև արգասիւնք տանս առաքինաջան. մին քան զմին արտափայլեալ երկնային շնորհօք. զանուանս քանի մի յիշեսցուք աստ ՚ի ծանօթու- թի.—Յակոբ Ջուղայեցի վարդապետն՝ որ եղեալ Կաթուղիկոս Էջմիածնին (3) յետ մահուան Փիլիպպոսի Կաթուղիկոսի յամի Տն 1633. տես պատմութիւն Առաքել վարդապետի. երես 394.

---

(1) Ջայսմանէ տեսցես իմն ոճով գրէ Մ. Չամիչ, տես. ՚ի պատմութիւն հայ. հատոր Գ. երես 657.

(2) Այս առի լինել առաջին տպարան ՚ի հայս՝ ըստ վկայելոյ պատմչաց, մանաւանդ. Յակոբայ Նալեան, տես Գանձ", ծանուց, երես 429.—վկայէ և Մ. Դ. Թաղիադեան ՚ի պատմութեան Պարսից, երես 177.

(3) Սմ տարաբաղդ դու վանք Ջուղայ, որ երբեմն ՚ի ծոցէն քումմէ տայիր Կաթուղիկոս ասքանազեանս զրոհի, և զարդիս չունիս ՚ի քեզ գոնէ ծո- յածին եպիսկոպոս մի՝ որ հարազատապէս հովուեսցէ զքեզ, ՚ի ցեղ. արտաքս. տածողական խնամք մօրուի՝ ըստ մօրն խոկականի, ոչ, և ոչ բնաւ։

Digitized by Google

Դաւիթ վարդ” որ եղեալ առաջնորդ և կերտող վանացն Ամենափրկչեան,—Սիմէոն վարդապետ քաջիմաստ հռետոր․ և ներկուռ հնոյ և նորոյ կտակարանաց, ևս ներհուն ազատական արհեստից, արարեալ սորա գեղեցկանութիւն և զարդամարանութիւն ի մերս բարբառ․ արտահանեալ ի գրոց Արիստոտէլի, համեղ և հեշտալուր ոճով (որպէս տրամաբանութեան ձեռագիր օրինակն՝ ունիմք այժմ ի մեզ) նա և զայլ բազում պէսպէս աշխատասիրութիւնս՝ զոր չեն հասեալ լուսոյ տպագրութեան—մին ևս Ոսկան որ տպագրեալ զԱստուածաշունչ և զայլ գրեանս յԱմստերդամ, տես պատմութիւն Հայ, հատոր Գ․ երես 620, ևս 660։

Իւ քանզի՝ ոչ ընդ երկար տեւեալ յաջողուած տպագրութեն, որչափ փոյթ ընդ փայթ խանգարեալ, և դործեք տպագրութեան ընդ եռանդոյ դրականութեան ժանկահարեալ եղծեալ․ յորժամ չարաբարոյք ոմանք ի մէնջ՝ առ Շահ Սուլթան Յուսէն չարախօսեալ անհամար տուգանս ածեն ի վերայ, ահա քեզ ազգային տարաբաղդութի և նախանձչար, յուշ առ սատանոր զկործանումն և զանկումն դաւաճանի իշխանութեն տանս մերոյ ազգութեան, ի մերոց անտի չարագրգիռ արանց՝ տուաէ որդւոց։

Գ․—Դաւիթ հրեշտակակրօն Եպիսկոպոս (աշակերտ Խաչատրոյ սասյելոյն ի վեր) հրամանաւ Շահ Աբբասայ երկրորդի արքային պարսից․ յամի տեառն 1656, հիմն արկանէ շինութեն Ամենափրկչեան վանաց, և յամին 1665, կանդաղեալ զշինուածն ինն ամաց աշխատանօք յամբողջ հանէ, ուր և հաստատի Աթոռ մետրապօլտի՝ որ կայ մինչ ցայսօր ի զարմացումն տեսողաց, ոլոյ բառացի և չքնաղ տեսարան վայելչահիւս խորհրդաւոր նկարօք, ոսկեներփ երանգօք՝ հիացուցանեն զհետադօտողսն։

Սոյն այս Դաւիթ հանդոյն նախորդին իւրոյ՝ մեծա-

քերան ձգամբք՝ համարի երկրորդ հեղինակ պայծառութեն Ջուղայ, և լուսաւոր Աստուածաբանութեամբ բարգաւաճման բա-նաւոր հօտին յօրէնս աստուածայնոյ գիտութեան, ուստի ըստ նախորդին իւրև ամէնց հաւատոյ. յաւերժական յիշատակաց վերագատեալք. որոց զանուանս մինչ երէկ և յետ ամսուն ՚ի հա-մօրէն թեռնս վանաց յերգս գոհութեան սրբոյ պատարագին յիշատակել, որչափ այժմէն ՚ի նորոց բացալքեալ ՚ի ան-գիս ռեղիս (բսփոբուն չէ՝ փգոգեեաւ ՚ի ծոնոնոփկեր) բայց զՋուղայուն բուն ռեղուէ չգիտեմք արդեօք՝ թէ բարձի թողի արարեալ, իսկ ինքն ահր Պրուսիթ՝ հրաժեշտ առեալ յաջցաւոր կենայս յամի Տեառն 1683, թաղի ՚ի ներքսա յարկի սեղանոյ սրբոյ տաճարին կից շերմին Տն խաչատուրոյ, ուստի բաշխին շնորհ տպաքննութեան առ ախտաժէտս՝ որք հաւատով և յուսով ՚ի գերեզմանն անդր նորա գնան.

Աշակերտաք երանաշնորհ բաբունեայս այսմիկ Պրաւթի, ոչ նուազ թուովք և իմաստութի քան զնախորդին իւրոյ, որոց մի-ոյն զգօրծ՝ առնումք աստ ՚ի յիշատակի. որով իմանին և այլոցն.

Յովհաննէս Ջգնազգեաց վարդապետ՝ որ առ ժամանակաւ իւրով ընդ Շահ Սուլթան Յուսէնի արքային պարսից, ՚ի վր մարդեղութեան բանին Աստուծոյ վէճ մտեալ և յաղթեալ նմա օքանչելի վարդապետութեամբ. որպէս որոց խօսք ան-ցուցեալ ՚ի գիր հայ և պարսիկ գրովք և բարբառօք հանդէպ միմեանց, զոր երբեմն ՚ի կալկաթա աստ ապեալ՝ զհայե-րէնն և եթ.

Յամի տեառն 1840. այն ինչ հաճի միրզա Աղասի փոխարքային պարսից. (1) Է Իսմայելխան Ջդեդի (2) առաջի-

(1) Հաճի միրզայ Աղասին այս, երբեմն պարսիկ դրացիս Էջմիածնի՝ մե-ռահակեր Քրիստոնէական կրօնիս. ուսեալ էր մանկաւորագէս՝ զարարողութիւն և զծէս մերում եկեղեցւոյ, և զանուանս հանդիսաւոր տօնից. Ջրօրհնէնք, ցեառն ընդ առաջ, Ծննդեան, Ղոկում, Ջատիկ, Համբարձում, Հոգեգա-լստեան եայլն.

(2) Իսմայելխան եբրայեցի՝ ծնունդ առն եբրայեցւոյ. առ ժամանակաւ անագորոյն հաճի հաճեմ խանի. ՚ի տողայութեան անդ ընդ զրկեալ զեն մահ-ման՝ ազատեցեալ և պատուոյն յաւերժ թագաւորին.

Digitized by Google

կայ ծառայի Մահմատ շահի վէճ մտեալ , առաջին անտէր ձգեալ ուստ Մեսրոպայն . և վերջին ժխտէր , յոյզ մեծ յարուցեալ ի միջի և ձգեալ զլուծումն 'ի դեսպետս Թէհրանայ , որք ևս նուաճեալ զհնարս՝ արկանեն ի հայս , ուստի 'ի գալ Թագաւորին յասպահան , և կոչեալ զերկուս կրօնագէտս 'ի հայոց . և զերկուս յԵբրայեցւոց յառաջն իւր 'ի վիճել ընդ իրեար , (1) ուր պարտոյէր մեզ զայն գիրք՝ զոր չունեաք ի միջի , թէ և տուչութը այն հոգւոյն մարթայաք ստանալ զամբարշտութի անհաւատութեանցն , և բարձրաբլուխ դաւանել զԲան որդին Այ , մարմնացեալ յիրում ժամանակի ըստ նախատեսութե մարգարէից , և ըստ վկայութե Պաւղոսի նոցին՝ որ Հրէի անուանէ զՄովսէս միածին :

Բայց սակայն ի մոլեռանդ և խորաքոյր վայրի անդ անհաւատութեան պարսից , թէ քանի պիտանի այնպիսի գրաւոր մեքենայ 'ի դիմադրութի՝ յայտնի իսկ է փորձառութեամբ . ուր ընդ հակառակն չունիմք այսօր 'ի միջի , ոչ զէն՝ և ոչ հմուտ զինակիր , որ ի դէպս ինչ պահանջել մարթացի խոյեան կեալ , և առնել պատասխանի՝ ըստ օր գրոց :

Ամէք ինչ առաջ . փերիզակ ումն այլ ազգի՝ յանակնալ գտեալ ած եբեր զայն գիրք առ մեզ ընդ այլ քանի մի հայ գրենոք ի վաճառ , զոր գնեալ և խնամով առաքեալ յետ ի Ջուղայ առ Ս . Եպիսկոպոս , խնդրելով 'ի նմանէ տալ պահել 'ի գրքատան անդ վանից , չգիտեմք արդեօք թէ կայ յե մեայ այժմէն : (2) . .

Բաց յասացեալ հրաշալի գործոյ , ունի սա այլ ևս բազում աշխատասիրեալ մատեանս Աստուածաբանական՝ այ-

---

(1) Զայսմանէ ունիս խօսել տեսանել 'ի ճառին Խաչատրոյ Եպիսկոպոսի .

(2) Եթէ վանքն Ջուղայ 'ի բնէ պաշտպանեալ 'ի ցեր գրաւորական գանձիւր , չթուէր այսօր զնմանն լինիլ յուրեք . Խաչատուր վարդապետ պատմագիրն պարսից , հաւաքաբար հաւաքագիրն գրչագիրս 'ի վանաց առեալ ընդ իւր 'ի Բասրայ , ուր 'ի վախճանիլն՝ թողու Յ . Իսահակեան աշակերտաց , որպէս մասնաւորապէս տեսեալ մեր աչօք 'ի Բոմպայի , յամի Տեառն 1833 , զկնի ննջմանն որդիքն առաջեալն 'ի վենետիկ՝ ընկղմեալ նաւուն՝ ուղարկ 'ի յատակս ծովու , թող և զոր առաքեալ կանխաւ ձեռամբ Մ . Վ . Թէոդորեան , զորոց յանուանէ ցիշատակեալ 'ի վէպս Մուրատեան վարժարանին , հատոր Ա . երես 614 .

Digitized by Google

լոյծք Հանդերձ, զորոց վերահասեմք' առ տեղեաւն նշանա-
գրեմք. 'ի տեղեկութիւն,—Քերականութիւն և Տրամաբանութիւն
Թէպէտ համառօտ' այլ ըստ զօրութեան,—Գիրք մի ընդդէմ երկա-
բնակաց,—Գիրք մի Մակացութեան ճշմարտութեան տրամաբանական
և աստուածաբանական ոճով,—Գիրք մի' Համառօտ աստուածաբանութիւն,
ըստ չափու առաքինութեան գրոց,—Գիրք մի "Արքայագնագործութիւն,
կամ Ճաշակեցէք, քանզի սրբագնագործութեան ասի յաղագս քա-
նեցն որ 'ի վերայ մարմնոյ և արեան Կենարարին, կոչի և Ճաշա-
կեցէք' ըստ որում սկիզբն բանին իւրոյ եդեալ զտուն աղմուսին:
Ճաշակեցէք և տեսէք զի քաղցր է Տէր, որով և աւարտէ վսեմ
վարդապետութեամբ որպէս յայտ է ընթերցասիրաց,—(1)
աւարտեալ և Մեկնութիւն Երգ երգոցն մինչ ցայն տեղի'
ուր ասի, Ուղղութիւն սիրեաց զքեզ, կարի աղու և զար-
մանալի վերլուծութեամբ, որ կրկնապատիկ քան չափոյ Սաղ-
մոսաց,—Մեկնութիւն Սաղմոսացն Դաւթի' Համառօտ և գե-
ղեցիկ մտածութեամբ, բայց ոչ բոլորն, այլ մինչև տեղին'
ուր ասէ' Արդ Թագաւորք զայս 'ի միտ առէք—Գիրք մի-
աղօթից' 'ի դէմս ամենասուրբ Երրորդութեան, քաղցր և հա-
մեղ ոճով, կամ և այլ աշխատասիրութիւնք նորին' զորս
ոչ յիշատակին աստ, և զոր ծանուցան են' զոր անցեալք 'ի
տպագրութեան, և են զոր ոչ, գուցէ և այժմ ոչ 'ի գոյութեան'
այլ սպառեալ 'ի ժանեաց հնութեանց ըստ մասին մեծի:

Դ.—Ստեփաննոս Եպիսկոպոս, որ յետ բազում տառապա-
նաց 'ի շահ Սէլէմանայ արքայէն պարսից, ըստ խնդրոյ ե-
պիսկոպոսաց Էջմիածնի առ կենդանութեամբ "Նահապետի
կաթուղիկոսի հրաւիրի յԱթոռ Հայրապետութեան, որ և
համոզեալ 'ի վառան դիւրագայթ' յանձն առնու, և 'ի փոքու
նի կուսակցաց "Նահապետ կաթուղիկոսի' դահաւիժեալ մատնի
'ի բանտ, և զկնի բազում տուգանաց և չարաչար հարուածոց'
զրաւեալ ի կենաց, յամի տեառն 1695. Թաղի 'ի խոր վիրապին:

1 Սոյն գիրք Ճաշակեցէք, տպեալ 'ի Մադրաս, յամի Տեառն 1812.

Digitized by Google

Ե.— Աղեքսանդր Եպիսկոպոս Ջուղայեցի, այր ճգնակեր խստակրօն եւ հեզահամբոյր, որ զկնի քանի մի ամաց տնօրէնք տեսչութեան՝ հրաւիրի ՚ի պատիւ կաթողիկոսութեան սրբոյ Էջմիածնի, յաջորդութիւն ՚Նահապետի կաթողիկոսի՝ յամի տեառն 1707։

Մարթեալ սորա ՚ի հրաւիրանաց անտի իշխանութեն՝ զուն գործէ հրաժարել բանիւն թէ, մինչ կարգեցայ տեսուչ հաստատեալ միոյ հօտի փոքու, կորուսի զհանդարտութիւն անձին իմոյ եւ մտացս խղճի, արդ՝ հրաւիրեմ ՚ի ծանրութեան պատասխանատուութեն Ըրամնանս գրոհի տան, զի՞ կայ ինձ վարել զկեանս անզբաղ եւ անվրդով, սակայն ՚ի վերջոյ յաղթահարեալ ՚ի կրից կրօնի եւ սիրոյ ժողովրդեան՝ յանձն առնու զլուծն ահաւոր եւ ծանրատաղտուկ (1)։

Այն այս Աղեքսանդրուէ գործ ընդդիմութեան առ ՚Բաղկեդոնականս, որում իբր պատասխանի արարեալ ուրումն Ստեփաննոսի դաշտեցւոյ, «Մախաղ փշրանաց» եդեալ զանուն, արդ եթէ աշխատիցիս գտանել եւ ընթեռնուլ ըղկտակ սորին աւանդեալ յամի տեառն 1708, փետր վարի 20, ունիս իմաստասիրել զեղանակէ ընտրութեն կաթողիկոսաց Էջմիածնի; եւ զգնացից, սկսեալ ՚ի Դաւթայ եւ ՚ի Մելքեսեդեկէ ցաւուրս իւրոյ կաթողիկոսութեն։

---

(1) Օ՛հ թէ հոգի տանս մերոյ հոգեւորականութեան յամենայն վիճակս ՚ի ցեղ ըստ Աղեքսանդրու սրբոյն, այսինքն նախ քան զմտանելն ընդ լծով հոգեւորականութեան, ողբայցէր զծանրութիւն պարտուցն պաշտաման, ըստ որոյ եւ ոչ ծեր շնորհք հոգւոյն սրբոյ լինէր գործի մարմնաւոր փառաց եւ կեցից, եւ Եկեղեցին ոչ սուգ ընդ գլխով նստէր յողբս թշուառութեան, եւ ոչ իսկ վիճակ հոգեւորականութեանս աւերծեալ՝ ըստ ղեկակորոյս նաւու ՚ի ծովու կենցաղոյս, որչափ արդի տեսարան ցուցանէ։

Ընտրութիւն կաթողիկոսաց Էջմիածնի ՚ի հնումն լինէր ժողովրդովք Ջուղայ եւ Կ. Պօլսոյ միայն. որպէս Աբրահամ կաթողիկոս ՚ի պատմագրի իւրում առ Նադր շահ արքայն պարսից յիշէ (տես երես 13) նոյն եւ վկայէ Աղեքսանդր կաթողիկոս ՚ի կտակի իւրում, (տուեալ յամի Տեառն 1708, փետր 20) իսկ զարդիս ընտրի ՚ի համօրէն ազգէս ըստ կարգադրութեան Ռուսաց յամի Տեառն 1836, տես յօդուած ւ. 11։

Digitized by Google

—Մովսէս Բ. Եպիսկոպոս Ջուղայեցի, այր վեհանձն ծահոգի, զգօն և քաղցրաբարոյ, 'ի սորա աւուրս յարձակեալ Աղուանից յասպահան, հեղուն զոճիրս անհեղ 'ի բնակիչսն առ հասարակ, ընդ որ և ոչ նուազ չարիք 'ի Ջուղայ ու մեր ազինս, և ինքն եպիսկոպոս՝ կատարէ զընթացս իւր բարի մահուամբ, յամի տն 1724, սորայ է կերտեալ առաջնորդարան վանացն, յորում ցայսվայր նստեալ եպիսկոպոսաց։

—Դաւիթ Բ. Եպիսկոպոս Ջուղայեցի, այր քաղցրաբարոյ, խստակրօն, իմաստուն և ողորմած, զատեալ մեկուսի յամէն աշխարհային խլրտմանց. տքնեալ 'ի պայծառութիւն Աստուծոյ տան և յիմաստութիւն առ ինքն յանձնեալ էր, ոչ նուազ քան զհամանուն նախորդն եռանդուն, շինութիւնս բազում, սա յախճապակօք շքեղացուցանէ տաճարն, 'ի ստորոտէ յատակաց մինչ ցերիս կանգունս վերոյ, և գլուխ յաղճապակաց տայ նկարել զպատկերս սրբազանեաց սրբոյ Հօրն մերոյ Գ. Լուսաւորչի. զգեցեալս և զոսկեզօծ ծաղիկս երփնափայլս՝ որովք պայծառացեալ զարդարէ տունն Աստուծոյ. զարդարեալ և ինքն բազմահ յիշատակօք՝ յաւելու ընդ հարս իւր, յամի տն 1727։

—Աստուածատուր Եպիսկոպոս Ջուղայեցի. որ ըստ միամիտ բարուցն. կամ ըստ ոմանց յարուցանելոյն զաղաւնի մի, մականուանեալ Աղաւնի, յետ երկ ամսեայ տեսչութեան վախճան ընկալեալ կենաց. յամի տեառն 1744։

Թ. — Պօղոս Եպիսկոպոս Ջուղայեցի, ժանտ և անարժան ամե
որ յետ ոչ բազում ժամանակի ընկեցիկ լինի 'ի պատճառս
Նազարոյն գնացիցն, յառաջնորդական գահէն:

Ժ. — Զաքարիայ Եպիսկոպոս Տփխիսեցի, համահանգէտ Նա
խորդին իւրոյ, ըմպէ զբաժակ անկման:

ԺԱ. — Գէորգ Եպիսկոպոս Ջուղայեցի, այր քաջակորով
մեծասիրտ, սա մինչ եղեալ 'ի վանսն իբրև նուիրակ 'ի Բա
րայ, յիշխանաց մեծաց անտի ընտրի յառաջնորդութիւն վանացն, ուստ
եղեալ յԷջմիածին ընկալնու զաստիճան եպիսկոպոսութեա
վերադառնայ 'ի հայրենիսն, ուր և զամս բազում բարեպէս կառ
վարեալ զհօտ իւր՝ փոխի յաստեացս, յամի տն 1768: (1

ԺԲ. — Մկրտիչ Եպիսկոպոս Ջուղայեցի, 'ի դասակարգէ աշ
խարհական եկեղեցականաց, յետ կորուսանելոյ թագին մարմնա
ւոր՝ հոգևորականին լինի ժառանգաւոր, սա վատաբաստիկ ք
զհամօրէն նախորդս իւր, զի 'ի սորայս աւուր յաճախեալ չա
րեաց 'ի տեղական կառավարութեանց, խառնի իշխանութիւ
'ի հարուածս՝ 'ի կողոպուտս՝ և 'ի լլկանս հասարակաց: տու
գանի Ջուղայ անողորմելի սպառնալեօք, Ոսկի, արծաթ, պղ
ղինձ, երկաթ, տղայ, աղջիկ, մշակ, բեռնակիր, և այլն, սո
վածն առ 'ի մէում գլխերի եդեալ պսակ հարևւրաւոր ամու

(1) Մեսրովբ Դ. Թաղիադեանց 'ի պատմութեան անդ իւրում յիշէ, որպ
թէ գնացեալ սորա 'ի Հնդկիս 'ի Քօչին՝ յամի տեառն 1744, բայց որոյ 'ի հաստատու
թիւն՝ չգտանի ուրեք վկայութիւն ինչ — տես պատմութիւն հին Հնդկաստանի, Գ
Ե. երես 220—225:

Digitized by Google

…աց՝ Հարան մի դուստր Մեծատան՝ սխալմամբ պսակի ընդ աղէ…
…տ փեսայի միոջ․ որոյ և ճոխութիւնն անկանի ՚ի նա, և ոչ
…չափ միայն, այլ և ինքն առաջնորդ կալանաւորեալ համ-
…րձի դնիլ յեռացեալ կաթսայ ջրոյ ՚ի խարշատիլ—այսպէս
խոշտանկանս բազում առնու զանձամբ ։

Ի սմին ժամանակի բանին պահեստք վանաց և եկեղեցեաց․
…ղօպտին որբազան սպասք և անօթք ոսկւոյ, արծաթոյ և
…ղոց, և ՚ի ժողովրդոց՝ զգոյս և զկարիս, յորմէ հետէ գոգջիր
…կեալ զողն բարեկենդանութեան և բարեկցութեան Ջուղայ՝
…ան վերանորոգութե յառնիլ ոչ մարթացեալ․ և ժողովուրդն
…ղջեանեալ և ձեռն թափ՝ յամենայն ուրեք թափառական
վտարանդի ։

Պանծալին այն Ջուղայ որ երբեմն քսան և չորս հազար
…ի և մարթամ տամբք վերճեմեալ ՚ի շուք աղգութե, սեր-
…տ աւուր իբրև 300 ճռաքաղ տամբք՝ յաղքատիկ կեանս
…ւսյաի, և ինքն Մ՝կրտիչ առաջնորդ՝ յետ բազում արկա-
…ց և չարաչար կրից․ բարի մահուամբ փոխի յանանցն երա-
…ութիւն, ժառանգաւոր ջերմ արտասուաց համօրէն ժողովր-
…ց․ զգալի յիշատակ սորա տեսանէ այժմէն՝ նորա շինի անուա-
…ալ այգին սերկևլի և այլոց պտղոց, որ իբրև կալուած վա-
…ց՝, մխիթարէ զվանականս, և զժողովուրդս ։ (1).

Ի համօրէն եպիսկոպոս Ջուղայ վանաց՝ սա միայն անձամբ
…ալեալ եղեալ թեմիցն հնդկաստանի, (Էաշ յադրոփաՏէէՆ Ցաւնո-
…ն․ օսէւէէ Խ-ըօյ) յաւուր՝ յորում աղայ Մ՝իքայէլ եղբայր իւր
…մեծանուն և մեծատուն վաճառական, ՚ի հայ բնակիչս
…ոքայ քաղաքի ․

---

(1) Խաչատուր վարդապետ պատմագիրն պարսից, ցայս վայր դադար առնու …տելոյ զառաջնորդաց Ջուղայ վանաց, ըստ որում և ինքն ժամանակակից Մ՝կրտ- …եպիսկոպոսի, բայց յաւելու աստ և օրինակ զայս ․

«Ջնի Պօղոսի ընկեցելոյ․ բաց ՚ի Գէորգայ րաբունւոյ, ամենեքեան յաւէտ բա- …թեամբ՝ քան օրինօք նստեալ ՚ի գահ այցելութեան․ տան Աստուծոյ»։

ԺԴ.—Յակոբ Եպիսկոպոս Էջմիածնեցի, այր գտեալ, ժա
տաքարոյ և բարբարոս ․ որ զկնի ամաց ապօրէն վարչութեան
զեան Ջեծ գործելոյն վանաց և ժողովրդեան, բռնաբար յա
ձակի յեկեղեցիս Ջուղայ, կոպտէ կողոպտէ զնշխարս մնացելոց
սրբազան սպասուց ․ այն է ոսկեայ և արծաթեայ Աչ, Խաչ,
Սկիհ, Բուրվառ, Սկուտեղք, Տապանակ, Աշտանակ, Մաս
նատուփ և այլն, սոյնպէս՝ և զոր գտեալ ՚ի վանս, չուէ ելեա
՚ի Հնդիկս՝ ընդ իւր ածելով զամենայն, ուր ՚ի Մադրաս քա
ղաքի վախճանեալ՝ թաղի ՚ի գաւթի եկեղեցւոյն յամի տն 1794
՚ի վերջն թիրայ ամսոյ ։

Տապանագիր սորա յօրինեալ յիւրմէ, յանուանէ զգուշա
կալս վանաց ցինքն՝ թուէ երկոտասան, ՚ի բաց առեալ զՄով
սէս՝ որ ընդ գաղթելոց մտեալ ՚ի Ջուղայ, և որ յիշատակ
արժանւոյն ասի բան՝ զլակոնական կտակ սորին, որով տուեալ
խրատ Ջուղայեցւոց, եթէ կամիցիք (ասէ) անզբաղ ապրիլ ե
ան վրդով մնանիլ, մի ընդունիք ձեզ առաջնորդ ոք՝ յօտա
թեմէ, որպիսի էր ինքն, (1) ։

Չլինի ստուգել, թէ յետ մահու սորին ուր չքացան
կողոպուտք, արտաքոյ երկուց արծաթեայ Աչից, որոց մին
արդէն կայ յեկեղեցին Բումբայու, և մին՝ ՚ի Չինչրայ եկե
ղեցին սրբոյն Յովհաննու, տարեալ պարոն Մարտիրոսի տէր
Ստեփանոսեան անդ, այժ տեսաւ և յեկեղեցին կալկաթու ոս
կեայ սկիհ մի՝ յիշատակագրութբ անուամբ Ամենափրկչեան
վանաց Ջուղայ, թերևս մնացեալ յաւուրց անտի նորին եպիսկո
պոսի, այլ թէ որով եղանակաւ՝ ոչ ումեք յայտնի, զայսմանէ
յետ քանիցս յայտարարելոյ մեր հրապարակաւ, լուաք զի եկե-
ղեցականն յաւուրս յայսոսիկ վերադարձուցեալ է զայն ՚ի Ջու-
ղայ վանս—(2) ։

---

(1) Ըստ հանգամանաց ժամանակաց առ զնայս ոմանց օտարոտի եպիսկոպոսացն իրօք արդարացի զայս տեսութիւն նորա ։

(2) Ոչ օրինաւոր թուի զարարս եկեղեցականի՝ առանց գիտութեան հասարակ ժողովրդոց, առ յետ իբրև 80 ամաց վերադարձ Սկհւոյն ՚ի վանս Ջուղայ, թերևս կնով գնեալ ուրուք, և տուեալ զայն յեկեղեցին տեղւոյս..

Digitized by Google

ԺԴ—Յարութիւն Եպիսկոպոս Ջուղայեցի, այր երկիւղած և բարեպաշտ, սակս չկրելոյ միշտ ըստ Նախորդին և կենալն ՚ի միաբանութեան խաղաղութեան ժամանակի, համարեալ երջանիկ առաջնորդ վախճանեալ սորա յամի տն 1812 ։

ԺԵ—Յովհաննէս Եպիսկոպոս Էջմիածնեցի (Տաչաչանեանց) այր բարեսիրտ և ժողովրդասէր, եկեալ սորա յԷջմիածնէ իբրև Նուիրակ՝ բերելով և զիւղ սրբալոյս Միւռոնի, եղեալ ժողովրդոց զօրութեամբ վարս սորա՝ ընտրեն ՚ի պատիւ առաջնորդութեան վանաց—գրեալ առ Եփրեմ Կաթուղիկոս ուղարկել կոնդակ հաստատութեան, սակայն այսու կոնդակաւ բառնայ մեհապետն զարդոնութիւն առաջնորդի՝ առ ազատ որձակման Նուիրակի ՚ի Հնդիկս, այլ ՚ի դէպս ինչ Հարկի ազքման (սուէ) պարտէ նախ ընկալուլ Հրաման յէջմիածնէ ։
Դժկամակեալ ընդ այս իշխանաց Հնդկաստանի՝ գրեն առ Կաթուղիկոսն, թէ չկարէ վանքն ենթակայ լինել սորկութեան ամենին ՚ի քամահանս, և ըստորում այսպէս՝ ոչ միայն Թանկ եղծումն առ ալեկայրին, այլ և սահման նոր իմն կարգաւթեան՝ այս է, չմտանել Նուիրակաց Էջմիածնի և Երուսաղեմայ ՚ի Հնդիկս, առանց Հրամանի և կոնդակի առաջնորդին վանց Ջուղայ, Հաւանեալ Հայրապետին՝ կոնդակաւ նոր ընձէ զհրամանն առաջին՝ և վարի ըստ Հաճոյս իշխանացն (օրինակ, [illegible], յամի տն 1815,) ուստի յայնմ հետէ մի չայսօր՝ պաշտի զայս կարգ, զի Նուիրակունք անդ Թէպէտ Հրամանի առաջնորդի վանաց Ջուղայ, ոչ համարձակին մտա ՚ի Հանդիկս գործել, թէ և երբեմն որ յանփթութեան կառավարութեան վանաց, որ յամառութեան Նուիրակին, և որ յանդիմտութենէ նորոցս ժողովրդականաց՝ [illegible] տեղի առեալ, որպէս ունիս լսորև ՚ի ճառին

Ուլբնեան Յովհաննու Եպիսկոպոսի · ական լինել · (1)

Յաւուրս սորա և ոչ նուազ չորեք խաղացեալ ընդ գլխ
Ջուղայ, պատճառաւ կորուսեալ գանձուց արքունեաց Թեհրա
նայ, զոր գողացեալ այլ ազգեաց՝ զնշանախեցին հետոց ա
կեալ 'ի հայ գործավարս ապակեայգործ (շուշէօք) ընդ որ ե
գուեալ սաստկապէս Փաթալի շահ արքային պարսից, թէ ու
տի ի յայտ եկեալ գողօնսն՝ ջնջեսցէ զբնակիչս, տեղւոյ
հուպ լինէր կործանումն Ջուղայ՝ եթէ աներևոյթ խնամ
ան չիցէր ծագեալ 'ի սիրտ Սամազուն Մելի խանի գաւ
ռապետին ապահանայ 'ի փրկութիւն անպարտ ողջակիզաց բ
նաւոր հօտի իւրոյ ։

Այն այս անձն բարերար մինչ 'ի Թեհրան լսէ թէ հրամ
նաւ թագաւորին ելին զօրք 'ի խողխողել զհայ բնակիչս Ջու
ղայ, առ աթոռով թագաւորին եղեալ զերեսն 'ի հող՝ ողբ
և աղաչէ զփրկութիւն Ջուղայեցւոց, քսան և հինգ հազար թու
մանս ամբողջ գումարոյ վճարն յինքենէ խոստանալով, այս
ամենայնիւ հազիւ հաղ փրկի Ջուղայ 'ի վերահաս փորձութ
թէ և անդստին արք քանի մի 'ի մերոց՝ 'ի ռումբ և 'ի թնդ
նօթ ճարճատեալ ։

Ի վերադառնալ սորա 'ի Թեհրանայ յասպահան, ընդ առա
ելեալ համօրէն Ջուղայեցւոց՝ յոտս Ջորւոյ նորա ծնկեա
յօրհնութիւն և յողբ, քաջալերէ զամենեսեան կեալ միալ
կառկած և օրհնաբան իւրոյ լինելեան, գիտեմ ասէ զանմեղութ
ձեր՝ յակամայդ արկած, այլ վասն և գնեցի զարիւն ձեր 2
հազար թումանօք, արդ դուք իմոյ էք ժողովուրդք, և ունի
պարտս անձին՝ պահպանելոյ զձեզ ամենայնի խնամօք ։

Յետ փոքու ամաց ախտացեալ սորա յախտ մահառիթ, հր
մանաւ Ս. Եպիսկոպոսի առաջնորդի ժամանակին, համախմբ
հայք յեկեղեցիս յաղօթս, և բաշխեն զողորմութիւնս կար

(1) Հնազէտք 'ի մտի ածիլն ղայսպիսեաց՝ փղձկին 'ի հոգի և 'ի սիրտ առ զան
զանութեան հնոյն ընդ նորայս արդի, յոր Վարդապետ և Քահանայն նորին վան
անարգաբար մատնեալ յանկելանոց քաղաքիս, զգայ և ոչ ոք, աւաղ քեզ վան
թէքիլուստի ձեր հասեալ փառք քո, զի էիր երբեմն Թագուհի պալատան, և այժ
եղեալ նաժիշտ անպիտն ...

Digitized by Google

…ելոց՝ վասն առողջութեան սորա աղաչէի իւրեանց, որոյ՝ ի լուր՝
…քան զեւս քաղցրանայ սիրտ նորա ՝ի մեզ, և մինչ տեղափոխի
…ափքզաստ անուանեալ պալատ մերձաւոր Ջուղայ, ընդ դէշէ՝
…ն լսէ զախորժ ձայնս զանգակաց վանայ՝ և կոչնակաց եկեղե-
…ցւոց, որով թմբեալ ՝ի նինջ ցաւաւոտ, յիրագիկիլն թէ այն
…եալ համապազորդական սովորութիւն հայոց՝ ի կոչ հաւա-
…տութեան յաղօթս առ ած, և թէ յառաւել վասն առողջութեան
…րոյ, կոչէ զԱրարատեան եպիսկոպոս ընդ ոմամբք երևելեօք
…եկեղեցեանն, հանեալ զքաշխադիրն, կամ լաւ ևս է ասել՝ ծախ
…դիրն թագաւորի, որոյ ՝ի յետոյն կողմ ստորագրեալ՝ ընծայէ
…ցա, առէք ասէ զայս գիր ՝ի ձեզ՝ ՝ի դիմաց իմոց որպէս պարգև
…եայ հպատակութ իմ, քանզի գիտեմ զի յետ ելից իմոց յաստեացս
…գօլախան որդին իմ՝ ունի քերթել զմորթ ձեր ՝ի վճար
…ւոյն բնիոն:

Արդ տես դու ով սիրաբան ընթերցող զխնամս և զգութ ան-
…ւառ իշխանին, և ողբա զգնացս քոյոյ հաւացեալ իշխանաց
…նաց, (էէէ ու աա հաաարաշ) որք եթէ տեսցեն զկորուստ ողջոյն
…խո՝ չյօժարին կարեկցիլ կորստական մամոնայիւ ՝ի փրկութ.

Իսկ ինքն Յովհաննէս եպիսկոպոս, զկնի աղետաւոր ան-
…ժողովրդեան, յաւուր բնի կաղանդին՝ յորում ըստ սովո-
…րութեան համախմբին քահանայք և ժողովուրդք յառաջնոյ դարան
…շնորհաւորել զամն նոր, աղդէ նոցա զմոտալուտն մահ իւր,
…թէ սպցիլութի ամին ջերջնոյ, և այսպէս հրաժեշտ ա-
…եալ ՝ի ցաւալից կենցաղէ յամի տն 1817, ապրիլի 22.

…Զ — Արարատեան Եպիսկոպոս Ջուղայեցի, թէպէտ զուրկ
…ևոր մակացութեանց, սակայն այր խաղաղասէր, հեզա-
…բոյր և ողորմած, մանաւանդ ընտել վիճակի տառա-
…ւոր ժողովրդոց, յառաւել և սիրելի յաչս համօրէն իշխանա-
…յից և գինպետաց պարսից տէրութեան, յորոց և բազում ան-
…մ ծառրեալ պէսպէս պարգևօք.

Յամի տն 1819, յեպիսկոպոսանալ և վերադառնալն ա
րին ՚ի վանս, ոմանք ՚ի միաբանից վանուց ըմբոստ եկեալ պատճ
ռաւ տէր Մատթէոս Մարգսի առաջնորդին վանաց(1)դի առէ
մեք տացուք զայն պաշտօն ձրի՝ զոր նայն վարէ վարձաւորու
ընդ ակամբ մեզ նայելն՝ ոչ սակաւ ցաւ ՚ի միրս սիրտ
բարէ, յոչ անսալն եպիսկոպոսի՝ նշկահեալ ցրուեն ՚ի տեղ
տեղիս, Յովհաննէս վարդապետ համադանցի Շահնազարեան, (2
՚ի Բաբիլօն, Պօղոս վարդապետ՝ յէջմիածին, ուր մ
ռեալք՝ այլ ոչ յետս դարձան—Յովսէփ վարդապետ հրապա
րանօք նորին տէր Մատթէոսի՝ իբրև նուիրակ առաքի ՚ի Հն
դիկս, ուր վախճան առնու ՚ի Պուաքայ քաղաքի, և այսպէ
դատարկացեալ վանաց ՚ի բանադիտաց՝ ակնի ընդ իշխանու
թեամբ առաջնորդին ։

Օ այսու ժամանակաւ կամ դուն ինչ զկնի, երևեալ ա
իբրև վարդապետ էջմիածնի Իսահակ անուն (Տօնջայեան կէօ
բստորում այր գինեձան՝ պանհանջէ ՚ի վանաց զան զուսպ ը
պեղլիս, յանդիմանեալ ՚ի նորին տէր Մատթէոսէ, ելեալ ա
սէլիդ Մահմադ բաղէր մեծ դենպետն՝ Թլփատի և ընկալեա
զանուն նոր Շէխ Իսադ, յետ աւուրց ինչ՝ փաթեթ մի մե
՚ի գլուխն, ձեռք և մորուսն ներկեալ, համիրէ և ցուպ ՚ի ձե
ռին, ընդ քանի մի սէիդօք գան ՚ի վանս, բերելով հրաման
դիր ՚ի դեն պետէն մեծէ՝ առ պահանջ իրաց ինչ, այն է՝ եր
երիւր (ՔօՉՓՈՒԼ) ոսկւոց, յականակուռ մեծագին տփոջ, ըն
շարի միոջ մարգարտեայ, իբրև եդեալ աւանդ յեպիսկոպոսն

Ամենայն ոք ՚ի պարսկաստան գիտէ՝ թէ հետեւալքն ա
՚ի մէնջ իդեն մահմետի՝ իբրև ջհուդ ալ բսլամ՝ որպէս
քաջալերութիւն և զօրութիւն ընդունին ՚ի մոլեռանդ դենպե
տաց և համօրէն ազգայնոց նոցին, որոց իրաւունք և պահանջք

(1) Այր մի ագահ, կողոպտիչ, չարանախանձ և փոքր հոգի, եթէ յիշոց տայ
յերեսն յօժարէր, զէթ արծաթ մի շահեցի։

(2) Սա եղբայր է բարեյիշատակին, կ. Վ. Շահնազարեանն Թորոսի, մայրենի
թէ և հողացեալ՝ ակնյայտ ան մահ յիշատակն արժանացեալ յազգս ։

…ին ընդ որդւոց, և կարեն ժառանգաւոր լինել դսէց …ծայ՝ ցեօթն ազգս (1)։

Ի նոյն ամի եղեալ Եդիպտոսի՝ առնու ընդ իւր քանի մի …այս հանդերձ կարևոր ընծայիւք՝ հետևեալ աւուրն ելա… առ անձամբ յաղերս, Թերևս առնն քաղցրասցի սիրտ …ի չարին, հասեալ ի տուն գետնպետի (բիւրեբոր) սուր ընտ… որդանեակ չարին, ՚ի դուռն եկեալ ամենեցուն աղաչաւոր …լինին, առաջի դնելով զընծայսն, (2) ձայն եղելեք …նս, զի՞նչ մեծ ընծայն ձեր՝ քան զոր ետուք ինձ կորու…ն, զի եթէ փշրեալ զսակերս ձեր տայցից հողմոյ ի հոսումն, …ին ոչ հանդչէր սիրտ իմ, եկէք եկէք տեսէք, և մի այլ …ջիք ընդդէմ։

Կրկնեալ նոցա զաղաչանս լալագին աչօք, մի այդ չափ …թեամբ վարել ընդ մեզ, կոչեալ առնն ապագոյր զձեռն …որդւոցն իւր հօր՝ համբուրէր նորումն պաղատելով, յաւել …թէ, Տէր ոք հաւատայ զայժմեան վիճակ քո ոչ ի սրտէ՝ …երես ՚ի զայրացմանէ բնութեն, հաւանական մեզ թուի՝ ընդ գիշերայն յարուցեալ քո յաղօթս առ այն սրտի մտօք, …թի մարդկօրէն յանցուածոյ, որով և անշուշտ հասա…նէիս նորոգութեն այ, սակայն երանելի ես լինէիր՝ եթէ …ընդ առ այն՝ հրապարակաւ քարոզէիր, ընդունելով և …ենեայս ընդ գրկեալ դեն։

Այլ զարհուրանօք, յոր ծանրացաւ … պղծոյն յառն …ի գանել զնա. ձիլ սերմն չար և ծնունդ ժանտ …ցայս վայր ողորմելութեան հասուցեալ զիս՝ ոչ զմտանաս …դ Թշնամութեան, ծարաւի և արեան իմոյ իշխարաք

---

(1) Այս օրէնք եղեալ ՚ի գժոխայնոյն շահ Աբբասէ մեծէ, զի ով յազգէս ու…ղ ուրանայ իւր ընդ գրկեսցէ զմահմեդականութիւն, ցեօթն ազգս ժառանգա…ւորեսցի դստեր ընտանեացն, որ և զօրէնք մի ՚ի պատճառաց աւերման Ջուղայ։ …Նորոգործէ, ուսոյ … էր հասարակապէս կոակարարին գրել …ամ կոակազբի։ Թէ չունի ընտանի հեռեալ ի հաւատոյ, և սա համարէր մին, …ընդ և բարեպաշտութեան … մահացուի։

(2) Թերևս սա էցէ կրաւունք … (ողջէ) յառնելն—մինչ դեռ Հայէ՝ պատ է պատ, երբ Քուրդաց՝ պատիւն է շատ։

Digitized by Google

քառակեան նախահաստատութեանս . առձն եղանակեմ ազգի . ...
Հայհոյանօք , և տամ քեզ քարկոծել զսա , ...
զծնունդ՝ փոխանակ ընդ ամենայն, ... Մինչ ...
Հանդերձ պատկեր Մ՛ առաքեալ փոխանակ ... և ...
ու մին՝ զանուանութեամբ աղաւաղեն, ՚ի ...

Յետ չանի մի ամսոյ գրեաց ...
ստութիւն (...) կայ է՝ զինչ ...
բան ինչ անմանէին, որպէս եղաք նա յաղագս ...
որոյ ծանօթ էր՝ ..., եղերող նմ ...
՚ի քաղաքէ սաստի , ունելով և ընդ ...
որպէս ծառայ . Թող եպիսկոպոսն պատրաստեսցէ ...
մի, և տամ թուման դրամս , որպէս զի եկեալ ...
և երթիցս .

Հանդերձ նշանակագրաւ ընդ կամօք ...
չհարհօք , պատրաստելով զնա , քննականին ...
ևերկիրս, որպէս ընկալեալ զնա՝ ...
Հունանի լուսաւ թէ եկեալ յ ... մեծ ... և ...
տակերն ծառայն ՚ի քրիստոնէութիւնն .

Մտեալ և զնա յետ չարաչարեալ գեղջս . ...
Եկեղեցոյ ընդ գլխով լուսոյ և եպիսկոպոսացն, ...
կայ , ... հանի Հայաստանեան . ՚ի տասնէ ...
նեալ լեռնայինն եկեղեցեաց , ...
դաք , տալով գրաւորս ՚ի կնութիւն Արգուլայն ...
պետի աստուածոյն, ամենայն ... վերջանայ ...
դրուիլ իւր ընդ եղեալ Հազարումար ... ծիօք , ...
ամենայնն զկենդանին ... և Հրաման զօրութեամբ ...
տալ է զիշխանութիւն նորա , յղացեալ խորհրդով կարելի
ընդ գլխով զԹադ առաքելական, ՚ի քուն ծանր ծանր տուժանս
Ջնջէ զամենեսեան, զոչ անմասցեալս Հրամանին՝ ...
մեան յերկու, ամ , դող . և ... յանուանս ...
կալանաւոր է , բանտէ . չղթայակապ առնէ 4 մի ...
և կամի , տանն ընդ ամենայն՝ քաղց ՚ի քաղց ՚ի ... մարդկան
թուալէ , չտեսանէր ամ՝ ... զանազանն . որ կնան լերին

Digitized by Google

[illegible] ՚ի չհանդուրժելոյ․ Թէպէտ եւ ՚ի [illegible] պատերազմ․
[illegible] մնացեալ ջանալով լինել [illegible] գիւղս եւ գեղս
[illegible] [illegible] ընդ [illegible] խորհրդեալ ՚ի ջանս․
[illegible] [illegible] եւ [illegible] [illegible] [illegible]․ [illegible]
[illegible] ընդ իւր զզօրս բազմական, զպատերազմական զինուորս, զդաշնիս․
[illegible] եւ ընդամենայն [illegible]․

[illegible] ՚ի ձեռն [illegible] հրամանաւ՝ [illegible] ջանալով, [illegible]
[illegible] ՚ի [illegible], [illegible] կայսեր [illegible], եւ է՝ որ
[illegible], որպէս [illegible] եւ [illegible] ծառայն [illegible]
[illegible] [illegible] ՚ի տանն ՚ի [illegible] [illegible]
[illegible] փառաւորեալ․ [illegible] Պասքեւիչ, Սարդարն,
[illegible], [illegible] [illegible]․ [illegible]․ եւ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] միայն [illegible] կե-
[illegible] մահու․ [illegible] բազում նշմարեն նմա զմահ չա-
[illegible]․ Հասեալ ընդ [illegible] սահմանս [illegible]․ ՚ի գիւղն առեալ
[illegible]․ համբոյր [illegible] [illegible] ընծայէ․ մատուցանելով
[illegible] պատրաստ կամաց՝ [illegible] եւ ջանալով ողջոյն ընծայօք․

[illegible] առնէ [illegible]․ եւ հպատակեալ ծառայք քաղաք Հրա-
[illegible], [illegible] [illegible]՝ [illegible] եւ մի կորուսանել, եւ մինչ
[illegible] [illegible] առնէ, Եւ ոչ եղելեան այսպէս ՚ի տեսիլ իմ քա-
[illegible] եւ ժողովուրդք, եւ հրամայէ զամենեսեան ՚ի սուր վա-
[illegible] մաշել, [illegible] [illegible] զան [illegible] [illegible] Նորա
[illegible] [illegible], [illegible] ([illegible]) [illegible] մեծութեանց, եւ հայք
[illegible], [illegible] չէին կեալ առաջի քո, եւ այսպէս
[illegible] եւ [illegible] [illegible] [illegible] բռնաւոր գա-
[illegible] [illegible] ՚ի [illegible] [illegible] [illegible]․ մինչ
[illegible] [illegible]․ [illegible] [illegible] [illegible] եւ պա-
[illegible] [illegible]՝ ՚ի մէջ․ ՚ի ձեռն [illegible] աշխարհին պարսից․
[illegible] [illegible] յամի [illegible] 1827, կալանաւորեալ զնա ընդ
[illegible], [illegible] ՚ի [illegible] [illegible] Նորա՝ եւ ցրուելով
[illegible] [illegible] եւ [illegible]․

[illegible] եւ [illegible] [illegible] [illegible] զոր է՝ [illegible] յան-
[illegible] [illegible], այն է [illegible] [illegible] [illegible],

Digitized by Google

որ ՚ի քաղաքապետութենէն կարգեալ հարկահան և իշխան գիւղորէ[...] ընդ որ մախացեալ գլխաւորէ, և զկնի երից աւուրց զմարմ[...] յերևան հանէ, զոր տարեալ թաղեն յեկեղեցին մէջ դամբի կ[...] Ինեթխահէմի, հուսկ ապա և զգլուխն գտեալ՝ ածեն ընդ մա[...] մնոյն ՚ի հող. (1).

Յետ այսց ամենից ահեղանցից, այլ ոչ կարացեալ եղ[...] կողմսին զօրանալ, մանաւանդ և տիրեալ նմա տխուր արքեց[...] թե՝ կորուսանէ խաղաղ զանձ բարուոք կառավարութեան[...] մնացեալ իշխանութեան յառեննադպիրն. տէր Մաթէոս՝ ՚ի Յաջորդ Յակոբոս վարդապետ, որ եկեալ էր ՚ի համադ[...] տանայ, մանաւանդ և ՚ի սմին ժամանակի պատահեալ կորու[...] երկուց հոյակապ տանց վանաց Բամալեանց, և Յ. վրդպ[...] կամ Սէթ աղայի կոչեցելոյ, առաջին հրապուրանօք առեն[...] դպրին շնորհաբաշխեալ աղայ Յօսէնի Միչանցւոյ, որ ՚ի ք[...] ղաքապետէն կարգեալ իբրև վերատեսուչ Ջուղայ, որոյ ՚ի ա[...] տուր շահեալ առեննադպրին յաղայ Յօսէնէ՝ մին չարեք[...] ջուր, յառօգումն ծառայեալ այգեաց իւրոց. (2).

Երկրորդն. անուամբ և եթ վաճառեալ ՚ի համդուցե[...] պարոն Մկրտիչ Զօրաբ՝ հարիւր հիսուն թումանով, յ[...] վերայ և առեննադպիրն իբրև վարձ պատրաստման վաճառ[...] գրոյն՝ քան թուման ճաշակեալ, ([illegible]) առ այս՝ և առ այլ սոյնպիսի եղելութիւնս, յ[...] եկեալ հասարակութեան յանէտ գրգռմամբ նորին առեն[...] դպրի և Յակոբայ յաջորդ վարդապետի, ընկենուն զեպիս[...] պոսն յառաջնորդականէ իշխանութենէ, ([illegible]) և ինքն եպիսկոպոս թուէր ձանձրացեալ՝ յ[...] ժարեցաւ տալ գրաւոր հրաժարումն; օրինակ զայս.

---

(1) Զայսմանէ լեալ տես զծաղկակալն կալկաթուա յամի տեառն 1826, ՚ի 6[...] իջէ՝ մինչ ց74.

(2) Զարեքայ ասի՝ մին ՚ի չորից մասանց աւուրն, որ չափի երիւք ժամա[...] ցերեկեան, կամ գիշերի, որ իբրև մեծ իմն համարի. բառօքս քաղաքն անջ[...] պարտաւորին այգորդք՝ արբուցանել զծարաւիս իւրեանց ջրհորովք, առձ հ[...] ւատարմութիւն առեննադպրին.

Digitized by Google

․ ի սրբոյ Ամենափրկչի վանից առաջնորդ Կարապետ արք եպիսկոպոս ․ ի Նոր-
[illegible]ջուղայեցւոց, յաղագս իմ անկարողութեան կամաւ և յօժարութեամբ հրաժա-
[illegible] յառաջնորդութենէ սրբոյ վանիս, և վիճակաւորելոցն և ամենայն եկե-
ղեցեաց և ընծայութեանց և իշխանութեանց սրբոյ վանիս, և ինքեանք ’ի Նոր Ջու-
ղայու հոգևորականք և մարմնաւորականք զիւեանն, ում և կամիցին հասարակաւ
թեամբ կարգել վերակացու և առաջնորդ սրբոյ վանիս և վիճակաւորելոցն եկե-
[illegible] Նոր Ջուղայու, յամի տեառն 1831 ․ ապրիլի 9, ին ․

Զեռն, ինձ Առաջնորդիս ընդունելի է ․ (1)

Օ՜ հէր և ինքն Եպիսկոպոս՝ ելեալ չուէ յԷջմիածին, [illegible] հրամանաւ ’ի ժողովուրդն անիծիւք, թէ որ ձեր [illegible] և վերջին քարոզթն՝ եղիցի այսօր—Յամի տն 1840, [illegible] աղաչանաց գրեալ առ հանգուցեալ Եղիայ Յովհան[illegible] (մահ հայր էր) ի Ջուղա, որպէս զի յորդորեսցէ զոմանս ի գե-[illegible] խնդրել առ կարբեցի Յովհաննէս Կաթուղիկոս, զի քա-[illegible]հանեսցի յետս դարձուցանել զինքն ’ի վանս ի Հայրենիս, [illegible] որպէս միաբան մի կեալ և մեռանիլ՝ և սոյն այս Եղիայ [illegible] ժողովուրդ մեր և բարեկամ՝ ցուցեալ մեզ զգիրն [illegible] առ Տէր [illegible]) խնդրելով ’ի մէնջ կարեկցութիւն՝ [illegible] կատարումն ․ իսկ մեր որովհետև առաքաղդապէս ձեռ-[illegible]եալ ի Նմանէ, համակից մեզ առաքեալ զհանգուցեալ [illegible] Յ ․ Գալստան ․ և Պ Եսայի Յ ․ Աւագ, որք էին պա-[illegible] ի հասարակութեան—միաբան խնդրուածովք պա-[illegible] զԿաթուղիկոսն զի արձակեսցէ զնա ’ի գալ Ջու-[illegible]; և քառ ուխտին իւրոյ մնալ իբրև պարզ միաբան ’ի վանս [illegible] առանց միջամտութեան լինելոյ յա և լսել գործ առաջ-[illegible]դութեան ․

Հաճեալ վեհափառին ընկալաւ ’ի Նմանէ յետկար ու-[illegible], առ յոչ կարելոյ տալ պաշտօն եպիսկոպոսութեան՝ թոյլ [illegible] գալ ․ որպէս և Նովին ոճով մեզ գրեալ Նորին օծու-[illegible] յատուկ կոնդակաւ ․ (գոր [illegible] է Տէր,) որոյ և ’ի ժամա-

---

(1) Դժկամութիւն և անհաւանութիւն [illegible] բացաթափելի վերոյ գրութեան, [illegible] ժամանակաւն [illegible] զանձնեն գոլ մի միայն իմաստուն ի համօրէն [illegible] Ջուղայ ․

նոյն Հռոմայ երկրորդին նախագահութեան ապաքինելոյ չմնալ 'ի կենդ որոյ զծանր վիրաւորանս երկնաւոր թուլմանն անկեալ 'ի վերա երկուց քահանայից, որ հանդերձ օրինօք թէ և յետս 'ի վերջոյ զի պատուէրն համարձակեք մեր 'ի թեթևութ, առաւել քան զերկրաւոր թուլմանց շահեալ էին զինքն, բայց բոլոր մտեալ 'ի քաղաք անկանալիք Մովսիսեան ծառայիւն. ընկեր ընդ իւր յեղյափանեալ անուր, կամ եթէ յայտնութեամբ իւր խմանայք ։

Արդ արդ, ոչ առաւել ինքնութիւն պարծանօք զնոցին ի պեր մեր, այսու փոխադարձ երախտեօք առ հոգևոր ծնողս մեր եթէ վրիպանն չէաք մեզ ողջոյնի և զգլխական, քանզի կանոնօրոք խնդրեալ ապերախտութեան մածեալ զճանկս, ոչ միայն կա- ցեալ զինքն յառաջնի վերահասութիւն օրինագրէ, և առաջի յանդգնութեան, այլ և մեզ մեղապարտ և անօթալից 'ի մտրակի, յոր ժամանակ երկեւղածք և կաշառակերպք ոմանք 'ի ձեռն չար ծառայից հրապուրեն զկամս նոցա 'ի ձեռնադրել զքան զ անձինս 'ի քահանայութիւն, ոչ միայն առանց համբերութեան յերկրորդ ... ծառայից չար ... ծանրաց, ապաքինանալով և զանձինս 'ի պատուոյ առ վերահասուն ։ 'ի ... հարկին ։

Յարգական 'ի միում գիշերի առն ձեռնադրել զերկոտասան ընծայս 'ի վերայ մերոյ, որք եղեն, Ելեազարայ տէր Յ. Կեղեա Յովհաննէս, Մարկոս, (զատիկ) և Ակակիոս Յովհաննէ (Կանոնին) որոյ 'ի լուր եղեալ առ երախտագէտն 'ի հարց. Ի զինչ այս խարդախութիւն, զգլխական առաքելոցն (1) ակա առաջնորդ զիւր վիճակ ։ և տայ զառաջին յաջորդութեան սա պանոց ծառայից իւրոյ և ամենից արտաքնոց, նզովս անձին իւ րոյ 'ի կարգադրել ։ եթէ այլում նուաստ անկցի 'ի պաշտօ նէութեան ։

Զի անցեալ ժամանակաց բազմաց 'ի վերայ, լուաք զի կաչեա զեպիսկոպոսն յընթերս 'ի թագն թագաւորին, որ ... ձեռնադրեաց

(1) Առաջան արտաքսւոց եպիսկոպոսն 'լցեալ հայր մեր, ծառայէ ... կամք, կամ յօժար ամրոցին ։

Digitized by Google

[illegible] ... (1) [illegible]

Յովհաննէս Բ. Եպիսկոպոս Բիւզանդիոյ՝ (Տաճկաց [illegible]) այր բնական, բանագէտ, փորձ առեալ, քաղաքա- [illegible] և գործունեայ, յաւէտ զօրացեալ վաշտաց մարտնակա- նայ՝ քան անօտերբեր հողիւ հոգևոր — արդ եթէ զճշմարտութ- եան ոչ վասն մարդահաճութեան յաւելլում և ոչ սակս [illegible] պակասեցուցանելով լինի՝ սուտ ունի միայն պարծանս [illegible] Մովսէսի՝ հանի ադասեցի զժողովուրդ իւր յեգիպտա- [illegible] վտանգէ կորստեան՝ յեկեղեցւոյ ամենայն պարսից։ Քանզի ի մեռանիլ Փաթալի շահ արքային պարսից յաւ- [illegible] քաղաքի, ի Հաֆղանաց անուանեալ փախեալ առ Երին [illegible] որ ընդ ավեսը, յորժամ բաղմանցեալ անթիւք թափա- [illegible] գնդօք եկեղեցւոյ յաւարի դեկաղաքն գործէին. սա [illegible] նոր Յերուս Աստուածար զօրու ժողովրդեան՝ առաջնախ [illegible] գլխուն արքունի փողոցաց, Խափան դնելով եկե-

(1) Ըստ սուրբ գրոց՝ սարակաւեսլի մեզ, թէ հոգին սուրբ հանգչեալ ի սա [illegible]

մուից Ջուղայ, երկրորդ՝ կարգէ զպաշտօնեայս ՚ի վանս և հրաման
ան վեհեր դնդակահար մատուցանել զյարձակողս ՚ի վանքն
տալով և նոցա բաւականին զռազմամթերս, հրացան, վառօ
ուր ևայլն, և ինքն ան քուն հսկողութեամբ տիւ և գիշեր
շրջէր ի թաղէ ի թաղս, քաջալերելով զամենեսեան՝ ի մի սիրտ
հոգի, այսպէս առ յարատեւելն Թշնամիս մերժել՝ ասորք վե
տահի մերձիլ Ջուղայ, որ և միայն զերծանի յախուռն յար
ձակմանէ սոցիկայից, մինչ Մահմատ շահ Թոռն Ֆաթալի շահ
կալեալ Թագ ընդ գլխով, կարգադրի իշխանութիւնն
պայմանէ լինել քեզ ճառէ Մ. Պ. Թաղիադեան ՚ի պատմու
թեան իւրում պարսից, եթէ կամիս՝ անդ տես, յէջս 185-

Ոչ ինչ օտար ՚ի փորձոյ տանս մերում ազգութեան; Թ
բարեաց ապարան ի սուրբ տուր՝ երբեմն յանձին իւրում սեր
հականէ զվտանգ, որպէս տեսեալ ՚ի սա, զի Յաջորդ Յո
կոբոս վարդապետ որ առ ժամանակաւն և զինէ տարեալ պա
տիւ մեծարանաց ի համօրէն հոգևորականաց և ժողովրդականաց
եղելոյն, չսիրէր կեալ մնալ ՚ի վանս, այլ յօժարէր տիւ և
գիշեր մնալ յարտաքոյ վանաց՝ ՚ի տան Մէր խաթունի, տէ
Պօրիգորեան քեռն, (1) ուստի և պատգամս Առաջնորդն յա
ճախել ՚ի դէպս իրաց և խնդրոց։

Պաժաւհի և ապօրէն երևեալ Եպիսկոպոսին այս եղելու
թիւն՝ բազմիցս խրատեալ զնա, թէ չէր վայելուչ աստիճա
նին՝ զոր բուռն հարեալ էր, այլ պատեհ մնալն միշտ ըն
իւրոյ ՚ի վանս, առ բարւոք խորհրդածութե—ան լուր նո
՚ի խրատն անճահաճոյ, պարտաւորէ զեպիսկոպոսն վարել ի
րութեամբ և օրինօք; ՚ի միում աւուր տարաժամու տայ հ
կանել զզանգակս վանաց, որոյ ՚ի լուր մինչ խանիլ խա
հասարակութիւնն ՚ի գլխել զպատահարն, (2) առէ ցնոսա
պիսկոպոս՝ Յաջորդ բարեկամն մեր ննջեաց, երթիցու

(1) Ազնուականութիւն եղբայրութեանն ասեալ, ոչ ի հօրէ և ոչ ի մ
այլ ի մօրուէ, զի յերկրորդէ ամուսնութեան Աղազարու հօրն ընդ մօրն Մէլ[իք]
թունի, եղբայր և քոյր են ՚ի միջի։

(2) Ի հնոյ առի զայս սովորութիւն, զի առ չփոթ ինչ՝ հարկանէին զանգա
ի տալ ամենեցուն զաղդումն; թէ պատահեալ ինչ նոր։

Digitized by Google

…զարթուցանել զնա, ելեալ բազմութիւ 'ի տանն անդր, կա-
…տալ զձեռանէ Հայոցորդին տէր, երթիցուք 'ի տանն Հօր մե-
…յ՝ յոր կոչեցաք, որ ոչն լռէ ամօք բանիւ՝ Հօրկ Նմա խրատ
…ելիւ, և այսպէս անարգանօք քարշէ անծէ զնա 'ի վանս.

Ուանդի թէ այս ոչ ըշտեմարանեալ 'ի խորշ սրտի յա-
…երգին՝ 'ի դիպոյ առնու զվրէժն, 'ի ձեռն Սեթայ ծառային
…աջնորդի, որբուցանելով Նմա որձաւ զմահապեղ, որով
…եալ Նորա բաժակին մահու դառնութեան, յամի տն 1836,
…չ առգնապէր (առ) Նա ուռուցեալ որով այնուն 'ի մահճի,
…գէմս ամենեցուն կարդայր, ժողովուրդ իմ՝ զի՞ արարի
…ց, որ 'ի սմին տառապելութե զիս համուցեր (Միքեա Զ.)
…եկեւ չար ընդ բարւոյ հատուցանես — ժողովուրդ իմ անե-
…լ՝ ոչ առ ամենայն գնէր միտս, յորժամ գխտէր զանմեղու-
…թեանն և զցաւակցութեանէ բազմաց, այլ առէր առ ամենս՝ յորոց
…ր զաղէտն դառնագին.

Սուն սա այլ եւս շնորհ իմն յիշատակի, (Բէդէք այծՏ ու օ-
…ե) այնէ երկերիւր Թուսմանս (Թութֆէք) շնորհաբաշխութիւ
…քունի գրան ամ բստ ամէ 'ի վանս, զոր 'ի հաշուայ զիմու-
…նէ հարկաց Ջուղայ, անցանէ 'ի հաշիւ վանաց.

Ի մեռանիլ սորին, Յովսէփ վարդապետ (1) Նուիրակ իւր
…դարձեալ 'ի Հնդկաստանայ 'ի վանս առատ տրովք, պար-
…և յիշատակօք ոսկեայ արծաթեայ, զանազանութ զգես
…՝ և այլ իրօք, Նաև յատուկ մին սար արծաթեայ սպասուք
…եայ կերակրոց, դրդալ· պատառաքաղ, եփարան ոէյի՝
…) կաթն աման, շաքար աման եւայլն, իբրև 2000 Ոսկւոց
…, զոր տուեալ յատուկ 'ի պէտս առաջնորդարանի վա-
…որ իւրոյ իւրացուցեալ եօթն եկի արկեղօք ելանէ յՆջմի-
…ն. պաշտպան ունելով իւրոյ ինքեան՝ զՄկրտիչ տէր Մար
…որ առ ժամանակաւն գօրութիւ իմամ Ջօմայ դենպետի՝

(1) Դոյն Եպիսկոպոսին 'ի Ջուղայ, առնու զսա ընդ իւր իբրև սարկաւագ, …մանէր Աղէքսիանոս, 'ի ձեռնադրելն զնա վարդապետ վասն առաջնորդն Նուիր… …՝ փոխէ զանունն Թովմաս—Յովսէփ տեառն 1839 ընդ Խաչատուրոյ … կրկին վերադարձեալ 'ի Ջուղա՝ յուսով Նպաստակին առաջնոյ, որոյ յաջ… վերադառնայ կրկին յէջմիածին.

ունելով արիութիւն մեծ, սաներ և զօր ախորժելի . չէ
ոք յիշխեցէ զխմազիր նմա, ուստի արարեալ թ. Մարգ
պետի զերզմնակալպատութիւնն անխիղճ և ան մեհեր, թեր
սատ իցէ կատարումն զխմանակտն քանի ցՄա, փայտ
Հաստանէ զգեզ, պատասխանեալ, մեղեխն յինէն է.

ԺԸ. — Խաչատուր Բ. Եպիսկոպոս՝ Վաղարշապատցի, ...
անգրագէտ, ան նենգ, ան փառասէր, ան համբեր. և ցանկ
յոյժ, որ իբրև յետ երից ամաց վարչութեն՝ մտանէ ի փորձ
ինչ, զի Գրազզիացի ումն (Տամուէլ Բօբաս, անուն) ՚ի Ջուղայ յարո
ցանել կամեցեալ դպրոց մի ՚ի գիր և ՚ի բարբառ ազգին իւր
և այնու որսալ զմանկունս Հայոց ՚ի դաւանել զպապականութ
օժանդակ ունելով ինքեան՝ և զանեղացի Յովհաննէս ոմն
եան լաթին վարդապետ, և զպապական Գէորգեան Մ...
ար յարքունին Թէհրանայ.

Ընդդէմ եկեալ Եպիսկոպոսին սմա, ոչ կարացեալ ...
նանել, ոչ միայն նախատեցեալ պատճառաւ, այլ և մեծ...
վանացն չէին ընդ իւր. ուստի ՚ի Թէհրանայ քաղաքեալ Ջու...
միածին, և անտի բերեալ հրաման եպիսկոպոսին յետս Ջու...
ածին դարձուցանելոյ, որպէս եղեւ իսկ պաշտօնէից զր...
արքունի, որք եկեալ անարգաբար վարեցին զեպիսկոպոս
՚ի Թէհրան, և անտի յԷջմիածին, յամի տն 1842. (1)

Իբրև եհաս սորին յԷջմիածին և ՚ի դատին հոգևոր յատե...
նի տեղւոյն՝ արդարանայ, և մնաց ի մերոսն ՚ի վերադարձ...
որոյ ՚ի լուր, Թօրաք խան հայ ազգի ումն արծաթագործ ...
քունւոյն Թէհրանայ, գրեալ առ կառավարութիւն Էջմիածն...
արգելուլ զդարձն մերոսին ՚ի պալս, որպէս թէ հաճի Մ...
Աղասի փոխարքայն ոչ հաճի զնովաւ, թէպէտ ամբաս...

(1) Ասեն ոմանք, թէ ձուեն ՚ի գլխոյն լինի հասեալ — ուսանց իմն ձիշտ ...
պատուութիւն՝ պատկանն Էջմիածնի հարամայէ անարգանօք զեպիսկոպոսն վարել յ
միածին, առկաւ համարելով զվնասն եկեղեցւոյ և անպատուութեան ազգի,
որ և հազար թումեան վնասն պատճառեալ այնու վանացն...

Digitized by Google

...թիւն սորին զատ ամի սուտ և լի թշնամանօք ։ քաղաքում ...կառաջան մեծ նախատէր նմա վասն ունելոյն 'ի տան կին ...ճանիկ, առկայն պատկանաւոր յայն, զի վերադարձ նոր...այր 'ի նորայ աստղակս խաղաղութեան ընդ հակառակորդս, մանաւանդ և յառանիքն միաբանեն ։

Յակոբոս. 'ի սմին ժամանակի Արծաառւր վարդապետ...ալ զվերջ Յակոբայ յաջորդի, և նորա ելեալ 'ի վանս ...թոխկաց ընդ Մաթէոսիննոսի Երիցու' քաղաքէն զպապակաթիւն, Չրախանն բաժակս մատուցանելով պատարագ, ...և այնա հեղցեալ և մատեալ անդ, բայց չիմացաւ թէ ...ղուն արդ ենօք զդէր քաւութն մեղաց 'ի գահէն Հռովմայ' ...րդէն կան 'ի քաւարանի Սեմրոնինս ։

Խնդրէ մեզ ասամնօր չխառնաղնիլ զակոնսաս և զանծ...րծ անծեղութէ եղեսկաղաւլս յայամպատահար, ընդ որ և ...պատութէ նորա առ չնորհ ինձ սեանկան, այն է խնայո...ն կեանք նորա 'ի վանս անդր, զի յընթացս իւրև երից ...անեսական կառավարութեանն' ոչ ծանուցեալ 'ի հա...կութէ, և ոչ զանկի մինչ փոխանակադիր գրեալ 'ի հրն...այլ հաւատիս տղայան այդեաց արտաքէից, և զեւղո ...անձանցն շառացեալ միայն, յորժամ միաբանութիւն վանաց քանզինուոյ, այն է Յակոբ, Արծաառւր, Գէորգ ...կեան և Յովհաննէս, (1) այնպէս և ծախքն առաւել, ...էմ յաջորդաց յետոց' որք արտաքոյ եղանակնի սր...ց և առատ մոնից 'ի հնդկաստանէ, և յառուկ արձակման ...րակաց 'ի հնդիկս' տանկաւին սարեկան մի հազար թուման ...ք 'ի գլուխ վանաց դիզելով, և կալուածս վաճառելով, ...րդեօք աչք ինտրդ. կամ միաք որոնող տարապարտ վը...ցս այսպիսեաց, թուէ մեզ թէ ոչ — ափսոս..

Թէ կրեք զոր մեք ընկալաք յանիծ աւէր զոլանեն սորին'

(1) Յովհաննէս Վարդապետս այս' կրէր զանուն Կիրակոսի, խո. Եպիսկոպոս իւր բերեալ 'ի Չուղայ և ձեռնադրեալ. փոխելով զանունն Յովհաննէս, [illegible] ' [illegible] և լինի եպիսկոպոս, նա և [illegible] ' [illegible] , [illegible] Աստուածաշունչ Գրեան..

Digitized by Google

գերեզմանաւ միայն բուժելի, առ տարաժամ մահուամբ ամուս
նոյն մերոյ, որ գոգջիր զոհ եղեալ ան գթութեան սորին, ա
ներքին վատ դիտաւորութբ, այլ արտաքին ցասկոտ և ան հա
բեր բնաւորութեամբն այսպէս ։

Յովհաննէս Մ․ Զօրաք եկեալ 'ի Մադրասայ, ուն
լով պատուիրանագիր 'ի տանէ Սեթայ Սամեանց, որպէս զի Ա
մենափրկչեան անուանեալ, (1) դպրոցն Ջուղայ՝ յանձն առնե
ի դաստիարակութիւն նորա, յամսեան յունվարի՝ յորում սա
մածեալ զերկրաւ, և ձիւն անկոպար եղեայր յերկրի, յառա
ւօտու միում կոչէ սա մեզ 'ի գնալ ընդ իւր 'ի դպրոցն ․ ա
'ի կարգադրել զոր հարկ, բայց 'ի սմին ժամանակի տարաբաղ
ամուսին մեր յառն երկանց ծննդականի՝ ոչ կարացեալ մեր գնա
ազդուամբ տուաք արհւոյն խնդրելով զթողութիւն 'ի նմանէ ։

Ով տեսարանիս յեղակարծ, զի ինքն Եպիսկոպոս (ծնչ․
ն ցուռվ ջէւրմայիայէսու ըգէլուխն) ընդ դրամբ տան մերոյ ցասում
մեծաւ գոռ և գոչիւն արկեալ, զի՞նչ՝ ծնուցիչ ես դու առէ
ել ել բազմեա ընդ կանայս, զարհուրեալ իսկ ծննդականն
աղաչէ զմեզ կատարել զհրամանն, մեք յոտս նորա աղաչեմք
հայր՝ բո՞ւռն է ժամանակս, չի՞ք 'ի տան մերում արտաքոյ մօր
օգնական ոք, թո՛յլ արա ինձ այսօր 'ի կոչել զընտանիս
զծնուցիչ, 'ի վաղիւ երթիցուք 'ի տնօրինել զոր հրամայեսդ

Ոչ—ո՛չ կրկնէ, ան շուտ երթիցուք այժմ․ Ճարահատեա
մնացաք զտուն՝ և չոգաք զհետ, ընդ երեկս 'ի դառնա
'ի տուն՝ գտաք զծննդականն 'ի դող սաստիկ, որ ցրտահարեա
էր՝ և զրաւեցաւ 'ի կենաց յետ երից աւուրց ։

Չև անցեալ եօթնեակ մի 'ի վեր, այն ինչ արբեալ մ
ագով դառնութեան չիմանայաք ինչ, հանէ 'ի գլուխ մեր հր

(1) Դպրոցն Ջուղայ յանուն Ամենափրկչեան․ հաստատեալ յամի տեառն 18
առ ժամանակաւ Յովհաննու եպիսկոպոսի, քանն հազար ռուփեաց կտակեալ դրամ
Գրիգորի Սամեան․ (փէս անց+ ծողադվոյն փողէսւ ի կուլկաթա ի ՆՏին ամի) զկնի որ
մինչ փոխեցաւ յանուն Սամեանց, փոխեցաւ և մեծակ դպրոցին յանաջողն կայս, ո
պէս և հանգամանք տան Սամեանց․ որով ի կորուստ մտեալ և դրամն․ առ ճիշտ
զեկութիւն բանիս՝ կարդա՛ զվիճաբանական տետրակ համապատասխանութեան
հանգուցեալ Թ․ Եպիսկոպոսի ընդ Յովհաննու Մ․ Զօրաքեան, տպեալ 'ի Կ
․․․թա 'ի տպարանի Միսիոնարաց, յամի տեառն 1858 ․

Digitized by Google

...ւիրակ Մահմուդ շահ արքայէն պարսից, որ առ ժամանակաւն ...կայր Սպահան, և զարս երկու 'ի դասուց հայ գիտնականաց ...ընդրեալ յառաջնորդէն վանաց, սա մին զմիզ, և մին՝ զյա- ...լորդ Յակոբոս վարդապետն նշանաւորեալ, որ թէպէտ այր ...հանճարեղ և գրագէտ, սակայն 'ի բարբառ մայրականին տար- ...ամ՝ թող զպարսիկականին, եղեալ յոտս արհուոյն արտասուօք ...պաղատեցաք զթողութի, բայց ունկնդրեցին չընկալաւ 'ի խիղճ ...իւր, այլ յաւէտ ցասուցեալ՝ երթ ասէ զբացասականսն թա- ...գաւորին ծանր, զայսմանէ առարկայէ խօսեցեալ մեր կանխաւ ...ճառէն Յովհաննու Ճգնազգեաց վարդապետի, տես երես 4, ...կարգոմ զքերթածս՝ որ 'ի ձեռանալն մեր յառեննէ թագաւո- ...րին՝ տուաք յօրագրի մերում ։

(1) Զանցս այս ոչ յայլ միոս բերաք առ, քան ի՛ առլ գիտել ամենեցուն, ...թէ անաքանդութեան և կորստեան մերս պատճառ՝ ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ, ...չէն խիկ գիտակ առաջնորդք՝ յիսկզբանէ ցկատարած, մի՛շք մեծ յարու- ...ոց զնոսայն 'ի պաշտօն սրբազան ։

ՀՐԵՇՏԱԿ ՀՈԳԵԱՌ· ԶԻՄ ԶՈԳԻՆ ԵԿ ԱՌ
ԳԻԹ ԱԶԱՏԵՑԱՅՑ ԻԴԱՀԾԱՑ ԽԵԼԱՌ·

Արքայ երկնային՝ տիրող ընդհանուր.
Դու՝ ամենատես՝ դու յամենայն ուր,
Քեւ եկի յաշխարհ՝ քեւ կայնում բաժին,
Զախողակ բաղդիւս՝ զոր ինչ տա բերին.

Զունիմ 'ի բերան՝ իրաւանց լեզու.
Ի բողոք ընդդէմ՝ ելից ահարկու.
Տարայ և տանեմ՝ զոր ցարդ ինձ պառոյք.
Քոյին տեսչութք՝ յիս դալ տեղացին.

Քոյեմ արարած՝ քոյեմ գործ ձեռաց,
Քոյեմ պատուական՝ տուրք արեամբ գնած,
Քոյեմ ծառայ չար՝ զոր ինչ և իցեմ,
Բաց ի քէն յայլմէ՝ կանգնիլ ոչ գիտեմ.

Յատուկէր այն հուր՝ զովարար շնորհաց,
Ցանձնաւոր երիս՝ երկրի Հրեշտակաց,
Ի թաբիլոնի՝ բոցաբոյլ հնոց,
Ուր ՀՈԳԻՆ ցօղէր՝ անմարմին ոգւոց.

Յատուկ և զոր այժմ՝ 'ի մերում դարու.
Ահեղ դարձուածովք՝ գիւր շրջան առնու,
Ի հուր և 'ի ջուր՝ տարերօք ահեղ.
Մերթ յայս և մերթ յայն՝ խորհրդով մեղմեխ

Երկոքումբք անհաշտ՝ թշնամեօք 'ի պար,
Զի մարդ ան վիթար՝ քնարից ըզ լար,
Մուսայից երկնի՝ միայն Ճահաւոր,
Զերգ ըստ արժանւոյ՝ ներդաշնակաւոր.

Այլ քեզ փառք ով տէր՝ բիւրից բիւրաւոր,
Գործօղիդ հրաշից՝ յատեան զօրաւոր,
Ի կերչէ բղխեալ՝ կերակուր քոյոց,
Ան զոր ծառայից՝ յաղթութիւն հոգւոց.

Սապէս կրկնեմ յիս՝ նոր կաթիլ շնորհաց,
Ընդր 'ի զովացումն՝ ցաւագին կենաց.
Թէ ոչ 'ի հովտէս՝ քո սուրբ յօթևան,
Գնէ վայր որիշ՝ յանդորրու կայեան.

Digitized by Google

Օգնութեան զոր առնաք մեք ՚ի վիճակս անտի օրինաց ընդ հրէ-
այս՝ այս է, զի Մանասէ շահ. խոստի. հրամայեալ զամենայն
զպանծալի գործիս հանել հաւաքել ՚ի քաղաքացւոց. արձակեալ
զոր յարգանաւն ՚ի տանէ ՚ի տուն, որպէս և խումբ մի սըլ-
յից ի Ջուղայ. յառաջ մեծի հինգշաբաթու.

Իսկ ինչ գործեաք գեղեցիկ այս պատարագին յեկեղեցւոջ,
եղեկոտոս հեռացեալ ՚ի տեղւոջ մեր հանդիսանայ, զի է քեզ որ-
ակ (ուէ) ձեալ անհոգ, առնեալ Սթեփրարաց ՚ի վանս,
՚ի օրհնել զտաճար ժողովրդեան մի առ մի, յուշ ած
զոր ամէնիմք ունէին ծածկեցել ի հասարակութեան, զի
ց բառնան զհարցանս և զուրս, այլ և զանկեալն ընդ-
ք. մնացուանք և Օ... մի օր ուրախութեան՝ փոխարէն
ուդ և ՚ի արամութեան, եւ թող զպատարագ քո, և փութա
պատարագն՝ որ հայր ՚ի փրկութեան հասարակաց. զի այ-
ս հանել Ս. Նազարէթ.

Ըմբռնեալ զինք ի վանս, կոչէ զերանելին պարոն, (Մուրատ Աղէ)
յ դէրբ զաղաչանս առ Կոստոլայ խան սար քէշիկչի բաշին,
(...սկա յանձն եղեալ ... գործոյ) կոչեալ և զպարոն Հա-
ր Մարդիս. հրամայէ երկոցունցս տանել զերին առ
ն, և Ջանւոյ ո և լցէ հնարիւք (գնէ և չուրտու) տալ
լ զհրամանն, որպէս և եղաք խոստացմանէ հարկին.

Այն այս Հանազար՝ այր հանրածանօթ ճարտարաբան և
կամ մեծամեծաց պարոնց՝ և իսկ ընդ խանին, մանա-
նդ և համարձակախօս ընդ ամենեսին — ի մատուցանել զորոյն
ց և զայս, թողացուցին հրամայեալ է տանել զզէնս ՚ի քա-
ղաքացւոց՝ որք պատրաստեալ ՚ի քանի ամաց հետէ գործե-
ն մահու անթիւ. իսկ հայոց զէն՝ որք են երկիւղած և հլու-
ութիւն — ասւոյն անկանի քեզ թողուլ զՋուղա, ընդ-
ր բան սրտամտեալ խանին՝ տայ մերժել զնա յառեանէն
յ, և զպայրագին դիմօք տայ ցնոր. եւ ծանր խռովեա-
ն զի՛ չէ ինչ մեծ ինչ՝ քան զմեր զենմերտաց, որոց ոչ
ներքութ.

Յարտաքս ելեալ չառսաք զՀանազար, որ ի բարկութէ
ին՝ դարձեալ էր ՚ի տուն, մինչ շուարեալ և մեր ՚ի պատա-

Digitized by Google

Հայրն • ազդեաց հոգին սուրբ՝ զիմել յառն հանճի Մշա-
եպարքոսի • թերեւս 'ի նմանէ հնար իցէ • սա 'ի տեսանել
զմեզ՝ ընկալաւ յինքն սիրով, և զկնի իմանալոյ պատճառին,
թէ պատկեր է ուսուցն մեծի հինգշաբաթու (ըստորում ծանօ-
մերումս օրինաց, որպէս կանխաւ եւս ասացեալ) վայր մի մնա-
լոյկ՝ ապա ասաց, թէպէտ ծանր է խնդիրդ, սակայն առոց քե-
ծառայ մի (փառաշ) 'ի տանել զքեզ առ թագաւորն, երթ մատ-
նեա զաղերս քո՝ եկից և ես զկնի քո ։

Եղեալ առ թագաւորն՝ գտաք զնա 'ի քուն, և մինչ ա-
թնութեան սպասէաք եկն եպարքոսն և ած մեզ առ թագա-
ւորն • սա նայելով զերեսս մեր՝ ասաց— (չէ խօշօշ) եկեալ ե-
'ի խնդիր պարգևին (խէլաթի) զոր խոստացայ քեզ յաւուր առաջ-
կութեան ընդ հրէայս, ոչ Պ. էրլէ (1) ասացաք • այլ եկեա-
եմ 'ի խնդիր ընդհանուր իմն ողորմութեան, որ հայի յ-
գութ տառապեալ հասարակութեն մեր՝ այս է, ջուղայ յեր-
կոտն լերան՝ ունի այգիք և անտառայք • ուր և անպտուղ տա-
զազանաց • զի եթէ չիցեն քան մի ժանկհար հրացանք ի մէջ՝ ան-
հնարին է կեալ և ապրիլ ապահով, առաւել զօրք արքու-
եկեալ պահանջեն զայնս՝ յայսոսիկ աւուր զատկականի մերու-
թող ողորմեսցի ... ձեր մեզ և գթասցի, տալով միջ-
աղօթելոյ միշտ վասն արեգականափայլ ձերդ թագաւորութեան

Պատրաստեցեալ թագաւորն զերեսն ցեպարքոսն ժպտեցաւ-
ասէ • զինչ արասցուք, այնոր բացեալ զերեսն իւր • անդէ-
լեալ զվարդապետութիւն նորա 'ի վերայ հաւատոյս՝ և ծ-
սականի արարողութեանց մերս հայաստանեայց եկեղեցւոյ, ոչ միայ-
'ի վերայ քան զկար պատուէ պատկերն մերոյ՝ այլ և քուն վարդ-
պետաց մերոց, երբեւ ժամու մոյ խօսելոյն զկնի • առեալ
թագաւորին 'ի ձեռն կարճիկ թուղթ մի՝ իւրով գրչաւ գ-
ղեկցուցանէ, ըստորում գրագիր ամբ՝ և ոչ ըստ սովորութ-
տայ կնքել եպարքոսին և յանձնէ մեզ, երթ ասէ ուրախու-
թեամբ կատարեցէք զԶատիկ ձեր աղօթս առնելով և վասն մե-
և մեր երկրպագութեամբ ելեալ անտի դարձաք 'ի տուն ։

---

(1) Պէրլէ բառ՝ մեկնի կողմ ապաւէնարանի, որ և ածական պատիւ նու-
թագաւորաց ։

Digitized by Google

հանդերձ. Սմա 'ի վերայ՝ [illegible] ամենագլխաւորն սկսեալ, [illegible] [illegible] զհրամանատարութիւն [illegible] 'ի սուրն [illegible] [illegible] և ծառայելի, [illegible] [illegible] Ջուղայու ոչ միայն. 'ի նեղութեան [illegible] [illegible]) և կարգադրեալն ընկերաց—այլ և [illegible] և 'ի մեծագործական չարաչար կրեալ. այն; որ [illegible] զարթուցանէր [illegible] 'ի խաղաղ [illegible]. Թէ [illegible] Հայաստանեայց 'ի Հնդկաստան, և Թէ այլ [illegible] ընդ [illegible] յաղթական [illegible], [illegible], Թող՝ պարծանք [illegible], և [illegible] լեցեն՝ [illegible] գործովք. և [illegible] [illegible]՝ [illegible] ազգային.

Այդ բարերում 'ի տեղիս տեղիս [illegible] յառ[illegible] Հայկ [illegible] և [illegible] [illegible]—սա [illegible] եկեալ 'ի Մադրաս. ուր և Հրահան[illegible] [illegible]. Հրամանատար [illegible] վանից Ջու[illegible] 'ի Փիլիպպոս [illegible] [illegible] (Ո). [illegible]. և 'ի դիմաց Ջուղայ վանից կարգե[illegible] Հնդկաստանի, Հաւաքեալ [illegible] յառ[illegible] յաղողութեան [illegible], տասն հազար [illegible] (որ [illegible] 10,600 [illegible]) [illegible] կառավարութեան [illegible] Ն. Երկրորդ, [illegible] մինչ ցայսօր՝ և որոյ [illegible] առ Հայրենիս չորս [illegible] [illegible] դրամն վանից. քանզի [illegible] վանաց [illegible] բերեալ վասն [illegible] զդրամն [illegible]՝ և [illegible] 'ի ձեռն ընդդիմութեան կառավարչաց տեղւոյն. (1)

Ի վերադարձն սորա 'ի վանս Ջուղայ. բարերում [illegible]

(1) [illegible] 1844 'ի [illegible] ընդհանուր Նուիրակ վանից [illegible] կալկաթա, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible].

տասանելի զօրաւոր ժամանակագրութեան ի Հաւրայ է ՚ի Միլանու ․ և զոր նորա ամփոփոյ և հանճարեղ ․ ի ժամուն ցեղական իւրոյ չնաշխ հիկ ․ յորում ժամանի, և ընտրի յաղթողութեամբ ի կառ վարութիւն վանաց ․ որով և արդիւնաւորութեան իշխեցուցի ՚ի զանազանս

Յովսէփ ժամանակ կանգնեցաւ տեղոյ գաղափարման եղելոց տութեան և անախորժութեան վանացն ; քայց և ոչ կամեցեա կեալ ընդ իշխանութեամբ անախորժոյ, որ չափ փոքր եղեա նորա յաղթողական արքունութիւն իշխող զայլ ամենեցուն, զինոլ ըստ կամս անձին, այլ ՚ի դիմելն ներհակաց իւր մերթ այսու ՚ և մերթ այնու հարթէ զմիջոցն, ըստ բերման ժամանակին ։

Սակայն վերջնոյ որ պատահեաց զքոյ հնազանդութեա նորա ՚ որպիսեաց երկու ․ — Ա ․ 150 ․ թուման պահանջ վանաց ի հաշուոյ ծախս արարութեան որ յինքն մնացեալ ՚ յանձն առ չլինէր վճարել — Բ ․ պահանջ Աւետ Ղազարեան ՚ ընդ ա անուանացուցեալ զՄխիթարեան քայր իւր, 500 թումանաց զորմէ ասէր յղեալ լինելութեան իւրոյ ի Թեհրան, բայց զփականս անձնելի իւրոյ տան ․ և առեալ անտի զարգելքս զանօթս ոսկւոյ և արծաթոյ, ընդ քանի մի զառնաւուխակ ծաղկայ և այլն — Գ ․ Այդ էին ՚ի չարաւ թուղթի կալուածք ան Հայրապետի ՚ որ ածկանէր ժառանգութիւն երկուց որդւոց որոց մին ՚ տէր Գրիգորի ամուսնոյ (քեռն) Մխիթարեանի, միւս մին ՚ Ստեփաննոսի, վերջինս այս զիւր զկէս բաժին վա ճառեալ կալկաթա Մկրտիչ Յ ․ Աիրակոսին, որոյ ՚ի գա ջուղայ վաճառական վաճառագրովք պահանջէ ըստ օրին ի Մխիթարեանն, որում և ընդդէմ ելանէր Յակոբոս Յաջորդ

Երեքին սոքին իրաւունք հարկիցին զնա դիմել ի պաշ պանութիւն Պապական Դեսպանին Ռուսաց որ ի Թեհրան յարիլ ՚ի պաշտպանութիւն, և այսպէս ի գլուխ եհան զ ցումն, միայն Աւետ Ղազարեան հրամանաւ մեծի դեսպանա տեղւոյն ընկալաւ զՄխիթարեան կին իւր, որ չկամէր թո ղուլ զեղբայրն և գնալ բնակիլ ընդ առն իւրում ։

Ի հանդերձանս չուելն մերոյ ՚ի հնդիկս, յաւուր միում ա

Digitized by Google

[illegible] մեզ. Նախ ՚ի խորտակել զմեզ։ Թէ չէր, ամեն թագաւոր
[illegible] որդւոց մեր, ՚ի տարս մանկութեան՝ մերոյ պատշաճութիւն.
[illegible] ծերութեան. մանաւանդ անկեալ չանձնելով, զօ կարօտան.
[illegible] նայն (1) երկրորդ յառաջնորդել մեզ կենդանի.
[illegible] այն է, միշտ հորդել առ ասեղնեան Յ. եպիսկոպոս,
[illegible] կարող ՚ի վաճառս ՚ի պատկեր իւրոյ առաջին, որ.
[illegible] մեր միշտ որդեալ՝ յանձն առեալ չեղեալ եպիսկոպոսն, Թէր.
[illegible] երկիւղէ անձին իւրոյ։

[illegible]. [illegible] կեանք ասելն Յակոբայ գովելի յոյժ,
[illegible], Հեզ և քաղցրաբարոյ էր և երկիւղած ՚ի յԱյ, քանզի նա
[illegible] և ախորժելի. զբուցատրութիւն իմաստալի և պատկա.
[illegible], բայց անբերելի ոչ այնպէս, ահա սա է յեսանն որ քա.
[illegible]թութեանք որ է զմարդ ՚ի հասումն ամի հանճարով.
[illegible] ՚ի վերայ այսր ամի՝ մինչ էր և անզոյդ ՚ի վանս Ջուղայ և
[illegible] յոյժ յոյժ.

[illegible] երէց՝ զորմէ ՚ի վերադարձին ընդ սա խօսե.
[illegible] էր սորա՝ վարժեալ յուսումն քաւականին, ուս
[illegible] և զբարս հանճար՝ նախանձել ՚ի դատ յաչս դասակից
[illegible], որով վշտացեալ մանաւանդ և չանանալ զիրաւունս
[illegible]՝ ոչ յեպիսկոպոսէ ընդ որ քանիցս բողոքել, և
[illegible] և անարդարամիտ ժողովրդոց Թաղին, ելեալ

(1) Արդարև մեք վասն այսր համբուրելի խորհրդոյ նորին՝ միշտ ողորմի կար.
[illegible], առակայն չգիտէր նա զնկրքինս մեր՝ Թէ քանի զգուշալ և վշտա.
[illegible] զնացից առաջնորդաց, որք շքանշանաւ Ոսկեաց արբեալ՝ յայլ
[illegible] եւկք, և զհպատակս իւրեանց՝ ըստ գիրւոյ ՚ի կամսն գրեն, ըստ
[illegible] նպատակ նեւոց ամենայն դժուարութեանց կալեալ, ձրի պաշտօն
[illegible] տուր. վասն այս կամ այն ինչ խնդրոյ՝ պատգամս տար ան.
[illegible] և քաղաքապետն, ՚ի վերապատեալք բեր մեզ չոյ, շաքար, այս ինչ և.
[illegible] ՚ի մուրհակ մերս պարտուց ՚ի վաճառականսն, բեր մեզ զգե.
[illegible], փող տուր, գինի և ցքի տուր, զկարասի տան քո յաղձապակի;
[illegible], բաժակ մինչ անգամ զվերմակ և զանկողին, զի հիւր
[illegible] մեզ, ունիմք պակասութիւն մահճաց և այլն, նաև ՚ի տալք՝ յետ մի
[illegible], քանզի գուք շատ ունէք, որոց ընդդէմ եթէ ներհակութիւն ինչ լիցի,
[illegible] ՚ի վերայ, տեսցուք այսու ամենայնիւ Թէ որինկայ և
[illegible] քան զայս ամենէին զմարդիկ. ահա մեք ասարաց լաւութեամբ
[illegible], և տուաք ՚ի վերայ զտոկոսիս մահ ամուսնոյ և մայրնոյ զաւակի. [illegible]

Digitized by Google

Արթօղկոցին, և որում ազատաւոյ զգլխուն է մերկեալ. Նախ
ձուէ, ափսոսանք մեր և ոչ ու ոչ ունկու՛, մինչ էր լի խն
տութեամբ. ի հաւատոյն քահանայս Ջուղայի, բայց մեզ և արդե
յազգս մեր՝ ջատագով իմաստութեան—ւշեր անդղայ՝ և ա
զօր կամիս—այս է ընտրութիւն արդի Ջուղայ որ Նորայր
ցայս վայր, ազնուագ մտաւորականու՝ գիտնականն տան նաև

ԺԹ.—Յովհաննէս Գ., Եպիսկոպոս՝ Պ. ըիմեցի, այր խոր
մանկ, բերա, ան պատկառ, և զուրկ զլխովին ի հովուական ձր
միայն ճարպիկ ի գիտաս ստութեան, յեղգ ի ճշմարտութիւն
ժ իբ 'ի ճոռոմաբանութիւնս, առայգ 'ի քմահաճ... և
'ի ճանաչում սքեմին, արագ 'ի ծանր ծանր փոխառութի
դրամոց, և յամր ի վճարն, անհօգ, անպիտան շռայլ և մեծածա
զի եթէ մի առ մի պատմեսցուք զաշխարհապարտ վարս
րին՝ մեծամեծ մատեանս պիտոյանան, թող զոր ասաղակալի զ
մերում և վերծանողաց, ուստի զանց զբազմօք եղեալ՝ ա
ութ և եթ զառհաւաստչեայս դիցուք առաջի, թողլով խ
տասիրելըն բազմաց՝ Նմա։

Ի մտանելն սորա 'ի վանս Ջուղայ սրօք և բրօք, արք
պաշտօնէիւք, և ծառայիւք դեսպանին Ռուսաց՝ ցուց
զհանդէս բռնաւորաց և ոչ հովուաց հօտին ըստ աւետա
նին շնորհաց, զառաջին ցասումն բարկութեան հեղուլ կա
ցեալ 'ի Կարապետ եպիսկոպոս, զի ըստ աւուրցն մինչ 'ի
հաստան լուեալ զնմանէ թէ օրինազանցութը ընդդէմ գր
ուխտին առ Արթուզեկոմն՝ ձեռնադրեալ զոմանս 'ի քա
նայութի, գրեալ յէջմիածին և ընկալեալ անտի պատուէր
լանաւորելոյ զԿ. Եպիսկոպոս և առաքելոյ յէջմիածին
զձեռնադրեալ նոք ընծայս 'ի նմանէ ընկենուլ կարգէ

Երկուց աւուրց զկնի, կազմէ ժողով հոգևորականաց, վ
զառաջնեաւ զԿ. Եպիսկոպոս և զնոր քնծայսն, ներկայ
ցուցեալ 'ի ժողովն և զընդիւր բերեալ օրհնայս 'ի թէհրան
անտի, և խնքն շքանշանօք վառեալ զլանջ իւր՝ բազմի յ

Digitized by Google

[illegible]ուն որպէս Նախաշաւղացն 'ի Բաբելոն, համայն զհրա-
[illegible]մանի Իշխանածնի ընթեռնու 'ի լուր ժողովոյն, ծանրա-
[illegible]ն եղեալ յանախակողման և ի ձեռնադրելոյ նոր ընծայից,
[illegible]ր զՕրհներգելոյ պաղատանաձեալ մեծութեանն զհնոց կայլն
[illegible]ան կանգուն.

Մինչ հայցանէ ցժողովն, թէ զինչ մալթէք պահել՝
[illegible]անէ զանձնեանեան լուռ սասուել զանձ զեղելոյ ընդ յանցա-
[illegible]ւք, (1) ուր ողխոսութիւն մեր մանաւանդ և վասահութիւն՝
[illegible]ն կառավարչի և առենադպրի վանցն. ([illegible]
[illegible]
[illegible]) յառն կաց եալ՝ սկսաւ խօսել, զԱ. ամբա-
[illegible]ոյ որբոյն Նէրսիսի բան հեղինակութիւն մեզ առեալ—
[illegible]նեխեալ եւ և եթէ փտեալ, իմը դլխոյ եւ անզամ, բժշ-
[illegible]ւեմ պարտական՝ և ոչ հատանել. (Մեկն. գոփ., երե. 32.)

Իսկ թէ, յորժամ ուր Նուէրապանչացն խաղաղութե Նո-
[illegible]ելոյց որբոց ընդ սահմանաւ հրէից և հեթանոսաց անցեալ.
[illegible]ւառաջին վնաս մոլորութեան նոցա զատէր. այլ Ճիշդն ուղ-
[illegible]թեան և հաւատոյ 'ի վերայ թափել շառանայր. ընդ օրինա-
[illegible] ընդ այսմիկ, ձեր մեծութեան զաղափարել անկանի ս.քե-
[illegible]ւ կրօնի Սարգաւագութեան Քրիստոսի—Խոստութիւն
[illegible]անկից ոչ պատիւ 'ի վեհ" Կաթողիկոսն ընծայէ. և ոչ
[illegible] ձերում նորա պսակ զահակալութեան—Յօւշ առնուլ
[illegible]ան և զօրէնս Նորապսակ քրիստոնեայ թագաւորաց, որոց
[illegible]անկըն յաթոռ իշխանութեան, արձակեն զբանտարկեալս
[illegible]ւութիւն—զինչ պարծանս աթոռոյդ. ձեզ, մեզ. և առ
[illegible] ժողովրդոց. դրօշմեալն 'ի Ճակատու վանացս յիշատա-
[illegible] նշուք և արտասուելի անցիւք. մինչ ցերեկեան ցաւալի
[illegible]նախօրդին ձերոյ անմռայց, և որոյ դառն յիշատակն ան ջն-
[illegible] յաւիտենիւ, այլ զոր վայելուչ յաննոյն կողմանց՝
[illegible] մռռացութեան. մանաւանդ զոր զարծեալ՝ զործեալ

(1) Այս սեղանական սուր վիճակ Զուղայ վանաց և ժողովրդոց. զի զոր առաջ-
[illegible]ինն եթէ բարի և եթէ չար. հասարակաց թիւնն յանէ ըստ ցուկակաց
[illegible]ւանէ. և յիբաւիս, յորժամ 'ի խօսին ոչ ինչ շահի, ըստ որում կամք
[illegible] ան ընկճելի. այլ յաւէտ մասնին 'ի թշնամանս, 'ի զանս, և 'ի հալածանս
[illegible], ըստ նախակալ փորձոյ, բանի թուղթ, ճնի թուղթ.

Digitized by Google

անդ ի նաւթեամբ և հրամանաւ ընծայք կոչմամբ ի դուռն ․ այս ․ ի
ամենայն զօրս իշխանաց և համաձայնեցին ։ ամէն մարդն ՚ի Յորդան
ան լեառն ․ թողէք հայր, թողէք զոր ամենայն փրկիչ խաչեալն,
սովորելոց մեր այսուհետև խոստովան արժանի պատմութեանս ։ յաղ
դէ յաղագ ։

Իսկ բաւ, մեր հասից, ․ ուղղէ բանն առ Մ․ Եգիպտոսա-
գուն զգեստ ամէն — պատմութեան նորա չէիմաց այլ ինչ ամե-
նայ իմն ներքին, զոր հայրդ ձեռնամուխ ծանօթութեան, որդեն առա-
ն լսելի ձեր, շնոր լաւ․ կրկին արհեստ, ուսեալ զարձեալ առ
ղամիտ զէնք ՚ի պաշտօնական գործս վանաց, ոչ երբէք աւե
լաց երկիմանք ձեզ յիշելով ունելի ՚ի հաստատութիւն ։

Պարծուցեալ արհեստին զայս իւր առաքելոյ իմն բանի-
առ նոր ընծայեալ, ելէք աւէ այժմ և մատուցէք լերկուք ընթեր-
ցուածոց սուրբ գրոց, յետ անդոյ քննեցից զձեզ և առաւել
զարժանն, և այսպէս եղեալ կատարեալ ՚ի բերան վհէին, արձակեց
զամենեսեան այլ ոչ յիշելով զնոցունց — մանաւանդ յորժամ
առաքեցաւ անենեակ իւր՝ սկուտեղք պարգևաց և օժտից նոցին
նորընծայից ։

Յետ աւուրց երկուց կոչեալ զմեզ առ ինքն՝ շնորհապարտ
բարուք աւէ, սովորեցեալ եմ իբերեւն ընդ իս Մերքունեան
և ՚ի դեսպանէ զանձինս 12 ․ որոց օր քան օրէական ծախս վճա-
րել ինձ ծանրանայ, բեր ինձ երկ երիւր թուամանս ի պարգևել
նոցա և արձակել աստ, մինչ յապա անօրինեցուք, պատաս-
խանեալ մեր, որդեն փանքը․ ձանչի ընդ վնասիւք նախորդին
ձերոյ՝ և անտի յին-պլիտակից իւրոց, ճշտ հնար վճարումն առա-
ցելոյդ ․ ծարն ինչ աւէ արհեստ, եթէ այսօր և եթէ ՚ի վաղիւ
պարտի լինել, և որքան կանխաւ՝ այնքան բարեդոյն, զի չունիմ
ես կորողութիւն ՚ի վճարդ՝ եթէ ոչ չունէի արկանել զվնասդ
Մթոուս ։

Ի հանգամանաց առանց աւանդեալ մեր ․ հարկիւր թուման
զուտ դրամ, և հիսուն թումանի Պալամքար, Սահուդ, Պուլ-
քայ, և այլ պարգևս մատուցեալ նոցա՝ բազում փժուարութեամբ
դարձուցաք յետս, մտածելով թէ մեծապանծ արհեստ ունէր
յետս ՚ի մեզ վճարել զայն յապա ։

Digitized by Google

[illegible]՝ Զկնի թէպէտ յիշատակութեանն թերաւորեալ զայս ․ զի․ նախ
[illegible] զերրորդ ակետէն՝ արտաքսելոյ ․ կանխեցաւ ․ զայս եղանել նորօք
նշանակաց ՚ի կարգաց ․ առ ․ որս արձակեալ ծանուցումն , և ընդ
[illegible] մերձաւորս , զայս յարմարեալ առ անուն Մահմետականք
1) մերժեն ի դրանէ անտի նորին , այլ զաւակաւ առ արհեստ
[illegible] ապա թէ ընդունելի չեղելոց զաւառակս . որպէս Եգիպ-
տոս (Եգիպտոս) այլ որպէս թագաւոր ընդ մեզ անձեամբ ըղ-
ձայօք գրքունք գրեալ նոյն , թերևս յանդգնութեանն զեր-
[illegible] , որպէս թէ մեծ [illegible] եւ զնա , ուստի և ոչ ընկալեալ ընդ
[illegible] ընկալելոյ դարձեալ՝ յորժամ եկեղեցւոյ լինել քաղաք պա-
[illegible] և սաստկանայ , ոմն պատմաբանս ամենայն Հայ զկնեալ իշ-
խանութե որք լինելով թեամբ լինեին զՄահմետական-
[illegible] արդեալ ՚ի մեկնեն մեւս գործեսին ; եղեալ էր
[illegible] խաղխաղել առ զազգս ; արդ ՚ի լեռ ՚ի գլխոց Եգիպտոս
[illegible] եկեալ մեծ առ նա ի բաղդաւ , թէ ամենայն արք անօրէնք
[illegible] ելեալ առ և մտեալ ՚ի ծառայութիւն թագաւ-
[illegible] Հայ անուամբ , նեղեն և վշտացուցանեն զազգս , և գործեն
[illegible] բազում , ընդ որս չլինի խօսել , աղաչեմք ձեզ առնել
[illegible] ողորմութիւն ինչ , այլ փոխել զհամարումն իւր
[illegible] առ քաղաքապետան , ՚ի խրատել զնոսա ։

[illegible] զկնի յետ սպանելոյ զԳաւառական զընդս , Հնար
[illegible] պատգամ առ Մօհթամէդ դօվլայ քաղաքապետն ար
[illegible] թէ Պետրոս եղբայր քո անկեալ մահուամբ ՚ի պատերազ-
[illegible] յիշատակ ինչ յաշխարհի՝ առաջնորդեալ եմ ձեզ
[illegible] վարդապետս մի յանուն և յիշատակ նորա ․ եթէ հա-
[illegible] առ արձակութիւն ։

(1)՝ Պետրոս այս ՚ի մօրենանդ ազգէն պաշտեալ իւրև զերմարդակ [illegible]
[illegible] ոսկւոյն Հօրեայ՝ առ նորին զերկոսօք , համբոյր ձեռացն՝ մայրն եղանաթէ,
[illegible] եթէ մերթ զ-հայ-աննայր՝ ամբոխն աղաղակեր թէ ընդ հրեշտակն երկնէ
[illegible] , ՚ի համօրէն պարս չգտանէր զնմանն , առանց նորին չէր միայն հոգեար
[illegible] ևս , բազում անգամ մայր զլխաւոր զօրինակմանցս , և որոց ինքն հա-
[illegible] զաւէին ՚ի շարս երանելեաց , թուրն զոր ՚ի կէր առնայր՝ նեղ-
[illegible] Թագրն Մահմետ , իշխանութիւն և զօրութիւն սորա՝ անդր քան ըզ-
[illegible] , և ինքն թագաւոր՝ երկրպագու առ յեպիսկոպ , զի հնչումն էր առ-
[illegible] զԹագաւորն ՚ի մէջոյ՝ եթէ զեմ նմա զնիցէ ։

Digitized by Google

Օ՛ն այսու ժամանակաւ Գրիգոր սարկաւագ Պօղոսի Նի-
կոմիդիոյ եպիսկոպոսի երուսաղեմական նուիրակին էջմիածնի ։ որ ի Մադ-
րաս կացեալ անդ ժամ մի և վերադարձեալ ՚ի Ջուղայ
զաւ յառաջ վարեալ ձեռնադրէ վարդապետ, փոխեալ զանուն
նորա Գէորգ Լէնդրօֆեանց ։

Ի լրման քառասներորդ աւուրց՝ Հանդերձի առաքել ա-
Մ՛օհթամէտ (1) զվարդապետն ՚ի ճանապարհ, թէ պարտէր պա-
տարագել ՚ի վաղիւ, լուեալ զայն կին խաչ Գուլթի Յ. Մէլ-
քեան քեռ որդւոյ նորին Մ՛օհթամէտին, ըշտապաւ կոչէ զգինչ-
երթ ասէ առ սրբազանն և ծանո նմա, զի խանն չախորժէ զեր-
վարդապետի յինքն, և զերկ երկուր բաձանգլխս ոսկւոյ առեալ
տար ասէ մատն եպիսկոպոսին, և եւ ՚ի վաղիւ յառաւօտ
ներկայացայց ի վանս, ընթերցեալ զյերէնք պատարագչին նայ-
ահա այսպէս Գրիգոր որդին մահէի Մկրտչին՝ եղեալ Գէորգ
Վարդապետ Լէնդրօֆեանց, որ զկնի եպիսկոպոսին եղեա
յէջմիածին ընկալեալ զաստիճան եպիսկոպոսութեան, և կարգ-
աւանջնորդ վանաց աւուրք՝ զոր այժմէն ոչ ՚ի կայի ։

Ի խնդրել մեր յերկերեւր ոսկւոյ դոնէ զկէսն ՚ի գնո
150 թումանաց աւեցելոց ծառայից որբուեի դրան, ասէ մեզ
համբեր և մի ըշտապեր, զի եկեալ աւուր՝ յորում 100 ոսկ
յաչս իմոյ ընթեռլցէ պղնձեայ դրամ մի, և այսպէս յետ ոչ բազու
աւուրց սպառեալ զոսկին՝ ասէ ՚ի նորոյ բեր ինձ դրամս, ա
թէ ձեռաց՝ չիմանայ, ՚ի տեսանելն թէ չգտանէ զոր խնդրէ
զՄանուէլեանց կոչեցեալ այգին վանաց՝ հարիւր հինուն թու
նան վաճառէ Եղիազար Գ. Պասպարին, թէպէտ ասէ հանդեր
ձեալ եմ այնու հոգևոր դպրոց հաստատել, սակայն դրա
յանձնեալ ՚ի ՚Յովհաննէս Վարդապետ, (2) առնէ նա ըս
հաճոյսն ; չասեմք թէ կայէնք..

Յայտնիկ յաւուրս սայեալ ցանց շողոքորթութեամբ

(1) Մօհթամէտս այս կոչեցի Հայ ՚ի բնէ ՚ որոյ առաւօտական անուն Մանուչա
՚ի տես մանկութեան գերեալ ՚ի պալս ներքինիացուցեալ, վերակացու էր կանանց
արքունի. մատուցեալ տաղանդ սորա վերացուցեալ զինքն ՚ի պատիւ իշխանութեան, զ
ակր խօսել հայերէն՝ բայց Թոռթուցանէր ։

(2) Սա նոյն է, զորմէ ՚ի Ճառին խ. Եպիսկոպոսի պատրաք ։

…ելոյ տեսանես զհանդերձեալս մեծամեծ գործոց 'ի շինութե
…'ի բարգաւաճութիւն հայրենեացդ. ուստի գրեալ եմ և
…կալ զՂազար վարդապետ ի Պոլսոյ, (1) 'ի կարգել
…ս վարժապետ հոգևոր դպրոցին, (2) այսպէսկ ոչ յաջողին
…անց դրամոց, ես արդէն գրեալ եմ ի Սուլտանն և խնդ-
…եալ յորդորանաւս ձեռնտուութե դրամական՝ ով և յուսամս
…անել, սակայն ոչ փութով, այլ վասն տրամախոհելոյ 'ի մե-
…րան ինչ՝ զոր քեզ յայտնեմ ծածուկ.

Մինչ էի յԷջմիածին՝ գնացեալ քո 'ի Զուղա միայն լսէի, և … ես սոսա, զքեզ միայն տեսանեմ գործունեայ 'ի համօրէն …նեայս, ուստի և քեզ կամենամ ինձ յենարան գրել … յԷջմիածին. և 'ի փոքու գալոյն վասն քո 'ի վեհա… …ուղեկուն խաչ լանջակիր, որով ունիս մերձանալ 'ի պա-…տուել, որոյ վասն լուր զոր առեմս.

Այլ ազգի վաճառականք քաղաքիս ոչ ճանաչեն զիս, …աքիսն զքեզ և դու ունիս համարումն 'ի նոսա, յանուն …պէտ նշանաւորեացն տաց մուրհակ վաճառակիր պարտուց …լ վանացս, հինգ հարիւր թումանի վասն միոյ ամի, ըստ … դրամ՝ մինչ յայս հատուցից տոկոսիւք.

Ոչ այդպէս տէր իմ՝ ասացաք նմա, նախ վաճառականք …գործաթ 'ի վարձու՝ որ ընդդէմ սոյ շարիաթի իւր-…, երկրորդ՝ ձուկն ի ծովու, ոչ արժան զնել զտապակն …սուր, ունիք դուք արդէն 'ի թեմի ձերոյ այտ քահանայք …վիճակը բազում, 'ի մի վայր կոչեցէք զնոսա և դիք … զհանդերձեալս ձեր, և նոքօք որոշեսջիք՝ զոր պատ-… և հրամանաւոր.

Մեր 'ի վաղուց հետէ վստահեալ 'ի կառավարչական …ս վանացդ, մարթ լինէր մեզ հրաժարել վաղուրեմն, …համբաւ զասպատեան ձերոյ՝ շքեղակալ զմեզ արար յուսով, …թէ այնու ազատէաք 'ի նեղութէ. բայց տեսանեմք զմեզ

---

(1) Ի սմին ժամանակի ողջոշեալ գտուն մի ծերպ դպրոց հոգևոր, և հանդիսիւ …եալ զնուաճակատրին.

(2) Ղազար ասա Սաղմոսավանեցի, բազմաբիւեւոր քան զեպիսկոպոսն, ի գաւ… …այս և ի գզրանելն զոր անկանէր, յետս դարձեալ 'ի տեղի իւր.

Digitized by Google

այժմ վրիպեալ 'ի յուսոյ անար, առաջին ամենք թէ ուսու-
ցանէ զմարդ երջանիկ ; բայց չասացին թէ յանխրատ վայր
քանոյ նմա գերեզմանն—ն թէ որ քան ծանր կեանք երկի-
ղածաց 'ի վայրի` ուր չէք օրէնք և արդարութիւն ։

Զիք յաւէտ պատիժ` զզօնամտին,
Քան թէ յարակցիլ` ընդ ամբարշտին,
Ցօժարէ փութով` թափել զիւր զօդին,
Առ յոչ ընդ նմին` մեալ կենդանին ։

Մահ առ կենաց` ժանտախտ լուծական,
Կեանք չարայուզից` հոգւոց կենսական,
Աղաչեմ զԱԾ` չառնել քեզ արժան,
Ընկեր այնպիսւոյ` այժմ և յաւիտեան ։

Քանզի թէ կեանք քո` է հարիւր ամեան
Կարճի համանի` զէտ փառաւ չքւան,
Սղն այս ինձ թուի` առիթ բնական,
Հանդոյք Սոփեստաց` կեանք միանձնական ։

Որդ լուր ինձ եղբայր` մեռ ման զիմ խրատ
Ցանգիտաց միշտ` կայ` երկար և 'ի դառ,
Թէ կամիս անդորր` կեալ և մնանել,
Ի սևազգեցից` լեր միշտ տարանջատ ։

Ինձ ունս քեզ ողբամ` տխպարս աղետից ։
Խուսափից անձամբ` 'ի չարաց նեռոց,
Մինչ ցայգ և ցերեկ` մխմօւնջ ցաւազին,
Բարձեալ 'ի հոգիս` չուներ կարեկից ։

Բերականութիւն` արհեստն ժիր ուսեր,
Մակբայից յաւէտ` լեալ քաջ մտադիր,
Ժամանակական` որիշ հատ ընտիր,
Ապրուստից գործի` մէն միայն ընտրէր ։

Digitized by Google

«Ո՛ ի մակքայք քայից՝ կարգեցեալ իշխանք,
Քեզ վեր ընծայեն, քաղցր վիճակ և կեանք»,
Բում կան հեռաւորք՝ մատանք գործնականք.
Մերթ յայս և մերթ յայն՝ նիւթ փոփոխականք։

Սուր նօտան հնչէ՝ թև նաւուց կենաց.
Հրլեմ զառագաստ՝ յաջող եւր գնմաց,
Ջուր ուսան ունել՝ յարգասիս փառաց,
Որք վեհ քան զերգ՝ 'ի գահ պանծանաց։

Բայց թէ անաչառ՝ ըստոխ եղիցես,
Համաձայնութեան՝ ոչ կցորդիցես,
Յոտից մինչ ցգլուխ՝ փոյթ ջախջախիցես,
Խոխնլիքորաց՝ վերա յանձնիս կալցես.

Այսպէս տանելի՝ կեանք իմ յայս վախճան.
Քան ընդ մուլելոյ՝ բազմիլ 'ի խրախճան,
Մարդն մարդ ասէ՝ արգեամբ Արքական,
Ծայլ կենաց երբեք՝ անհոգի արժան։

Հետեւեալ աւուր դարձեալ 'ի նոյն իմաստ սկսան ստիպել մեզ՝ առ որ ասացաք, դրունքդ մեծամեծ զոր դու... բանալ խորհրդածէք, Ռուսաստան միայն չբաւէ ընդ սեմօք... անցանել, այլ հարկ ձեռնտուութիւն հնդկա Հայոց, և այս ... բաւական պաշտօն գրչի, զի հարիւրից առաւել եթէ գտցէք... չունի ներգործել 'ի նոսա, որչափ կարէ լինել ձայն կենդա... նական, զայս գործ մեք յանձն առնումք սիրով, եթէ հա... ճեպջիք տալ մեզ զթերթն Կալկաթայ (1) ան տահմ... ժամանակաւ, որպէս զի որքան մեք կամիցիմք կեալ, զ... մի ընդ երկար ոտնակապիցեն մեզ ժողովուրդք տեղւոյն, (2... այլ այնքան՝ մինչ մարթանայցեմ վասն ձեր 'ի կարգի դնել զա...

Գէորգ Վարդապետ Մկրտչեան (Ինաքօլօփեանց) միւս Գէորգ վարդապետ տէր Յովսէփեան, ակն արկեալ մ... ժպտօք ընդ քիմս, չիմանալով մեր թէ երկոցունց մտ... նացին գաղտ 'ի միմեանց՝ նուիրակութեան ըղձիւ խլրտեա... իսկ արհւոյն դէմք թէ և տապեալ 'ի բանս, սակայն մեղմութ... ասացեալ ցմեզ—Ծնիբաց տար զկատակդ, փախչել կամիս յիմ... ձեռաց, բեր նախ ինձ զնմանին քո յօժանդակ խնդրոց... ապա թողից զքեզ հեռանալ յինէն—պատասխանեցաք, ա... բանք անգամ անկեալ 'ի նեղս՝ զայրանան ընդդիմաբար ։

Յետ երկուց աւուրց՝ մանուածոյ բանիւք սկսաւ առե... որոճելով իմոլ զառաջարկութիւն քո՝ հաւանական համ... րեմ երրակի գլխովք—Ա. պարտիս ընդունել 'ի դիմաց ամ... ռոյս նուիրակութիւն Հնդկաստանի—Բ. հարիւր յիսու... թուման փոխ առ մեզ զոր տուաք պաշտօնէից ընդ մեզ եկող... 'ի թէհրանայ՝ թողուլ պարգև Աթոռոյս—Գ. երկերի... թուման զուտ դրամ պարտիս տալ մեզ աստ, մինչ յառ... 'ի գոյից անտի նուիրակութեան առնուլ ևայլն ։

Եթէ այդիցէ իրաւունք ձեր հայր՝ ասացաք, չունի... ինչ պատասխանի—զոր վասն նուիրակութեն ասէք թէ և ծա...

---

(1) Առ ժամանակաւն խնդրէր Կալկաթայ՝ Քահանայ մի ։

(2) Չէր ուղիղ պատճառն զոր տուաւ, այլ ասացաւ վասն ազատելոյ ... ինձ և այլ ոչ ևս յետ դառնալոյ, որպէս և այնու եղեալ իսկ ։

Digitized by Google

...ան եմ․ սակայն ՚ի սէր ձեր և օթառայդ հնարել յանձն առ-
նուլ, և զոր վասն փոխ առաջեալ գումարոյն ասէք՝ սակա-
յն հնար ՚ի վերայ ծանրաբեռնութեանս․ այլ վասն երկեր-
կար Թուղմանին խնամ է ինձ․ գիտուք մարթացայց փոխառու-
ել ձեզ, սակայն ըստորում մարդ եթէ իցամաքի կամ ՚ի ծո-
վն․ վասնզի կենաց մեզ դիպեսցի՝ ում պատասխանի արասցէ
...րասցա, նա՝ մի՞ թէ գժուարին ՚ի Հնդկաստանէ վաղ ընդ-
...թ ձեզ հատուցանելն դրամոյ․ արդ եթէ հաճոյ ձեզ՝ հրա-
...եսջիք պատրաստել զկոնդակն․ ապա եթէ ոչ՝ կամջիք
...ս հրաժարեալ, և ընտրեսջիք զայլ ոք ձեզ դրադիր, և վա-
...դ կառավարիչ ։

Այսպէս ՚ի ձեռան հազար և մի դժուարութեանց՝ ընկա-
...ւ մեր զկոնդակս, յուսահատ ՚ի կենաց, յուսահատ ՚ի վե-
...արձմանէ, թողաք զտուն․ զմայրս․ և զեռամեայ որդիս՝
...մ միայն ունէաք մեզ նեցուկ կենաց, և տուաք զանձն
...՚ի պանդխտութիւն բովս ան ակնունելի նորանոր վշտաց, որ-
...ս և հետևեանք անցիցս քեզ խելամտեսցէ․ մխիթարելով
...ղ քերթածովքս, զոր արարաք ՚ի Պուտիշայ իջևանի․

Ուր ուխք հեղեղաց, Ի բարձու լերանց․ Առ պատիժ մեղաց,
Հոսին մշտ ՚ի վայր․ յԱնտառ և ՚ի մայր, Բանեղէն մնաց,
Ցայտալէ քաղաք, Լինի փլուտակ․ Շուք իմանալեաց,
Առատուտ և անտուառ․ Ցանելին ՚ի փախուստ Կարդաք ՚ի գընաց ։

Ե՞ր քեզ տագնապիլ, Ցոր ցաւօք տանջիլ․ Մեղկ Հողիդ լքեալ,
Թէ ՚ի քոյ տանէ, Ի կեղծեալ հօր է․ Լինիս հալածեալ,
Զի մինչ յաշխարհի, Ի փորձ տեսանի, Անիւ թեկնածեալ․
Զինչ այլ խրախոյս, Կեղծ քոյ ՚ի յոյս․ Բարեաց հրաժարեալ ։

Առած է նախկին, Թէ չյաջողի մին, Փորձեա զու կրկին,
Իսկ եթէ այնու, Ճաշակ վշտաւ․ Առցես անդարին,
Ցայժմ անմռունչ, Զաղետից մրմունջ, Տուր անշուք բաղդին,
Շրջեա զեղանակ, Շրջանիդ զեմակ, Լուակաց զխաղին ։

Աշխարհս չէ կայուն, Ցիւր դիրս հաստատուն, Այլ յեղափոխիս․
Ենթեալն օրինակ, Կան քեզ հեղինակ․ Ի ան և ՚ի գող․
Զապառնեայն իմա, Ով գիտէ առա․ Թերևս հակակոխ,
Մերթ անդ ՚ի բարձին․ Մերթ դարձ ՚ի չարին․ Զետ կողոպտիչ գող ։

Ընդ այս քեզ ձայնէ, Զայն ՚ի սուրբ լեռնէ, Զայն հօր որբացան,
Լինց զու իմ որդի, Սրտատուչ հոգի, Խորատ գերարժան,
Մի ընտրս վհատիր, Մի ՚ի յուսոյ կտրիր, Այլ կենաց անտառան,
Դարձ ՚ի սէր յուսոյ, Զոր կամիս կարղմ, Գտցես անխափան ։

Digitized by Google

Օ այսու ժամանակաւ 'ի Բումբայի 'ի մէջ ահաւասթ...
ժողովրդոց մերոց պատահեցաւ տրտմալից կառավարութե եկե...
ղեցւոյ՝ խռովումն մեծ յուզեալ կուսակցօք, արկեալ զվէճ
յատեան օրինաց. ուստի և արկեալ յեպիսկոպոսն Ջուղա...
վանից, որպէս զի յերկուց կողմանց զիրաւունս նա վճռեսցէ
այլ սորա անփոյթ՝ տուեալ զանցառութեանն, բազմիցս ա...
այս աղաչաւոր եղեալ մեր՝ թէ տուր զդատակնիքն, զի 'ի գնա...
մեր ամէր՝ անշուշտ պահանջեսցէ ունելոն 'ի մէնջ. որոյ 'ի չունե...
ոչ միայն մնամք ամօթով՝ այլ և վնասակար արդեանց
որոց նոցին յաթոռդ, նա մանաւանդ՝ հարկէ ձեզ գրել քամ...
մի նամականիք առ երևելի անձինս քաղաքաց, վասն նպա...
տաւոր մեզ լինելոյ յօգուտ վնասդ և այլն, այն տաց քեզ ա...
զայնս. բայց այսօր և 'ի վաղիւ արկանելով ամսօրեայ միջոցա...
վաղարկեալ ցեյն մեր, և 'ի վերջոյ խոստանայ առաքել ա...
մեզ 'ի բուշեռ, զոր ցարդ առաքէ. (1)

Ի ժամանին մեր 'ի Բումբայի՝ մարթէր տեսանել մի զկն...
միոյ ածապարութե երկուց հակառակ կողմանց 'ի նաւ մեր...
իւրաքանչիւր ըստ իւրոյն ակնունելով իրաւանց, ուր...
'ի կարիս բովանդակել զկիրս ամօթոյ. այլ այսու ամենայնիւ
խնամօք մն բուականացաք 'ի կարգդուրութն ամենայնի, և յանձն...
զնոսա 'ի հաշտութիւն և 'ի խաղաղութիւն, որպէս վկայէ շնո...
հակալութե գիր նոցա առ անարին, որոյ օրինակն և այժմ...
առ մեզ։

Ընթացեալ խաղացեալ մեր անտի 'ի Կալկաթա, գտանեմ...
զԽաչատուր 'Ո" . վարդապետ նուիրակն Երուսաղէմի բազմա...
յաթոռ մեծի իշխանութեան. ի կողմ իւր համոզեալ զհա...

---

(1) Արդարև պատկառի բնութիւն 'ի յիշատակելն. թէ 'ի վերջին աւ... մինչ եկաք 'ի համբուրել զաջն և բարեմաղթել առնել. փոխանակ զոնէ միով ցնցա... ժպտով. (որպէս էին նամէկ) մեծարելոյ զմեզ. ձգեալ զձեռն հանէ զժամ... ցոյց մեր 'ի ծոցէն մերմէ. թող ասէ մնասցէ առ իս յիշատակ քո. զոր 'ի վեր... լուաք ընծայեալ յուսմն մահմետականի. որ ըստ խնդրոյն վարք իւր... կեանք՝ քրիստոնեաբար գրեր յան պարտեդ—առ... զի չունեցաք պատեհ ա... լոյ ցնա. յարժամ տեսանիցէք զձեզ անժամանդ՝ այնու յիշեցէք զմեզ, խնդրեցէք և ոչ ընկալայք, ով առակելի անամօթութեան.

Digitized by Google

ութիւն ․ բարձեալ զանուն թեմակալ առաջնորդին ․ յորդո-
ութեան որդւոյ պատարագի, և 'ի մէջ բերեալ զանուն
Ս. Աթոռոյ պատրիարքին Երուսաղեմայ, Զանս 'ի վեր թ[illegible]
[illegible] գեղեցկութեան 'ի սրբութեան և երկիւղածութեան
ց, և ժողովուրդն հանձնայ այսմ ․ ․

Այս ձեռնարկ և սա հասարակ պատահար ․ առակութիւն թե-
թիւն համարեցի ընդդէմ այնց ․ յորս ամ ժողովուրդն 'ի սեն
հանդիպեցաւ ․ զառաջին երկուս հարցանէ—մեր որպիսութիւն
ն մեր այսպիսի զմեզ քամահեալ, մինչ յերբեմն ասել-
զրութ զաղաղրեալ քաղաքականութիւն, մերոց սատր գրութեանց
ն և ոչ յուսալ պատասխանի ․ մի՞ թէ ասիցեմ զոր լսեմք
ի Նմանէ մանաւանդ խիստ որբեցութեան, հարկ դիտել
խանն մեր ․ թէ քանի անօթինք և մարմնացեալ խա-
ութեան ; ընդ որ և վարին մեր ընդ խռանխայ վա-
ն ուղղափառ[illegible] հնարիւք ․ (1)

Զի մնացեալ սակաւ քաղաքաց 'ի վերայ Պարսկայք Յա-
թիւն և Գրիգոր Արզարեան, (ասանշենայ տարի) բե-
ալ առ մեզ 'ի ընթեռնուլ զգիր մի գրեալ 'ի Ջուղայ
[illegible] ․ եղբօր, որդւոյ իւրեանց, առ այս թէ, առաջնորդն
ութիւնք Յովհաննու վարդապետի արկեալ զինքն ընդ
[illegible] սատանայութեան, մինչ յետ ամսօրեայ աքսորելոյ 'ի մահ-
հագիւ կանգնեալ յոտն ․

Ահա քեզ այլ փորձանք մի նոր՝ 'ի վեր փորձանաց ․ յոր մինչ
ահ, թէ եւ փարատեցից զհարուածն առաջին՝ հանեալ
զատապարտելոյն—որովք ոչ զմարդկային զլուծեալ,
զանգիտեալս հարկն չիցեմք սատանայականս յաղթոյ և յաղթանակս,

---

(1) Այս այր բանական, բանագէտ, կրօնաւոր, զգօն, փորձառու և զօր-
[illegible], (Լինել ոչ արժան է հայ զէնուորութեան) էր անձն արժանի Պատրիարքու-
թեան է լինել թեկ․ եթէ բաւէին կեանք նորա—ամ ընդ մեզ վարեալ սիրով
[illegible]—չճանաչեմք երբէք զպատասխանի նորա երբեմն, 'ի զուարճա-
[illegible] հարցս—Թէ հեմ բարբառք 'ի սեպհ վարդապետաց չունին զօրով
[illegible] իւրեանց—վասն զի (ոչ) չեն սանաւոր, ղաւակաց ոչ ․ ․ ․

Digitized by Google

և ըստ Յոբայ նզովեալ զօրն մտից մերոց 'ի կենցաղս • մանա
ւանդ թէ 'ի կարգ ալէկոծեալ հոգևորականութեանս , ուր ո
ռտ ՝ և ոչ գլուխ որոշի , զի լուծ ծանր պաշտօնի 'ի վերայ
հակառակորդն զօրեղ՝ յանդիման , ժողովուրդն 'ի մերայ հօ
րինւոյն ցրուեցեալ , գլուխ իմ ՝ իմն առաջնորդն ՝ ակար—
իմ մնացեալ յանծանօթ վայրիս թարց ուրուք օգնականի

Բայց այսու ամենայն մի զարմասցիս ով ուշիմ ընթերցող
յորժամ լուիցես թէ օժանդակութեամբ ամ. հարթեալ զա
դժուարութիւնս և անցեալ 'ի գագաթ յաղթանակին , փրկե
լով զթեմս հնդկաստանի ՝ յանդարձ կորստենէ , հաւաքելով
զտուրս առատ 'ի ժողովրդոց • և հաստատելով զամենեսեա
'ի սէր և 'ի հպատակութիւն վանացն Ջուղայ • զկէս դրամոյն յ
առաջնորդն ուղարկելով , և զկէսն 'ի կառավարութեան եկե
ղեցւոյ տեղւոյս ածանցելով • զոր զկնի տարեալ առաջ կառա
վարչաց վանացն ՝ 'ի վճար պարտուց եպիսկոպոսի , և յօգտա
թիւն 'ի գրաւու տուեալ կալուածոցն վանաց •

Ամենայն փորձառեալ անձն , որ յուս իւր ունիցի բարձեա
գլուխ լցեալ իմաստութեամբ , (և ոչ Դոդոսն ըն հոգւոց) կար
'ի կշիռ բերել զչափ դժուարութեանս , զի ոչ բանիւ և եւ
վճարին գործք , այլ գործնական արդեամբք աշխատանաց ,
զոր ասեմքս ՝ ոչ վարկպարազի և անտեղի պարծանօք ՝ այլ հա
ւաստարիմ վկայութեամբք բազմաց • (1) յորոց մին յանդիմ
ածեմք զայժմուածս գործոյ հանգուցեալ Թ. • Եպիսկոպոսի
առ ժողովուրդ Կալկաթայ , զոր հրատարակեալ միջոցաւ ու
սումնասէր լրագրի Սինկափուրայ , օրինակ զայս •

“ Թէպէտ նա (Իսահակ Վարդապետ) ճարտարութիւն բան
“ իւրոց , և խոհեմութեամբ առ ինքն գրաւեաց զսիրտ
“ զնէր պատուելի հասարակութեանց ձերոց , սակայն զի՛
“ կարծէք սիրելիք մեր , նա առանձին մտախոհութիւն իւրա

---

(1) Իրական պարծանք զօրագլխոյն կայանայ յաղթանակս ի բացաբայլ ճա
կատամարտի և ոչ յապահով տան առ խարոյկաւ շողշողմամբ Թրոյն — եւ եւ
եւ , քաջն Հերքիւլէս , որպէս առ ժամանակաւ ցուցանէն կնամարդ
ոմանք Ջուղայ..

« ընդ միսս իւր՝ չհեռնանէր զդիւրահաւանութիւն ձեր բարե-
« սիրտ հասարակութեանց, զի նոքին ստարական ոք մտեալ
« ի տուն և ի սահման վիճակի վանացս անհնարինչեան, ա-
« ռանց հրամանի կամ հաւանութեան ինչ ի տեառն տնէկն, (1) ընդ
« շողոմաբար վարուք, այնչափ ընդարձակեալ զիշխանութիւն
« իւր ի տան օտարի, մինչ յետ առ նոքին գրաւելոյ. (2) զսեր
« բնակչացն ի տանն այնմիկ, համարձակեցաւ խորհել սեպ-
« հականել և զտունն հանել կամելով զհնդկաստան ի վի-
« ճակաւորութենէ անհնարինչեան վանաց. և հնազանդե-
« ցուցանել զնա ընդ վիճակաւորութեամբ Երուսաղէմի, և
« տանէր առանց երից գժուարութեան, զի սէր անհնա[illegible]
« [illegible]ելէ մերայնեայ հնդկաստանի հասարակութեանց գերեալ
« [illegible]ներլով առ նոքին գիւղին էր ի կատար հանել զխորհեալն
« իւր. եթէ տեսչութիւնն այ՝ չհանէր նմա ակնյայտ
« զմշակորի ջուղայեցի հայրենատէր ոք, զարժանաւոր
« տէր Յովհաննէս Խոջակեան աւագերէցն ամեն, որ իւրով
« [illegible]ութեամբ խոհ ընդդէմ եղեալ [illegible]ակայութեան
« խորհրդոյ օտարին. ամ գործունեայ եռանդ զայն. և ապա-
« [illegible]ոց զվանս ի մեծագոյն կործանմանէ, և զդիւրահաւանու-
« թիւն ամանց յիրաւացի մեղադրանաց աշխարհի և այլն,
« յամի տն 1862, սեպտ. 10: (3)

---

(1) Ո՞ւր Ցանուտէրն՝ ցոյց մեզ. մինչ ամենեքին որք ի տան՝ անձնա-[illegible] և վարձկանք, եթէ տունն տէր ունենայր՝ ոչ նոքա շինածոյն լինէր այսօր [illegible]ածոյլ, և բնակիչք տանն փառաւոր՝ քան զամենեսին, թեև Խաղդատայ [illegible]ցանէր զերեսն ի հաստատութենէ տան, հարիւր հազար ռուփիք հե-[illegible] Յովսէփայ ջուղայեցի նուէր յիշխանութին, յերուսաղէմ, ի վանս [illegible] Կուսանաց Ջուղայ՝ ոչ յանդարտս հքանայր, այպէս և բա-[illegible] զորոց խօսիլն՝ արտաքոյ ցաւոց չբերէ շահ ինչ.

(2) [illegible] չնորհ հոգևորականին է՝ գրաւել սիրով զամենեսին [illegible] առելութեամբ, գովեստ մեծ նմա առ այս.

(3) Եթէ մեղաք մեք յանքաւելիս՝ մեղաք սովաւ, զանզի եթէ թեմք [illegible] անկեալ ի ցեղ ընդ իշխանութեամբ Երուսաղէմի, ոչ միայն ցորդ-[illegible] լինելոցէր ազգի ազգի վայելչութեամբ, կամ հասարակութիւնն [illegible] ի մեղսագործ և խռովարիսս ոմանց քահանայից Ջուղայ, կամ մեք [illegible] զոանէաք ի չարաչար կրից՝ ի ծրիավարձ թշնամեաց անտի հայրենեաց:

Մյսոքիկ այսպէս լինելով, ունացուք և զայլ իմն չնոր
հովուիս այսմիկ, զի մինչ կառավարութիւն եկեղեցւոյն Կալկա
թայ յանուն Կուսանց Ջուղայ նամակ մի պարունակեալ 'ի թղ
թոջ նորին՝ վասն ապահովութեան 'ի նոցա հասանելոյ, ինք
լուծեալ զկնիք գրոյն գտանէ զփոխանակագիրն բաւականի
դրամոյ, ի վերայ հաձի Մահմատ Ալղայ Շիրազեցւոյ վաճա
ռականի, (որ է որպէս գուշանի) առ օրէն առաքեալ 'ի նա առա
նայ զդրամն և շախաղէ ի տեղմ, մինչ 'ի ժամանել երկրորդ
օրինակի գրոյն 'ի կուսանս և ածի փոխանակագիր 'ի մեձար, կա
լանաւորի գրասորին՝ իբրև խարդախ ոք, և խարհի տալ
ի պատժոյ քաղաքապետին, ապա պատառի քօղն դաւաձանուն

Եղանէ ինքն վաձառական առ Եպիսկոպոսն բազում հա
հոյանօք, ապա յետ աւուրց ստացեալ զդրամն յանձնէ կու
սանաց, (1) քանզի վասնեալ պատուելոյն զդրամն, հարկա
դրի զկալուածս վանաց գրաւոյ տալ Միրխան Յովհաննէսի
ծանր վաշխիւ, առ 'ի տալ վախձան ամօթալի գործոյն։

Ի սմին ժամանակի անծանօթ գոլով մեր զպատահարէն
ազնիւ իմն փեղոնգու ծաղկեալ կերպասեայ, առաքեալ ա
մայրն մեր ի մատուցանել նմա մերով խոնարհութեամբ, որ
'ի մատուցանելն՝ մասնի ի փորձանս զըրպարտանաց, իբր թ
չէր այնքան՝ այլ թէ եղեալ ամբողջ պրակ, կամ թէ ունէ
ընդ իւր զայլ ինչ թաքուցեալ, այլ վասն պարտաւորեալ
մօր մերում 'ի ձեռն հանդուցեալ տն Յ. Գալստանեան տան
զգիրն 'ի յընթերցումն՝ ապա թէ բաւարարի։

քայց տակաւին այսու ամենայնիւ՝ ոչ զզացեալ մեր 'ի գործս քարի, չէ փոյ
թէ երախտամոռք Ջուղայ եկեալք 'ի թեմս հնդկաստանի յօրացեալ և լի
որդայիւք յետս հայրենին դարձեալ զչարեալ զմեզ ոչ պակասեցան, չէ այս այն
քան զարմանալի ի սորին միձակաց անխրատից նոցին, որչափ քատմելի 'ի վե
հազուանից ուսելոց, որոց պարագլուխն առ՝ ինքն նամակաբեր Եպիսկոպոս, զին
և յաջորդք իւր, զորոց յետադոյ բանիւք՝ ակաւ լինելոցես, զի թէ ըն
փայտ դալար այսպէս, ընդ չորն զինչ լինիցի, Ղուկաս ի գ. 31.

(1) Եթէ չէր եկեալ 'ի Ռուսական շքանշանէ նորին Եպիսկոպոսի
ի վաճառականէն զանակեծիւք և որպէս խարդախ ոք մատնիւր 'ի դատաստան, աս
այսպէս շուքն մեծարանաց արքունի, եղեալ այսպիսեաց՝ պարիսպ անվթա
ի կորուստ հպատակաց.

Digitized by Google

Ի յաճախել համբաւոյ ապօրէն գնացից սորա, յորմ
ելանէ հասարակութեն Կալկաթայ ի բողոք առ Էջմիածին, և
հաստատեալ համառօտ կարգ ինն ձեռագիր առաքէ անդ
պատրաստել, որպէս և ի Ջուղայ առ վանականս և քահանայս՝
ուսուցանել այնու կարգադրել զվանքն և զապօրէն գնացս
քահանայիցն ։

Օրինակ այսմիկ կարգադրութեն գիր և կարգն յաղ-
ակք լրագրի Կալկաթայ յամի տն 1849, մարտի 19 և
թիւ 15, ուր և վերատեսուչն Մ. Գ. Թաղիադեան՝ յեն-
նէ խօսի այսպէս ։

« Ասացաք թէ աթոռք մեր եթէ տպագրէին զմի կամ
« երկուս 'ի կանոնագրոց՝ առաւել զարթուցանէին զուշա-
« դրութիւն ազգին յաւագ աչօք հայել 'ի ժամանակն՝ քան
« թէ այլով միջոցօք »—Իսկ առ ընթեր կարծեացս եղաք
« ի զգուշաճառն թէ, ազգն զինքն առանց օրինաց՝ խուժ-ման
« նաչէ, և զհովիւս իւր ինքնակամ բռնաւոր — Ի պնդելս
« տիրում զայս՝ ոչ կամիմք ասել թէ նորանոր կարգաց
« պէտս չունիմք, կամ թէ՝ կարգ և կանոնքն 'ի հայաստան-
« եայց եալք նոյնպէս զօրեցին 'ի Հնդիկս և 'ի Ջին՝ որպէս
« անդ—բայց միայն թէ՝ հաստատեալ զի կարգադիրքն
« եկեղեցին՝ հոգւով սրբով կանոնեցին, մեք՝ և զկնիք
« մեր միշտ նոսին կրթեսցուք, և նոցա օրինակօքն շահես-
« ցուք զիմաստութիւն դոյ, որովք թագաւորքն թագաւ-
« որին, և հզօրք գրեն զիրաւունս—Ակնունիմք յողոր-
« մութեանն բարձրելոյն, զի խոնարհ այս առաքելութիւն
« հաստատելով ուր հարկն է, և երևելով անդ՝ որպէս զար-
« գեստ մեզ երևի՝ յոյժ պիտանի և օգտակար. շարժեսցէ
« զհասարակական զգօնութիւն հոգևոր տերանց մերոց՝
« զայս առ փոյթ տանել սմին »—Աւաղ, զի ոչ առաջ՝
« և ոչ զկնի ։

Էջմիածին չէզուքացեալ իսպառ, իսկ Ջուղայ մինչ քահա-
նայք առանք ընդ քանի մի իբր ականաւոր ժողովրդովք ամեն
ներքին կարգադրութեն 'ի տեսութեն արհւոյն՝ առէ շատ լաւ,

Digitized by Google

խորհեսցուք զայսմանէ՝ և արտասցուք զօր արժան—Յաւուր
հետևեալ զեղբայրիւր (ոչ ու ծանօթանալն անդր) առաքէ ա
քաղաքապետն 'ի բողոք, որպէս թէ հոգևորականք և ա
խորհականք Ջուղայ ապստամբեալ՝ նուաճել զինքն խորհ
դածին, առեալ անտի 'ի նմանէ զօրինակս քանի մի, և բերեա
'ի վանս՝ պահէ 'ի դարանի. (ըստ ձեռագր Ներսէս Եպիսկոպոսի՝
ի Լ.էհատրան :)

Այլ 'ի քահանայս և յաշխարհականս արձակեալ աս
եկեղք անօրինեսցուք զկարգաց եկեղեցին 'ի հանդիպամանէ,
մինչ նոցա պարզմտութեամբ ելեալ 'ի վանս, յեղակար
հանէ 'ի նոսա զօրինակս, մատնանիշ բունի թուղթ, մի թուղթ

Ի կալանաւորին ոմանց, և ի ծպտին ապաւուց, Ընդրէ
վարդապետ հնչեցուցեալ զզանգակս վանաց 'ի տարաժամու
ամբոխն չփոթմամբ խռնի 'ի լուր, և միւս կողմէ կնիք
Դուլիթ քեռորդին Մօհթամէդ զովլի արագահաս 'ի
արձակէ զկալանաւորս՝ նախատէ զԵպիսկոպոսն, և ծանօթ
տուեալ քեռուն քաղաքապետի, յայնմ հետէ այլ ոչ ախոր
ժեալ նորա 'ի տեսանել զերես եպիսկոպոսին. (1)

Զ՛ինչ այլ յաւելից զմանէ 'ի զզուանս և 'ի գայթա
ղութիւն ընթերցողաց, զի 'ի համօրէն հովիւս վանաց՝ ոչ
սեալ զնմանն, յետ բազմաբեղուն չարեաց և վնասու՝ ընկզմ
զաթոռն յանքանակ պարտիս. և յինքն ալբեալ յանկողնի իւ
ում թափէ զհոգին, յամի տն 1848 Դեկտեմ" 25, (2) թ
լով յարկեղի իւրում մէն մի խարդախեալ գահեկան, ո
աղքատէր լրագիր ժամանակին, մահագուժն բանիւք. Տ
Ներսեսցէ զ յանցանս իւր.

---

(1) Ափսոս, զի 'ի խուռն թղթեանց մերոց ոչ կարացաք գտանել զօրինա
թղթոյն, որով զերկայնամտութիւն թախանձէ եպիսկոպոսն յորոց վէճ
վասն զնելոյ ասա 'ի գիտութիւն վերծանողաց :

(2) Ապաքէն ասիցէ ցմեզ ոք, թէ մահ Եպիսկոպոսի միով ամաւ առա
քան զտպագրութիւն ծանուցեալ կարգայն, գիտասցէ այնպիսին զի այն թու
կանէ զկնւոյ տպագրութեան, և ոչ հաստատութեանն :

Digitized by Google

Թադդէոս Եպիսկոպոս Բէգնազարեան, այր խորագէտ․
սրծունեայ, ճարտար 'ի գիտս, վսեմ 'ի քաղաքական իրողու-
թիւնս, և ի փառասիրութիւն անգր քանչափ, որոյ 'ի ժամանի
հուղղոյ յամի տն 1850, ժամանեալ և անդ զերկօքին ձեռնա-
տուն միաբանք մեր աստի, այն է հանգուցեալ տէր Բարսեղ
լեան, և տէր Մարտիրոս տէր Յովակիմեան, ընդ Ե-
պիսկոպոսին' կալեալ զձորձս իբեար—կարօտաւոյն նիւթա-
կան նպաստից' զուգի ընդ կարօտաւորս արտաքին շքոյ և
ճոխոյ, մին' անկեալ գոյից նոցին և ծանօթութեանց վար-
ժարանի յանծանօթ վայրին, և միւսք աշխոյժք բնաւորութե
տենչող նովաւ 'ի մնոտի փառս կենցաղական—զբկախառ-
ն 'ի մի կամս հաճութեն և խորհրդոյ, մին' երկօքումբք․
ներքեանն' մօք և մերով աղխառութեամբ վերձեմեալ
կան վիճակէ կենաց յանքնականս․ յամ ուրեք զմեզ
թողեալ դիւրութեանց ինքեանց կալեալ չասեմք թէ ձրի ծառայ․

Պատմին Եպիսկոպոսին զառ 'ի մէնջ' և զառ յանցից
ժամեաց, առ այն թէ, հասարակութիւնն ակրապգրաւ ընդ
նէ ընդհանուր ժողովով վերջաւորեալ ունիլ զմեզ առաջ-
դ միճակիս ցուրչափ կենդանի իցեմք, կամ մեալ յօժա-
րք աստ, յայսմիկ գրեալ հասարակութեն առ նախորդ-
մեանցս, խնդրելով զմայր նորա և զորդի առաքել առ.
այլ նորա թէ առ ինչ զանց զխնդրովք եղեալ, և
ղեցեալ զհասարակութիւնն' չգիտեմք․

Իւ թէ, ինքն տէր Յովհաննէս' ցյետին շունչ վրդո-
վեալ յանկարգ կառավարութեց վանացս իրաւամբք, քանզի
օրէնսի անցեալ ընդիւր, ոչ խոստովանեալ ցարդ զուղ-
ղամի հաշուոյ նուիրակութեն և զատացմանէ ձեռնեկեալ
համայն նուիրակութեան, ոչ արձակեալ զմայր և զորդին
նորին․ մինչ 'ի զոհ մահու գրաւեալ զմիակ որդին,
արկ այսու ամիւ ցրտացեալ զեռանդ հոգւոյ հայրենասի-
րութեան նորա—արդ եթէ զսա ոչ համոզեսջիք 'ի սէր և յե-

Digitized by Google

ւանդ առաջին՝ ան հնար լինի ձեզ արդիւնաւորել 'ի թեմս վիճակի, զի հաստատակութեն զհետ լինի կամաց և հաճութեա քահանայից, և ասեմք մեք՝ զոր տեսեալեմք աչօք մանա ւանդ եթէ ձեզ հաճոյ՝ ունիմք խոնարհաբար ասել. թէ ն ինքն ընդ մեզ այն քան հայրական օրհնով շաղկապեալ, մին դդրութիւն մեր ընկալնու աներկբայելի հաւատով։ (1)

Սոքա զայս առարկեն 'ի մեծարանս անձանց, իսկ Եպիս կոպոսին զուշ յիւր օգուտ ընդ հանուր վերածեալ, տես ցուք զհանդէս կատարածին, մին Եպիսկոպոս զորդիտութ մեր գովասանական և յարգական ոճով անդր քան զչափ վե րածէ, կողմնակի պարսաւանօք մեղադրելով զնա խորդ իւ 'ի գնացսն ան վայել ընդ մեզ, 'ի դիմաց կառավարութեն վա նաց խոստովանի զուղղութեն տուեալս հաշուագրոյ նուիրա կութեն, ընդ որ և զստացումն առաջեալ դրամոյն, ես և թա խանձ առ անցեալս երկայնամտութեն արկանէ, գնելով ուխ տաշքի՝ զազգային փոխարինութեն նախանձելի բերմամբ։ (2

Իսկ միւս երկոքեին ան հարազատաքիմ, ահա տես թէ քանի գովք, քանի հանճարեղութիւնք, քանի գործունէութեա համբաւ, քանի ան զուգական ձիրս 'ի հոգի եպիսկոպոսի ըշտեմարանեն, ընդ որ և աւետիս խրախուսական ի մեզ, որպէս թէ իբրև նոր Ջեղիաս, նոր Միկենաս, կամ նոր Աթանա փառազարդեալ հոգւով և մարմնով, իմաստութեամբ և հան ճարով, ունէր ծաւալել բարիս 'ի Ջուղայ և վանքն բա րեկարգութեամբ. և այլով յարուցանել երովպէական տե սարան, և յաւել զմեր անարժանութիւն գրկել համբաւ.րե որպէս յենարան և նեցուկ ի ձեռս, առ որ ժամէ արդէն ձեռն տուութեան ձերոյ (տէն), զի մի բեկցին թեւք աշխուժից մնասցէ վիճակ վանցս յողորմելութեն՝ յոր էրն, և—եթէ տէր մ

(1) Այս միայն ուղիղ ըստ մերում անխարդախ հաւատոյ, այլ յիւ եանց անտի՝ Աստուած միայն կարէ դատել, որպէս դատեալ և դատելոց է։

(2) Արդարև նախանձելի բերմունք՝ ան լուր աշխարհի, կարդա զՀիւկա ծաղիկք մեր, տպեալ յամի տեառն 1863։

...ացէ այս իսկ, ամ ի մէնջ և ի ձէնջ խնդրելոյն զվրէժ։ (1)
Այսօրէն հով տակաւին ոչ 'ի միտս տարրացեալ և ոչ ...ելեալ զգաստասխանիս, կամ զընթերհաւորութե 'ի գալուստ ...ղհւոյն, մին զկնի միոյ շարունակին մեզ պատիւք անմոլոր. ...նչակ ընդ համօրէն 'ամենայնութեանց հնդկաստանի—ծաղկեալ ...լոն—համբաւ անզամփոփման մեր մերոյ ի Ջուղայ առ մեզ սատ, ...մանաւ նորին արհւոյ—և ի փոքու զկնի սփռեալ (գուցէ) Ասա...րեցութեան յեկեղեցիս—պատիւ փոխանորդութեան առաջ-...ղէ վանաց 'ի հնդիկս—'ի Մաթուզիկսաւ խաչ՝ լանջակիր—...մանուշակագոյն ծաղկեալ փելոն—զոյգ գաւազան վասն...ոյ 'ի ձեռս, և 'ի ժամու քարոզից յեկեղեցւոջ—և Յոզոստափայլ Սասնելէ Ասուաց շքանշան—վասն 'ի վեր...ոց, և պատուիրակապատիւս առ բերեալ, որովք և զմեզ ալ-...ոյ առհմանի մարդկութե՝ 'ի չնաշխարհիկս տուեալ։ (2) ...յասացելոցս թէպէտ համառօտեալ՝ յարկածագրի անգ-...մ են, սակայն զլխակատարն տուեալ 'ի վիպասանական ...մեր, որ կարօտի տպագրութեան, զորոյ 'ի յաջորդին՝ ունի-...ծանիլ զկնիւքն գաղանեաց, և 'ի լոյս ցուցանել հրաշալեաց...ոց 'ի հիացումն ազգի։

Աստանօր մեք որպէս մարդ՝ զմարդկային սխալանս ոչ ...'ի մէնջ թաքուցանեմք, թէ նոքա 'ի Ջուղայ անտի զմեզ ...ել կերպարանաւոր ներնդութը, և մեք այսր զհաստա-...թիւն ազգիս պարզ մտութեանք՝ հաւատով, յուսով և ...ոչ անգամ 'ի միտս շօշափեալ, թէ այնու անիրաւեաւք ...էն զհաստարակութիւն մեր հնդկաստանի, և թէ հիմունք ...նոցին շինարարութեան՝ յաւագոյ էր, քան անստերիւր ...անոյն հանդուցել Մ. Գ. Թաղիադեանց առ մեզ ի քում-

(1) Թէպէտ գիտեմք ոչ ոք յողջմտաց տարակուսեսցէ յայս մեր իրաւ-...ունս; սակայն եթէ գտցի ոք, հրաւիրեմք 'ի տեսութիւն զբաւոր...ութեանց։

(2) Զինչ այլ ճարպկութիւն հնարից քան զայս, չգիտեմք—Թերևս այս ...հասարակեալ յաշխարհէ—"Երբ բանունեն՝ առից հողան—երկար...ղեն՝ սուտ սուտ գողան—երբ փէծանին՝ զօրթ տան տղան"։

Digitized by Google

բայոյ—Եթէ որքան դու զԹ․ Եպիսկոպոս քարոզեցի
քարզես․ զՔրիստոս ԱԾ քարոզէիր՝ առաքէն հաստատու
վարձուց էիր արժանաւոր, ի փրկութիւն հոգւոց բազմաց և
(տե՛ս․ աշխարհագրել․ Տէր․ Եղբ․ 119)

Ընթացս ժամանակի մերում 22000․ ռուփիք մ
մերով ձեռամբ առ նա 'ի վանս հասուցեալ, Թող և զառաւե
արժէից քան երից հազարաց ռուփոց սրբազան անօթից և զգեստ
եկեղեցւոյն Պուտալէրայ, ոսկեղէն, արծաթեղէն մեծագ
զառնաւորս պղնձեայք և այլն, (1) զոր զկնի փակման Թեմի
ղւոյն խնդրեցաք 'ի Հեղինէ այրւոյն Յակոբայ Զրպետի առա
զմեզ և առաքեաց, առաքեցաք և մեք յարհեստ տակս բաշխե
կարօտաւոր եկեղեցեաց, է զոր վաճառեալ 'ի դիւզականս գն
և է զոր ձուլեալ յաշտանակ և ըսպասք սեղանոյ կերպեա
կարօտիք խնամել Թէ մնացեալ արդեօք այժմ 'ի վանս․
մնացեալ չքացեալ 'ի Թամբրն Տաթևայ․

Ո՛վ իր այլ քեզ յաւելից ձանձրոյթս, առ մինչ ց
ժամանակի վիճակաւորութեանն՝ յորում կենդանի էր բա
յիշատակ Ներսէս Կաթուղիկոս ձեռնադրող և առաքիչն
'ի Զուղայ, և մինչ չևս տիրեալ 'ինա ոգին մեծամտու
ամբարտաւանութեան և ագահութեան․ վարիւր արժանաւորութեամբ,
ընկարգէր զեկեղեցիս․ ուղղէր զանուղղիայ հոգևորակ
աշխարհականն և ազգաց առաքինութեամբ հեզոյր ջեր
ռանդութեամբ, ի ժողովուրդն․ մաքրէր յարգարէր Զուղայ․
Թեթևացուցանէր զհոգս ծխագնու և դժուարակիրս ժողովրդ
բուծանէր զկապ դժուարութեան տէրունի հարկաց, ի դ
կալով միշտ խոտութեանց տեղականին իշխանութեան
պանելով զհօտն իւր բարեպէս․ յարդէր զյարդելիս․
չէր զարժանաւորս և զաշխատաւորս տան ժողովրդեան,

(1) Առ այս և ոչ սակաւ միշտ քամբասանաց յոմանց, տարապարտ
ընկալեալ 'ի ծոց մեր․ որպէս Թէ մերացուցաք զայնս ընդդէմ մե
եկեղեցւոյն իրաւանց․ մինչ զմին պատմուճան զգլոց անգամ յետս մնացե
վաճառելոյ․ այն ինչ յամի տեառն 1856․ 'ի գալն տէր Մարտիրոսի
Յովակիմեանց․ առ 'ի տուաք ցնա 'ի տանել և յանձնել 'ի վանսն—չգիտեմք Թէ
ինչ ձմռանոջ 'ի տես մեր արարեալ պատեան միոյ նորագիր մաշտոցներոյ տփոյն

Digitized by Google

է՝ վարձատրէր ըստ արժանւոյն, և այսպէս քաղաքական որն-ւութեամբ ՚ի կարգի բերեալ զնա, վայելէր և ինքն խաղաղարար յամենից զյարգ, զվարկ՝ զսէր, զշնորհ և զբարեկարգութիւն, զկնի որոյ ՚ի մեռանիլն ՚ի. Կաթուղիկոսի՝ [illegible] ամենայն՝ զողբս մեծաւ բարոյական յիշատակութեան, և [illegible]թական կենաց իւր. պատիւ և փառաց ։ (1)

Քանզի մինչ մեծայսու ինքն՝ զերրորդ ամուսնութեան և [illegible] համախոհեք իւր, և բանակցեալ ՚ի միմեանց, եռանդ [illegible] զմիաբանս վարդապետս կենաց առս և ածք, զԳէորգ [illegible] (Քրիստոսփորոս) յԱյնթապեան, Յովհան վարդա-[illegible]՚ի բաց վարել գիւղ, ([illegible]) կոչեցեալ ՚ի [illegible] վար-[illegible] ըստ հարկաւորութեան ծխայի՝ ըստ Հայոց, լցեալ [illegible] մարդկութեամբ, ամբողջ ամբողջ կենդանի թողե-[illegible] զինքն՝ առին շրջեցին զերկաթեան կառամոլորու-[illegible] նոր ՚ի Հակառակն ։

Որ ՚ի կարգս ամէն, թէ քանի ուսումնական վիճակս շրջ-[illegible] բարեկամաց՝ և առ հասարակ վիճակայնոց զոր-[illegible], որչափ և մասնաւորական, բարոյական, հոգևորական և [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] զմտաւորսն՝ հասեալ հզօր և [illegible] ՚ի զենոպեւս և յիշխանաւորս՝ սիրաշխար և նախանձ [illegible] յամ գեղոյ ազգին զօրաւոր և յաղթական, [illegible] ժողովրդոց վիճակին, և անպարտ յաւերժական [illegible] արժանեաց՝ եթէ կեցեալ էր [illegible] ընդ առաւ-[illegible] կենացն անյողդողդ, քանզի եթէ չնորհեալ է

(1) Այս ամէն եւ զարմանալի յոյժ, զի յանհարդ լսելով և զարմայր անցք [illegible] ինքն ոչ զգաստացեալ յանձինս առ ՚ի չկինիլ զոյ անօրէնութեան [illegible] և Հեռաւորաց չարաց ։

պատմութեանքն խրատական և անդրշաւն ի գրել իւր լինել՝ այս վանքն Զէյթունայ՝ հայրենի երգէք տեսնել գանձական նման ամ սահմանին զինչ զմերձնայն ողբասցուք զորքս՝ զ... ելեց ծնցայն։

*Զանխուցա. տրդէն. թէ. խորհրդիւրց հայմախորք ի փոխեցին զեւ (ի բարուց արժանեաց՝ թերևս սակս ան քաւե միշտնոյ Զէյթունայ, վերջին վինակ. ապին. և կեանք, հայ հանդէպ պատգամոց մարգարէին, (Զաքա". ԺԱ՛ 16, 17). յաւածն նախկին՝ յաւէտ առ մեզ հեղձեալ — թէ և անդ 'ի մանձի մահուան, խզձահար 'ի լուր բաղձոց և անհար զատից խեղդ սակ — Միածնին, գոչ՝ որ զիս յայսմ սարսափից հասուցէք, տէր Յովհաննէս իմ. էր որդի հայ զատ, և ես եղէ նմա հայր բարեխնամ, ինձ՝ նմա, նմա՝ ինքն մասւցիք — եթէ յաւն յարեայց՝ զիտեմ զինչ րից, զնա—նա իսկ եղեալ ընդ իս ճշմարիտ բարեկամ և հաւատարիմ աթոռոյս, ահա ընթերցիք զցաւալին գրու նորա սակս ուղղեալ, ցանկացէք թէ սուրբութեան կամ կեղծ որութիւն իւրչ զտանի անդ. (1).

Զայս բանս վերջին նորա, ոչ միայն գրեցին մեզ Զէյթունք մեր ձախողք, այլ և Պրն Յ. Յ. Մելքոնեան բարեկամն մեր Թոսեցեան՝ ընթերցեալ 'ի հաւատոյ Զէյթունայ՝ մեզ հաղորդեն, ընդ որ և քերթուած իմ դրոշմատ առ մեզ ընծայէ, յորմէ զգենաւեալ տողս և նակերպս առա, 'ի բաց լքեալ զմնացորդսն վասն

---

* Սմ. տարաբաղդապէս ի ժամանակի վարդապետութեան իւրում երբ 'ի Պերմ քաղաքի, կորուսեալ զլոյս աչաց, ական — 'ի ձեռնադրելն Եպիսկո պոսցեալ հայրենեաց Ն. Կաթուղիկոսի ցնա — օծանեմ զքեզ սրբազան Մեա նաւս, որպէս զի անկեալ շնորհք հոգւոյն սրբոյ լուսաւորեսցէ զաչս հոգւո 'ի տեղի մարմնականիդ — զայս պատմեաց մեզ Մ. Նալբանդեան, որ ընտ ներկայ եղեալ 'ի հանդիսի ձեռնադրութեանն.

(1) Այս այն է զիր մեր գրեալ յինքն յամի տեառն 1862 ... 'ի պատասխանի վեհատան իւրեայ գրաբառական գրութեան յանուն ... (Տես Արկածագիրս մեր, երես 59)

...թեան ոճոյն ի վեր քան զայրման մեր. զի որ յայսմ խճ-
ոց մտապարծ զանցուցանք ։

« Ընկեր զու ընկճոյ՝ ըստ ու վաս բաղդից.
« Հաւեր առ ցանկ՝ յերկնի բարերից,
« Զանդեր բաղմոց՝ վարդս քաղցր ու գենիս,
« Ընդուն քեզ ատառակս՝ արդուցին լերկնս »,

Ըստ այսմ Պօղոս ասէ, զի յորժամ ակարանամ՝ յայնժամ զօրանամ (Բ. Կորն. ԺԲ. 10) թէպէտ բանք սորոյն յայլ միտս են, սակայն անձնուեմք մեք առ յօրինակ զլեալն, թէ բա-ւէ ամենայն տկարն մարմնով՝ այլ ոչ ի կերանս զօրանայ, որ երկել վիճակ սորա. որ զրաւ առեալ ի կենաց յամս ... 1262 յունուարի ամսոյ ։

Հանգամանք և անտանելի մահու ախտին՝ պատմին յայլ այլ. ոմանք ևս թէ ի պատճառել յանհիմնական և վե-րջնական զօրոյն կղզեացն ի պատճառութեան բա-ղդեցն մերոյ անոր, մնացական և անիրաւութեց արարեցելոց ... Կ. Գ. Մարտիրոսեանց Կ. Պօլսեցւոյ վանահայրակա-նին Թէոդորոսոյ. (1) յերկինս կամ յամօթոյ՝ յանկուն Կլա-ւդիոսի տարածել, կամ ինչն զինքն Թունաւորել, մեր-ձի. այս հաւանական յաւէտ ի պարագայից. զի ակերեն ...ործ կանք՝ տաղականք և փախուստ, ջերմախտ և քերան-...ներ, կի վախճանի ուռայց որովայնի՝ և թխութիւն ...ոյն, այլ թէ այս և թէ այն՝ երկից զկարօտութիւ հա-...ից, և զոր թերևս՝ այն ևս յետ մահուն արդեանք իսկ.

Հինգ ամօք առաւել քան զմահանալն՝ լսի կառակ. արարեալ. ...կեր Մարտիրոս կտակակատար կարգեալ. թէ զգոյս իւր ...ոյ և զինուոյ ում ապապարհել չիմացաւ. և զոր ի համբաւոյ

(1) Ի բաղդ.քեղն սորա ի Թէհրան առ զենապանն Ռուսաց, առյ կալանաւորել ... ճշո, որպէս թէ ունեցեալ պահանջ մեծագումար դրամոց ի նմանէ. այլ ...ն լինել զգործն անիրաւի և անպարտ զանել վանահայրանոցին. բա-...էն յանուն կղզեանցն և խնդրէ զվրէժ անպատուութեան, ուստի և ... հրամայէ վերադառնալ անդ ի պատիլ — զիտելով և սորա զխոռութիւն ...ինց տեղւոյ առ հողարակնս, ըստ կարգադրութեան Ռուսաց. ... ...ոյն տանել զվերկելիւր — ահա քեզ վախճան չարաչար փառասիրութեան.

լուեալ թէ մասն դոյից իւրոց աւանդեալ ՚ի գաղրացն Ջուղայու, այ
եւ ցարդ մնայ առ կառավարարսն, չունելու ցայս վայր ո
պահանջող ՚ի նմանէ, կամ թէ որ յանդուգն գժտից իշխ
զեալ՝ ցարդ ոչ ոք ծանեաւ, և մինչ ՚ի հնդկաստանէ գրեա
առ Մ. Աղէքսանդրոս խնդրեցաւ զօրինակ կտակին և ծ
նօթս դոյից նորուն, ոչ ինչ տուեալ նորա պատասխանի։

Բայց ՚ի գլուխ մնաց Ջուղայ՝ այսպէս ծանուցեա
թէ ՚ի մեռանելն նորա՝ ժողովուրդ Թաղին Մէյդանի՝ որ մ
ձաւոր վանաց, ընդ Մահփանինոսի Բարսեղեան երիցու եղեա
՚ի վանս խորհրդով կնքելոյ ըստ սովորութեան զառաջնորդ
րան՝ մինչ եկեսցէ առաջնորդ նոր, գիշախանձք հալածեա
զնոսա, և Յ. Թ. Ստենոպտերն վանաց (Ընէռ օււէ փէռ Մո
փէռօէ) առատակաւ ուժգին զերեսօք քահանային՝ առէ, մն
արդէն կնքեալ է մք զառաջնորդարանն։

Իւ որք ՚ի ցերեկի ասացին կնքեալ, ընդ գիշերայն բա
ցեալ նաւակատիս խնդութեան կատարեցին, և մինչ զհո
ձայնն հրաւիրել խաչատրոյ նոր ընծայ վարժապետի հ
սանէ ՚ի վերայ, լսէ՝ օրհնեալ է տէր ՚ի պատրաք բարամեն, ա
այսպէս զկողոպուտն երկրատանն ամաց՝ կողոպտեալ ՚ի մեու
գիշերի, փառք քեզ վանք, քայլ կրօնաւորութեան։

Յիմար է նա որ կենցաղոյս հոգն ծածէ,
Ոչ գիտէ թէ ում գանձէ ում կեծէ։

Ափսոս զի Պալատեանց որհին Մարգիս, կամ զնման
ոչ յաջորդեալ ՚ի տեղին. վասն տալոյ հատուցեղօք փոխումն
որոց կլեալ մարսեցին զինչս նորա, անարին Մ. Աղէքսկոպ
այլ ընդ այլով պատրեցեալ, դիր առէ երկու արծաթ ՚ի ձեռն
և արա զոր կամիս. բարէ այս օրինակ բաղդաւորութեան

Պատմեալ մեզ այսր երբեմն ականատես և ականջալու
ղայեցի ոմն, թէ աղայ Գրալուստ Շիրմազանով, որոյ յաւուր
անցեալ ՚ի Ջուղա և ՚ի գիւղոյ ՚ի վանս՝ գտեալ զարհուրն
սասամբ, որ զայրոյթ անիծից և հայհոյանաց ամբառնայ
՚ի գլուխս Քահանայից և ժողովրդոց, ընջուլիք՝ կործանի

խորս դժոխոց խորտակիչք — մինչ վասն գեղապիտոյ չմնայք
...ղանի — սովզաբայդաղ — երկաթագլուխ — լակոտ — մի
...ւք — աղբ փոքաքձ — գիւակեր — շնագայլ — շնծեր — ղալիա-
...նի (ճ[illegible]) և այլ պատուանունս անարգ նոց տալով.

Ո՛չ կարացեալ ազգասէրքն այնքան ժուժալ, 'ի սանդա-
մետական բարբառս արհւայն' ասէ ցնա — Ո՛ թէ քեզ. զի
...է այդ քան ծանրացուցումն լինիս յանդգնութ և երկիւղած
...ֆանայս և ժողովուրդս քո, որք զքեզ երբեւ երկնաքաղա-
...ցւոյ Ն լանջս օրրոյ ...երեանց ընկալեալ, 'ի մեծու է զգո-
...յն յարգեն մեծարեն և զամ հրաման քո պաշտեն։ որ-
...պատգամ երկնային — մի թէ մոռացեալ քո զՊ... րբիմ.
...սոյգ անտի վաճառականին Թորոսի Պետրոսեան ընդ
...([illegible] Ամօթէ) ...ղ. ...ր Պերբեան. ...
...լ զի վիճակ քո արդի' Նախանձաւոր յայժ, և կենաց քո
...որ, քան զայլ եպիսկոպոսաց Թեմականաց, զորոց տե-
...ղ իմ աչօք և այլն։

Ո՛հ թէ տուն ազգութեան մերում արդէ. քանի և որքան
...ւոյ Շիրմազանովեանց պէտս ունի, ([illegible]
[illegible]) ասեմք լոկ վասն անաչառ խօսից' և
...ութեան դատաստանի մտացն — սակայն տեսցուք թէ որի-
...ք յազգասէրս ժամանակիս' զինչ առաւել քան զպատա-
...սուժգին ի չարաչարաց և վտանգաց տան ազգիս' և զոր
...մեք լսեալ այսր ([illegible]) շնորհ մեծ պարգևայն
...անց' փրկողին զնա 'ի մեծու է վտանգէն։

ԻԱ.— Մովսէս Բ. Եղիվարդեցի Գանձակեցի, որոյ կեն

նախկին Թէոդէս ձիւնափայլ հերօք արտաքնովքն այլ

ցուցանէ զօր անձն, սակայն գործովք և ունակութեամբ յայ

նեալ այն խնայեցու՝ զի զեան տուիծուն Թէոդէս ընծա

տուեալ փոփոխ արտաքս զունով, սակայն ոչ յամենայնու

վայրի, բայց զտրպայս՝ ոչ այնպէս, զի զոր անօրինեալ ա

այսօր՝ ՚ի վաղիւ պարծէ զներհանն, քան ՚ի բերան՝ ածէ

տումն ՚ի վերայ, որոյ յոյս՝ հաւատ և սէր՝ եղեալ ՚ի

մնայ և ՚ի մնալ փառաւորութիւն, որով և երբեմն զա

զանա. ձեռին՝ խորտակեալ զգլուխ ուխտն (ՌԿԲ) Մահ

տականի, առ ճանապարհաւ Միջմնայ, պատճառաւ ոչ յա

կալոյ յերկրպագութիւն իւր :

Աղաղակ պատահարքս տարածեալ զառեննիւ Խամշօ

դենպետի, պատճառ յառմնական առ արհին ուղղեալ ա

ծանիր դերք և զոցի սատիճանիք կոչման, և մի յաւել

զոտք ՚ի վերմակէք, ապա թէ ոչ վաղ ընդ մոյթ ունիս կր

զոր ոչ ակն կալեալ, և այնու հեան հանէ զնա յայ

մեծարանաց :

Զանցեալ ևս՝ արմատացեալ ՚ի սրտի Մահմետական

առ թիւ միոյ աւազանի Ջրոյ յարուցման ի Ջուղայ, յառնէ ի

ժամն սրօք և մրօք ՚ի վերայ, և տայ զրոհ ՚ի խողխողո

բնակչաց Թաղին Թարվիզու՝ ուր եկաց աւազանն, որոյ ՚ի

Թերևս ոստիկանութի տեղւոյն անքաւական ի գիմադրութ

հիւագրեն յորքունիս Թէհրանայ— ուստի հասեալ պատ

խիստ ՚ի հօգևոր և ՚ի մարմնաւոր կառավարութիւն տեղւ

ապա թէ հազիւ խաղաղի՝ և ազատի Ջուղայ ՚ի վերահաս

Թորկէն :

Ի մտանել սորին ՚ի վանս Ջուղայ՝ ՚ի տարաժամու յ

առնէ զառաջին ցնոր իւր, զի մինչ տեսանէ զպատուոյ (Գ

սփռեց առ Մարտիրոսի Նաւահրեցու մերձաւոր աթոռ

...ացանելով՝ ցուցանելով հրամայէ 'ի բաց բառնալ , (1) զի անզէն ...ընդդէմ վտանգացն առնէ՝ և ոչ արդարացեալ քաղաքայի, և այսպէս ...պատրաստ կաթողիկոսաց Ասորեստանեայց բաց՝ յորդորեցանէ Թէ... ...անձին, չարչարեալ զայն արտաքսեալ զ...ս, ...յանձն կալցեն ... չարչարեալ զ... (2)

Այլ Լեւոնր ... ... 'ի ... ... և ոչ ... ... յաւ ... Աղուանից՝ ... ... 'ի ... ... 'ի ... ... և այսպէս ... Հայոց ... ...

... ... 'ի Հիւսիսային ... և բարձին զ... ... ... և ... ... որով և ... ... — Իշ այս յայս ... է ,, զի ... ... 'ի բաց հանել ... ... 'ի ... ... 'ի ... կաթողիկոսս ... , ... յաւ և 'ի ... ... , և ... ... զ... Լեւոն.

... ...

---

(1) Գործ համանգամայն ... և ազօրէն . քանզի եղեալ զայն հզամա-... եպիսկոպոսի՝ և ոչ ինքնաբոյն , որ եթէ ... ... արդա-... , բայց եթէ կարգաւոր՝ զի և հրաման բարձման , ապա ...-... 'ի ... և ոչ ... ... եկեղեցւոյ , ... գործ ... ... բարբառեալ , ... և ...։

(2) Կաթողիկոսք ... բազ մեծ մասին հանդերձ ... ... 'ի ... ... զի ... ... և ... ... և ... ... , բայց եթէ այս չէր 'ի ... ...։

Digitized by Google

գլխան և զաւշձի որհուոյն, յետ միծակ շրջելոյ 'ի հակամէտ...
ուր ամս զոր զհանդէս պարուց անդրկիլիբուզանացն ոմանց. ...
զարմաբք ելեալ ըստ կամս անձանց, ոչ ոք ի համարի բերեւ...
թէ կայ զգուշն և առաջնորդ ոք 'ի վանս ճուղայ, և թէ յա...
պատշաճ զնայից դոյ քննադատող և վրիժառու ոք ։

Վասնորոյ զոր ըստ օծի չարի որիեալ ընդ ոտիւք որհուոյ...
ցուցաւ այս լինելն. թէ հասարակութիւն Մխիթարեայ ընտանի...
և բարեկամք աշակերտեցան ուղղին ներհակել և չարաք...
զհաշիւ և զխոռովս վանաց, ուստի այս լուր ունէր վերան...
իրաւացի պահանջմամբ որհուոյն՝ եթէ մարթանայցէր խնլ...
մերել նոցա ըստ օրինի, զի առատաքին հաշիւք՝ չունէին յ...
րաբերութի ընդ ներքնոյն հոգևորականի իրաւանց, զոր յա...
մանէ տամ աղաղամիտ անձն կարէ վկայել, եթէ ոչ այսու ամ...
առաջնորդք վանաց պարտաւորեն զոլ համարոր ամբարշտութեան...
և ոչ ծառայող օրինացն այ, (1) բայց մեր արդեօք այն՝ որ հա...
նուցան զաւուրս խռաչն ։

Ընդաաէին և նովին իսկ առհեալ լիոք 'ի գուբ վիր...
զին, զի զոր կարծէրն յերեանց թշնամութն աշակերտեցու...
իսկ և իսկ ընկալաւ յանձն իւր պէտպէս ներանձնութ; որ...
մին իմն զգամահանս ժողովրդոց Մխիթարեայ առ նուիրակ ի...
Ս. Սարգսաւեա բացատական գրութեամբ, մին՝ կոչմամբ...
առ տէր Ն. Պատազլաւ քահանայն թեմի տեղւոյս — յա...
ամ 1868 յունվարի 29, և մին առ իւրն նուիրակ ուղղակի...
Ապրիլի 8 թուականօք ։ (2)

Այսուքիկ այսպէս լինելով, և որպէս ասացաք թէ ...

---

(1) Այս անիր վերջարին զարթուցեալ ժամանակս այսուիկ, առ առաջնո... դաւս նոր, զորս ունիմ տեսանել 'ի փոքու ։

(2) Զլինէր և այս այսպէս, եթէ արհին) պատիւ ունիցէր գրել առ ... զովուրդն Մխիթարեայ՝ և խելամտել նոցա զօր արժան, քանզի զոլով նոցա ... ձինք ուսեալք քաղաքակրթեալ՝ դիւրաւ ունէին զիջանել 'ի տնօրէնութի... իրաւանց և խղճի, քան զոր չաւութիւն միոյ կողման, և ներհական շարունա... կութիւնք մեծոյն՝ խանգարեցին և խղճի զշաւիղս իրաւանց և արդար դատաս... տանի, ընդոր և արհաւիրք բազում

Digitized by Google

չ յայլ ինն Եւսեբիա անդրաշրջեալ՝ կառավարութե՛ Եկե-
ղեցւոյ անդղւոյ՝ կալեալ և զերրորդ շաւիղ ըստ ունակի ժա-
մանակին, ոչ միայն զհոխանականութիւն արհւոյն անդպատիւ յետ
...ս իւր զարձուցանելով. այլ և զգիրս նորա անգամ կնքով
...ման բաղձում յաւանդապատն պահելով. (Պատմ. Եկեղ. ...
...ոյ ... Տեղեկ. ... յամի ... 1870, երես 18)

Այս չափ բաւական առ արտաքինս. զամենայնս պաշտ
...ըր՝ Համառօտ անտուեցին, երբեմն յանհրեկայութեան
...նորդէ վանուց Հոգւոյ՝ բարեկարգութեամբ մերով փորձեալ
...կորդն մեր տէր Սիմէոնս՝ զերեկոսին մասամբ իւր
...Զմիւռնիոյ և տէր Մկրտիչ, խաւար զաշխարհութիւն
...ան պաշտօնէ. այս հանել աստ ի գլուխ մեր՝ երբեմն հա-
...մեղաց, որպէս զի բառ կարի Ջանաջանձին կարգին ՚ի նոր
...՝ և անպատուել զդարհանկայութե մեր աստ, զինչ
...ան բան առ Պարեհ արքայ պարսից՝ յաւէտ իւր բե-
...ոչ երկինք Զ Մերգակուսն ընդանին, և ոչ երկիր
...թիւնս երկու. իմն աւագերեց.

Սոքին պաշտօնատարք զոլով երկրաւորդք անփորձ...
...ք աղքայժք, (և ... ...
...) թէպէտ վայր, մի ոչ մարթացեալ ի վճար զա...
...ակայն զինի ակարանալոյ գլխոյն առաջնորդի. (1) և
...նորի իւրեանց և առաջին աստ. անհղգամացեալ
...ընչափ, զրգռելով չարաբարոյ զամանս ՚ի մեր ընդդէմ
...ելով զմեզ յան աղոքելիս վնասու և անպարտութե,
...ոյ թէպէտ զերջինս անօրէնութեան չհարհիւ ան փլուրեցաք
...անիս օրէնօք, սակայն բան արմատք չարացն՝ երկին աստ
...՚ի ձեռաց մերոց. զառարկայէս այսմիկ մարթ լինէր
...բացատրութեամբ փեղեկել զընթերցողս, եթէ
...եւ թղթի մերում անունն տէր Սարգիսս չիցէր ընդ

Միրիմ Հայաստանեայց Տանդատէր՝ ապաւինիմ լինի բոլոր ընտանեաց. մին
... Հոգիէ՝ մելուսեցուցից լինի բոլոր Հօտին, մին անգէտ Ղեկաւար՝ ընդ
... լինի ոչինչն նաւին, և մին գլխաւորի Ճեան՝ ըստ արժանւոյն պաղանի.
...ոյն անդամս նոցա „— Գանձ „ Ժողովոյ „ Ե. Դարբ„ երես 230.

Digitized by Google

լայնեալ․ զոր ի վախճան գործոյս ընթեռնլոցես ։

Այլ զոր մեր անձնական վնաս որոշ իմանէ՝ այս է, զ
այն ինչ հեռացեալ մեր ՚ի Թեմական կառավարութենէ եկ
ղեցւոյ սորա․ և հազիւ սթափեալ զգլուխ մեր ՚ի խժդժակ
պահանջելոց կառավարութեան վանաց, ու վերստին բռնաբարե
զմեզ ՚ի նոյն, կանգնել մի նոր Թեմական առաջելով ստո ա
հանգուցեալ (Ս) Օրաբ Ս․ Սանուշ եկեղեցպանն՝ յառաջ իւ
պատուախնդրովդ առ նա, որպէս զի նախ զկողմանն առ ըն
Թեռնուլ յեկեղեցւոյն՝ և ապա յանձնել մեզ զայն ․

Ուր այս և յառաջ գրչաւ իւրով առ մեզ գրեալ, Թ
առաջնորդք վանացս ոչ բարւոք ընթացս ընդ ձեզ ունեցեալ
ունիք իրաւունս և ոչ անտարբեր մեզ․ սակայն ոչ այնպէս․ այ
զոր ասեմ՝ սիրով հաւատամ զի եկեսցէ ժամանակ յորու
զու խնդրութեամբ առնլոցես, անցաք մեք ընդ հուր, և ըն
ջուր, և ածեր եհան զմեզ ՚ի հանգիստ, և յաւել Թէ ՚ի փոքու
մարմնոյ, աչօք տեսանելոցես զիս այգը և փորձիւ իմանալո
զամ, զայսմանէ հանդերձանաց եկաւորութեանն սոսա, յայ
նեալ և առ նոյն եկեղեցպան․ (1)

Ահա այսպէս ՚ի հարկէ սոխպանացն յանձն առաք զպա
տօնն՝ առ ժամանակեայ ուխտիւ, այնքան մինչ գայցէր իւ
սաս ՚իւտեսութի և ՚ի լրումն ամենից, սակայն ոչ կամաւրութ
սացելոյն՝ ըստ մերում կանխաբանութեան, Թէ զոր ասորլ
նեալ այսօր՝ ջնջէր ՚ի վաղիւ․ առ որ և ոչ սակաւ վիշ
՚ի մեզ․ մինչ տարաւանդեցաք զկրկնակի հրաժարումն մե
յինքն առաքել՝ որ և ընկալեալ յօժարութեամբ․

---

(1) Ըստ մեզ՝ և զայս ոչ առանց ներքին զիտաւորութեամբ․ Թերևս ըզ
մտաւ ածեալ Թէ ՚ի զալն այսր․ կարօտիւր մեոյ ամենկցի և զործակցի, և ա
ռ․․․ քան զմեզ ըմպել և անկաւոր ՚ի մանաւանդ լուեալ Թէ երբեմն խորհ
ղակցեալ մեր սոսա ընդ ակամաւոր ժողովրդոց ամաց՝ կոչեալ եաք զԹ
Եպիսկոպոս ՚ի հնդկաստան, որոյ և վասն եւ և զարձին և ծախուցն սոսա վեր
պարտաւորեալ զհինգ հազար ռուփիս, այլ և յանդերձանք փառաւորակա
սացելոցն այսր ՚ի մեզ, որում զեմ եղեալ խորհրդականաց՝ Թայլ չեռու
ցալ․ սակայն չիմացեալ Թէ այն յառաւելէր ժամանակ․ յորում ազգն
մեռւել պարարիւք․

Digitized by Google

Յետ՝ մինչ ընդդէմ ապերասան զօրաց նորոյց յամառ-
…ամտութեան ասացելոց բողոքեցաք յառաջն իւր՝ զՆայզու-
…թիւնքս մեր, շատ համարեալ զանշնչական մասին առ
…ղարանին իւրով, թէ մեք խնդրեմք զմտադրութիւն յանցա-
…ց և այլն ։ ([illegible] 19 ։) այլ
…ան առաւել սրտմտեալ մեր՝ բողոքեցաք հրապարակական-
…ապէս, և յատուկ Ազգ. Ժողովոյն, որում յետոյ կոչեալ էր և
…իշխան ընկալեալ Ազգ. Ժողովն յամսեան 1872 մարտի 6 ։

Արդ եթէ այս և եթէ այն, այլ ուղիղ զօր անձամբ, զի
…թո ։ Եպիսկոպոս վերոյիշեաց զխաղաղութիւն հնդկաս-
…տանի հայոց ; այլ Մ. Եպիսկոպոս տապալեաց վեր 'ի վայր
…կարգութիւն եկեղեցւոյ, այնքան ահարկու հերձմամբ՝
… ուխտանիւ կարկառելն անհնար, քանզի անփոյթ մնալով
…ց զեկեղեցին յաշխարհական կառավարութեան, և ըզ-
… օրինաց սրբոյն՝ ի սիմոնականութիւն 'ի գին և յարծաթ,
…լով զձեռնաձ. թէ ասի հազար թումանս դրամօք զՄ. Աղար-
…նէր որդին 'ի վանաց արձակեալ յերկիր իւր՝ որ ասի
…եալ ի Ճանապարհի, և թէ ևս մնացեալ զդրամս 'ի կերա-
…՝ առ միայն գիտէ ։ որոյ զկնի և ինքն ըստ վկայելոյ
… իւրն հազար թումանօք ելեալ 'ի վանաց, և ոչ դա-
… մի՝ ընդ իւր տարեալ 'ի գերեզման ։

Յետ որոյ թէպէտ ոք թերևս ցանկայ թէ յաղագս վիճակին Ջու-
…առաջի նմա իննն հազար թումանաց գանձումն, 'ի պատաս-
… լուիցէ ։ թէ առն քնչաւորի 'ի պաշտօն հաշւոյ և երև-
…՝ ոչ ինչ դժուար հաւաքումն քանակին, նա զի՝ չարոնք
…է յանձնեալ նմա զայն 'ի Ջուղայ և նթ, այլ 'ի տեղեաց
…՝ յորս վարեալ նորա պաշտօն տեսչութեան ; 'ի վանս
…, Ռամաւու, Ազգէքանդրապօլոյ, և 'ի Պ_ու-
…ուր անձամբ շրջեալ 'ի գեղօրայս՝ և բռնաւն խստութե-
… զժողովուրդն ։ (1.)

---

(1) Բազմաց ողբացեալ զմնասս է եկեղեցւոյ, սակայն և ոչ ոք հոգացեալ
…եալ զաղբիւրն սիմոնականութեան՝ յորմէ բղխեն չարիք անհամար ։ պատմէ
… խիղճս թէ 'ի գիւղօրայս, առ ընչքն իւր խնդրով՝ բերեալ 'ի վերայ առա-

Digitized by Google

Ընդ նմին կապանաց՝ պատրուակ մի կալեալ սուտ ի ձեռ
զկառուցումն միոյ նորոգ առաջնորդարանի ի վանս Ջուղա
և այն ումպէտս, յորժամ եղբարքն առաջնորդարանք ա
ղուոյն վայելչաշէն՝ զատարկութիւն ծփէին — հանեալ նա
րակ 'ի հնդիկս այնու միջնորդութեամբ՝ և ընկալեալ զա
դրինս բաւականին, զառ ի մէնջ քորշեալ և զհարիւր թում
առ այն նպատակ, (1) արկեալ և զթեմս հնդկաստանի յ
ձուրգս, որպէս վերն ասացաւ, թող և զոր ի վանաց բարձ
ընդ իւր՝ 'ի չուելն անտի, թող և զառն Յովսէփայ Թ
որ յետկոյս վանացն, առ ընկեալ խնճերաբարդոյից՝ զա
ծէին բիւր չարիս, թէ քանի դժուարութիւն տուաք այրա
ընծայել զայն տուն վանացն՝ ոչ ոք ծանեաւ, զոր վաճառե
երկերիւր և քառասուն թումանով. ուստի Ընդլէկացւոյ
արկեալ զդրամն ի քսակ իւր, և ոչ ոք ի ժողովրդոց ընդդ
կացեալ նմա:

Ապացոյց իմն է պարզ, և զվերջին վրիպակ նորա ի Թ
րան քաղաքի, ի Սանուկ գեղջ, ընդդէմ օրինաց և հակառ

դանս մեծամեծ 'ի քահանայս, յուշ առ և զընտրութիւն քահանայից ի Բ
հնդկաստանի—ով առատ 'ի ւուլքս՝ նա տերոց արդիւնաւոր վէճակի, եթէ
ի նմին արժանի՝ կամ ոչ—մին 'ի սոցունց տեր Աւետ Աստուածատուր. որ
Թումանով վարձեալ զթեմ Կալկաթայ, որոյ 'ի բերանոյ տուեալ մեր զա
ղտնինէ պտրքեալ խօսեցայ)

Ընթերցեալ մեր զտպագրեալ տետրակ մի էջմիածնի, այն է կոնդակ մե
արդի Աստուածընտիր կաթուղիկոսի գրեալ յամի տեառն 1868. և տե
ի համօրէն առաջնորդարան Ազգիս. վասն ոչ անխտիր ձեռնադրելոյ զվարդապ
և զքահանայս, որոյ իմաստն հոգւոյ շրթամբք համբուրելի. բայց տեսցուք
իւր զազդեցութիւնն յեկեղեցիս, մինչ գնացք ոմանց Եպիսկոպոսաց համա
մայն հակառակ հրամանին, եթէ քահանայս մի պարզ շեղեսցի զհրամանաւ
պիսկոպոսի առաջնորդին իւրոյ. հաս ընտիր կանոնօք անկցի ընդ դատապար
թեամբ. իսկ Եպիսկոպոսունք որք ըհրամանաւ Աստուծոյ և կաթուղի
կոսացանին՝ միան անպատիժ և բարձրագլուխ. ընդէր, զի՞նչ արդեօք պատճ
առին, եթէ գիտէ ոք՝ թող և մեզ լուծցէ զառիթն.

(1) Արտաքին իմն պատահարաւ, այն ինչ երեք հարիւր թուման դր
մոեալ 'ի ձեռս մեր, խնդիր եղեալ մեզ ունիլն իբրև լրացուցանք ոտղհա
առաքեցաք արհեստն 'ի բաշխել կարօտուորաց Ջուղայ, սա զինի մասնաւ
պէս գործադրութեան, հարիւր թուման յանուն առաջնորդարանին ունել
քեան որոշէ. և մնացեալն առ յանձնեալ յարկելու աղքատաց տեղւոյն, որպ
առաքել առ մեզ զստացական վերահասուցմանց, և մեր առ ամենայ՝ ոչ ներհակե

Digitized by Google

...ամենի Կաթուղիկոսի, արգելանաց Զուգայ վանաց՝ և Հայ-
...ազգակութեան Թէհրանայ, գնացին ընդ դիւերոյն ձեռնա-
...ելք ...ձանի մի Չարահանայ, յիւրաքանչիւրոց հետուն Թու-
...րատանելով, ([illegible] "[illegible]" [illegible], [illegible]
...ան 1871, Եւ. 916) (2)

... Ըստ այսմ գիտեմք ՚ի մէջ Կաթուղիկոսաց և Եպիսկոպո-
սաց ... [illegible] զամն քանի շինողք, որպիսիք եղեն Մ'եռ-
...կեանք, Մահակեանք և այլք, և կամ այժմէն մերս Պ. Կա-
...եան, ... զի որդ ոչ ողբայցուք զԹրքեչեանց,
...ենելեանց, զՄուրմակաց և զայլոց բազմազեղուն ...
...ցինար որդւոց միոյն կելոյ ընդդէմ յորձանաց, և թէ
...ժամանէ փալաս, յորժամ մին շինէ՝ և բազումք
...կեն յանկումն՝ ոչ, — ահա այս է միծակ ... մերում
...անութ, զոր խնամոց այս յանձնառնելով, ափսո-
...զառնամք ՚ի քերթած մեր., զոր տուաք ՚ի Մ. Եպիսկո-
...ս, զահելով զժամանակ մեր և զեռանդ հոգւոյ.

---

(2) Եթէ ՚ի գաղտնի և յանարժան ձեռնադրութիւնէ ինչ ինչ անուղղելի ... ինչ և ծնանին յեկեղեցիս՝ յայտնի է աշխարհի. ՚ի բազմաց մին ... մէջ ... հանրահաւաք գործն Մելքիսեդեկ Կաթուղիկոսի, յամի ... 1626, ...լով քաղաքի Նիկողայոս Եպիսկոպոսաւ, որ ... անուն՝ ՚ի կսկիծ յաւիտեան ([illegible] "[illegible]" [illegible] [illegible] ... հատոր Դ. Երես 630.)

...նաք անձկիս, ով Վեհապետ մեր պատուական,
Երբ եղանի ձեռքին ծախումն, չունի զիւր ձայն,
...զ փորագրութիւն մաշտոց միակից ան յաղթական,
...ձեռնաւ զիւր կեանք՝ ՚ի նպատակ նեռոից մահուան.

Մ՚ինչ Անեղին խնամք անբան առ Եսրայէլ ծովանայր։
Եգիպտական հօծ երաշխէպ՝ անդ ՚ի հեղձնուլ զօրանայր
Ի լոյծ Շիրմէ՝ գոգ գետ յանէ, յորոյց ծնեան ՚ի հանդէս
կայտառն ՚ի ձեռն յանկոխն Սինա՝ Ամրամածին մեր ՄՈՎՍԷՍ

Որոյ ՚ի ձեռն՝ կուռ ՚ի գնացն Ածայնոյ պահեստից,
Ի ցոյց ահեղ սպառնալեաց՝ Ազգին խաւար թակարդից,
Անզգոյշ ՚ի գայս յաւիտենից՝ տայ խոտանել՝ ասպարէս,
Որ ՚ի Ճակատ մենամարտից՝ պղառայէն քաջն ՄՈՎՍԷՍ։

Վսեմն ՚ի յաղթ հոգւովն անեալ կայր ՚ի պատուց խուժանի
Ընդ մառախլով ամպոց բարձանց՝ աճախօս պատգամին,
Ժիր պաշտօնեայ զերթ զԱրծուոյ սրատես ՚ի ճախրն Նորայէ
Ով քան զԱրփւոյն համատարած՝ լուսոյն անշէջ մեր ՄՈՎՍԷ

Սրբոյն Աջով հոչե պնտեալ ՚ի հրաշակերտս անդ հրաշէ
Տայ հովանի Իսրայելեան տարտամ հոգւոց վայր ուխից,
Ի չու իռահ առ ՚ի Սիոն՝ բանայ սեղան հոգեպէս,
Ուխտին Նորոյ վաղաքարոզ՝ ժիր մատրուակ հեզն ՄՈՎՍԷՍ

Ի՞ր դժուրին ծակիւ մատին՝ Ածայնոյ զօրութեան,
Ձեղքել վանել ՚ի պարտ՝ մատնել՝ զԱմաղեկայն ռազմ եղան
Ի ցոյց ՚ի յոյս հովուաց յետնոց քաջ խրախոյս էապէս,
Տիպար անդայլթ՝ հանուրց ազգաց տան՝ հեղինակ լինքն ՄՈՎՍԷ

Սորին հանգոյն Անուանակցիդ արդ՝ ձեզ ճեայ մեծ յոյս մեր
Ով սրբազան հովիւ բարի և Առաջնորդ տանս՝ մեր,
Ի բաց վարել զԱմաղեկայն մեր թշնամւոյ զերծ հանդէս,
Հոգւոյ վիճակ բարեյարդար՝ մեզ օժանդակ տէր ՄՈՎՍԷՍ

Digitized by Google

Գրիգորիս Եպիսկոպոս Փիլիպպեցի, որ այժմէն ի կալ
…թա. դիտանկալ վարէ զպաշտօնիւր, զի որպէս կեանք սորա
…՚ի Նախարարդաց, ըստ որոյ և մեր որոշեալ զճառ սորին
…տուկ գլուխ բանից, իբրև երկրորդ մասն աշխատասիրու-
…ան մերում: որպէս տեսանի ՚ի գործս — բայց և այնպէս
…րեայք ինչ ինչ՝ պարաւանդեն իբրև նախաշաւիղ սկզ-
…նց՝ հեղուլ աստ և զդուզնաքեայս ՚ի ծանօթութիւն.

Յայտնի է բազմաց զպատիւն զոր մեք բարի գիտաւ-
…նեամբ սմա մատուցաք՝ աղէի ազգ.ի. առ բերմամբ, (1)
…ծայրագոյն իմն զընտանի և զփորձառեալ խորհուրդ և
…ութիւնս ատոր կողմանց և անտի ջուղայ՝ առ գնացս իւր
…վ, յուսալով թէ իբրև առաջնորդ հայրենւոյն մերոյ՝
…ր այնու յարդարել յանձանօթ վիճակի անդ զոր հարկ
…մ նուիրական պարտուց ՚ի շինութիւն ժողովրդեան, և
…որպէս զպարտս հայրենասիրութե, կրօնասիրութե, և բա
…ութե վճարեալ՝ առցուք վարձս ի տնէ, և ոչ մնասցուք
…ել մեղաց ըստ առաքելոյն Յակոբու (Դ. 17.

Սակայն մինչ նորա առ ոչ ինչ գրեալ զայս մեր փանաքի
…կարգութիւն, հետևապէս մատնեալ զինքն ՚ի գնացս
…ամայն ներհակ օրինաց ․․․, կանոնաց եկեղեցւոյ և
…ն վսեմ աստիճանի կոչմանն, որով ք վնաս մեծ կրօնի՝
…եղեցւոյ՝ մեզ և բազմաց — արդ մեք իբրև Քրիստոնեայ և
…անեայ եկեղեցւոյ եթէ ընդ ցաւօք սրտի դարձուցեալ
…ք … ընդդէմ նմա՝ չափաւորք մեղուցեալ։ ըստ…
…մ բան՝ առ իմն ինքն՝ և իրաւասարդութիւն իւր։ (2)

Բայց արդ … յանձանօթ վայրի՝ կարօտաւոր տեղա-
…ծանօթութե … առ գնացեալ անխոստոր, և այսպէս եթէ հրեշ-

---

(1) Տես Արշալոյս արարատեան՝ յամի տեառն 1872-73, թիւ 943 և 961 և զմին … Վահան հաւատոյ … ընծայութե … (երկրորդ …)

(2) Ա … օրինադրեալ Առաքելոյն … Ա. Տիմոթէոսի Գ. 6)

տանիլ բարւոյ դիպեցաւ ըստ Տօբիթա. (Ե. Ճ. Ը. 2) յաղ
դիւթն չարի, հարթէ զընթացս իւր ապահով. որով և ապա
'ի վտանգէ փորձանաց, այս է, զի եթէ հեղինակն ուշիմ.
փորձառու. բնականաւ իւրով յաղթ իմացուած. իսկ եթէ ո
կոյր ընդ կուրայն 'ի միասին դահավէժ 'ի խորխորատ կո
ռեան, (Մատթէոս ԺԵ. 14)

Որք միանգամ զհետ եղեն տգիտութէ խառնակման
ծակաց հնդկաստանի, գտան զԹ. և Ս. Եպիսկոպոսք, ո
խորհրդովք և հրապուրանօք Ստորավամային խորհրդարանի
ուր մերթ պարադրելով առեր Մ. Տ. Յովակիմ ընդ աներ ո
ւոյն առենադպրի, և մերթ միայնով առենադպրաւ, (ոչ հաճո
և հաճոյակերտ ֆէտայինի հեռաւոր վայրս դաշնագիր) և զոր ըստ քմ
վճարեալ՝ յանուն նոցին եպիսկոպոսաց դրոշմեալ հաստ
տեալ, է զոր անագան ուրեմն իմացեալ նոցա, և է զոր ոչ

Ի Մեկնիլ Ս. Եպիսկոպոսի 'ի վանից, և ի մեռանի
առենադպրի ուղղոյն. Խաչատուր Վարդապետ, անօրէնո
թեամբ կառավարչաց ընտրէ զանէր Եղիշէ Քահանայն 'ի պա
տոն գրագրութե վանաց՝ առ ժամանակեայ, որպէս զի. ի գա
Նորոգ եպիսկոպոսի եթէ հաճեսցի՝ պահեսցէ, իսկ եթէ ո
ընտրեսցէ զայլ ոք — որոյ 'ի լուր՝ գալարի աղիք տէր. Մա
տիրոսի (կոչնատէր) որ յուսայր տեսանել յայն պաշտօն՝ որո
ինքն ըղձայր, աներկեայթ իմն եղանակաւ դրդէ զոմանս ի Ջ
ղայ, առ 'ի ջանս մերժման նորին՝ և բերման 'ի տեղի տնձ
որ այժմէն կայ.

Դորդուեալքն՝ անդրէն հրապուրեն զմիտս ոմանց. որպ
թէ բարւոք նախ քան զգալուստ նոր առաջնորդի 'ի վանս՝ հ
տարակաց ժողովով կարգել զկարգ իմն կառավարութեան
ընտրել զայս քանի մի՝ 'ի հոգաբարձութի, ըստ որոյ կազ
ժողով՝ ուր և ընտրին անդամք 24, որպէս զի 'ի դիմաց
տարակութեան արասցեն նոքա.՝ և զոր արժան. (1)

(1) Խնայեմք նշանագրել զանուանս և զվկայութիս ընտրելոց: անձանց.
անդրաւախին [illegible] ի բարոյական մասնաւորի թող [illegible] այլ [illegible]
գտանել՝ որոց ճանաչէն զնոսա.

Digitized by Google

Այս աւուրց 'ի Նիսան ամսեան, ամենայն ժ և՞ իցէ նուիրաց
պաշտամունքեան՝ առաջարկեն զի տէր Յիսուս որձակեսցի
պաշտամանց զբաղմունքն, ընդ որ հիւսեալ խաչափայտ վար-
դապետի Մկրտութեան՝ ասէ; նախ որոշումն չէ 'ի ձեռնամ-
ատուցութեան, զի գործէ այդ ներքին՝ կախեալ ընդ կամս
հաւատոյ — երկրորդ ասվաւ կամ այլայլ ոչ շահ և ոչ նուիթա-
ւորեան կատարելութեան, մեք ոչ անխարհաւորդ կոչեցաք
'ի Յիսուս 'ի պաշտօն դպրութեան՝ և ոչ առ մշանկեննաւորս
[illegible] մինչ առաջնորդ ոք եկեսցէ, յանձամ պահելն
[illegible] պաշտօնեալն՝ 'ի նորա կամս մեայ, մանաւանդ յընթացս քանի
[illegible] ոմանց՝ չեմք տեսեալ 'ի նմանէ թերութիւն ինչ, սակայն և
[illegible] մեք բացահայտել զնա, այլ եթէ ունիք դուք իրաւունս
[illegible] ինչ ընդդէմ կեղծ՝ յայտնեսջիք, որ եթէ հաստատ-
[illegible] տաղ և մեք հանեցուք զնա 'ի պաշտօնէ անտի.
Ով զմնդակութեան նախանձու՝ իբրև չինարար անդա-
[illegible] մանաւանդ և պատճառ փարեցելոյ յատակ, զի յա-
[illegible] 'ի նոցունց ոչ բարեաւ 'ի գլուխ իբրև հոգեւորականք,
[illegible] [illegible], և [illegible]
[illegible] [illegible]) յառն երեւալք միաձայն ասեն, բայ
[illegible] տէր Յիսուս առնէ բարեկամութեան ընդ սեռան
[illegible] Խաչկեան, անշուշտ յայտնելոցէ նմա՝ զառան-
[illegible] վանաց, այլ վասն չկարէ կեալ 'ի սմին պաշտօնի — ժպ-
[illegible] վարդապետի 'ի ցնորն՝ ասէ.
Ընորհիւ այս վանքս չունի ինչ առարկայ ամօթոյ, որ
[illegible] տէր Յիսուս և եթէ այլք գրեցին 'ի հրաւէրս, թող
[illegible] տէր Յովհաննէս՝ որ միշտ բարեկամ եղեալ ընդ վա-
[illegible] որպէս երբեմն կառավարութիւն վանացս՝ իւրք զնա
[illegible] ինքեան վերադարձեր — ձեր թողցուք և զարծարծ
[illegible] որ այսպիսիսօք 'ի վեր երեւցան ցայս վայր, որդէն
[illegible] տէր Յովհաննէս 'ի տրամութիւն մեր հրաժարեալ յամէ
[illegible] ամն; մի այլ խօսեցէք զսէրս նորա; և մի զարձեալ
[illegible] զօպարանայքս և զկրաւոցի կշռամբանս նր 'ի վանս

և 'ի մեզ , առ վնաս ընդ հանդերձ , յարժամ զհետ անցերոյ
առաջնոյ ՝ ոչ չքացեալ 'ի միջոյ և այլն ։

Գործկամակեալ տիրամարտէցն ՝ տան հրաժարական ․
չօրէ անտի երբեք չքացեալք ՝ այլ ոչ յորէն 'ի խորհուրդս ի
հոգեւորան ․ (1) քանզի և անձնանօթից ոմանց 'ի նմին գ
ան տեղեակ ներքին նենգից նոցին , պարտաւանօք 'ի բաց հր
ժարեն ․ այսպէս անկեալ ունէին հակառակորդացն ՝ դնի էր
երկաւորութեան առաջնորդին նորոյ , թերևս նա ընդ իւր ո
նեցի զրուցիր ․ կամ զոնէր Եղիշէ 'ի բաց արձակեսցէ ինքնին

Ի փոքու ժամանեալ առաջնորդն 'ի վնաս , չէ մարթ հ
ատալ թէ չունիցէր նա տեղեկութի նախկնոյ անցից , 'ի ձ
որն յաջորդի վարդապետի իւրոյ և վանաց ․ հաւանէ զ
Եղիշէ , և օրհնութեամբ դրոշմէ զպաշտօն , որով պայծառացեա
զխրատ անադորոյն հակառակորդացն ՝ տայ վարանել 'ի կ
նակի խորհուրդ չար ․ թէ զի մեզ նենգութեամբ քարձ
զանպարտն 'ի միջոյ ։

Նստոր և պարագլուխ նոցին 'ի Աղեկութա տատ
երիցական տիտղոսաւ , և 'ի շնորհակս . . . զօրացեալ 'ի քաղ
ական արուեստ իւր վաղեմի , վարձեալ այնու և դեղնի
թեթևամիտ մարդապաշտս մերձաւոր և հեռաւոր՝ ըստ
ձեռման ախտացեալ ժամանակիս , ապառուստ և անառուստ
տուրեալ զողջախոհ միտս արհւոյն՝ շրջեն զնա ի հակառակն կ
ըստ ըղձի իւրեանց , ոչ այնքան 'ի վնաս տարաբաղդին
Եղիշէի , որքան վանաց , արհւոյն՝ և քաղաքաց , որպէս է տառ
մի առ մի բացատրիլ ունին ։

Խորատի նախապէս տէր Եղիշէ ինքնագիր նամակաւ հր
ժարիլ 'ի պաշտօնէն առեւտուրպրութեան , խոստանալով ն
զայլ ինձ պաշտօն արդիւնաւոր՝ քան զոր ունէրն , ինձ զվ
ժապետութիւն դպրոցի տեղւոյն , և մինչ պատասխանեալ
թէ ես ոչ անկաւորութեամբ վարձու ընկալայ յանձն զվան
պաշտօն , այլ երբեք նուիրական պարտիս սրբազան պաշտաման

---

(1) Երանի արքայն՝ ասէ, խառնէաւ թուղթ ապաքինէ Աբուկոոյ

[illegible] շնորհեցաք զի որ՝ անմռունչ, բեւեռեալ իմն և [illegible] խոնարհ լիու-
[illegible] գրոց առանց [illegible] բանաւոր պաշտօնատեղի, [illegible] առն միլ
[illegible] մինչ զիան [illegible] թէ առ ինչ [illegible] զայն յաւել
[illegible] պաշտօնական խնդրոյ և [illegible] և մինչ վերաբերեալ
[illegible] անհնար բանիւն, թէ չկարենամ [illegible] պաշտօնէին ինը
[illegible] և [illegible] զեղ համաձայն [illegible] գրութեան, և այս գեղ
[illegible]։ [illegible] [illegible] [illegible], առ որ գրէ առ Եղիշէ
[illegible] խորին օրհնեալ զայս։

[illegible] «Սրբոյ բարձր սրբազնութեան [illegible] Գրիգորիսի առ Եղ-
[illegible] և առաջնորդական արժանն առաջնորդ Ս[illegible]
[illegible] որ վանաց — Արարատեան [illegible]։
[illegible] «[illegible] բարձրագոյն հրամանի ձեր սրբազ-
[illegible] պարտաւորիմ առնել մնացուցանել զհրամանս
[illegible] իմ. 'ի պաշտօնէ առաջնորդութեան անձին վանաց
[illegible] եկեղեցական [illegible] նորա՝ որպէս պաշտօ-
[illegible] որ զկանոն զինել զարդարեալ [illegible] մարդկան —
[illegible] 'ի բարձր սրբազնութենէ ձերմէ, զի նոյն
[illegible] պաշտօնէին [illegible] ինձ վկայական հաւատարմու-
[illegible]. 'ի պաշտօնէի առաջնորդութեան — այժմ և առ յապայն
[illegible] ձերոյ սիրոյ և շնորհաւորութեանց խոնարհ ծառայ

[illegible]
Ի Շուշի 1873 } Ձեռ" Տէր Եղիշէ Ց. Մկրտչեան,
[illegible] 16 Մարտի: } Հրամանաւ Առաջնորդի Մ. Գանձակ.
[illegible]

Հրամայականս այս յասուլի գրութեամբ առաջէ առ կա-
[illegible]կից վանուց, որպէս զի զինի յանձնելոյ արհեստի որոշեա-
[illegible] ընկալելոյ յիւրեանց զօր 'ի դպրատան անդ ընդ կա-
[illegible]ութեամբ իւրով, որոյ զօրինակն առ ելոյց համարիմք
[illegible] մնջուցանել։
[illegible] Խաչատուր Վ. արդարապետ ընդ կառավարչաց
[illegible] Մկրտչեան, Յովհաննէս Սարգսեան... և
[illegible] Հ. Գրիգորեան, զինի ընկալելոյ գրոյն առ Եղիշ-

չէի, պաշտօնական գրութիւն մի երկար լի խրատուամբ և յ
դիմանութեամբ գրեն առ արհին, առիթելով զպատճառն,
թախանձեն թոյլտուութիւն 'ի տէր Եղիշէ, յառաջ վարելո
զարժանաւորութիւն նորա. և զհաստատութիւն՝ յընթա
ժամանակի պաշտօնատարութեանն, իսկ արհւոյն ∴ ոչ մին՝
ոչ միւս անսալով պատասխանէ բանիս, "իմ հրամանս է՝
պարտի կատարիլ, (1) անձարացեալ նոքա՝ ի տրտմութեա
գրեն և տան առ տէր Եղիշէ վկայական մի՝ յայտնելով՝ ըն
նմին զցաւակցութիւնս և զզարմանս 'ի նոր օրինակ փնաց
արհւոյն — որոց ամենից ճիշտ օրինակն առ մեզ լինելո
վասն երկարութեան ոճոյն՝ չկամեցաք բերել աստ — քան
'ի բերելն հարկ լինէր մի մի ևս զդիտողութիւն յիմաստս գ
րուածոյն, որով կարի երկարէր զգործ և զվնասակ՝ մե
զոր կամիմք որքան հնար՝ 'ի կարճոյ հատանել՝ զամենայն

Յետ ցայսվայր յառաջ վարելոյ մեր զաւանդան առ հ
ւատչեայս, երբ նախադրութե անցից, մտանեմք յայլ բացա
րութիւս բանից, որպէս զի մարթասցուք վաւերացուցանել զ
րաւունս՝ ընդդէմ խաւար գործոց աներկիւղածաց այս
թշնամեաց եկեղեցւոյ—այնց աստեմք՝ որք պատրուակաւ կրօ
անցին և անցանին քան զան հաւատ հեթանոսս.

Ակիզբն արասցուք զպատճառաց ընտրութեան և մերժ
ման տէր Եղիշէի 'ի պաշտօն գրագրութեան վանաց, որ
'ի ձայն ընտրութե՝ գծգջիր ամպք մթագին պատեալ զպար
պաւ բնակութեան քահանայից տեղւոյս, որոց դասադրութեան
տէր Մարտիրոս, որպէս թէ տէր Եղիշէ չէր արժանաւոր այ
պաշտօնի, և թէ գործէր այն ընտրողութեան հասարակաց ժ
ղովոյ, և ոչ յաջորդի և կառավարչաց միայնոյ, ընդ այս հ

(1) Խրատէ Սիրաք ոչ հեղուլ զխօսս՝ ուր չիք լուր — Լբ. 6.

Առաջնորդ եթէ 'ի հաճոյս իւր և յօգուտ վարէ զիշխանութիւն իւր՝
բռնաւոր — Առաջնորդ պարտէ երկար խուզարկութեամբ. քննել զիրաւ
'ի դատաստանի. և հասու լինել ճշմարտութեան, զի ոչ ամենայն ամբաստ
նեալ է յանցաւոր, և ոչ ևս կարծիք յանցանացն կարէ առնել զոք արժա
դատապարտութեան՝ ըստ բողոքելոյ դատախազին. (տեսն. "Խորհ", Էջեա

-ստակեալ մեր՝ թէ չունէր և չունի հաստատակութիւն ձայն
-ծոյս ՚ զի գործ է ստորհակեան իշխանութեան վանականաց , որ-
-պէս երբեմն մերս իսկ ծանուցեալ ՚ յորժամ ընտրողութեամբ
-ին առաջնորդի և յաջորդի վանաց ՚ զանս իբրև երկս ստա-
-նալ մեր զայն պաշտօն առանձնաշնորհութեան վանաց ձրիապէս ։ (1)

Կամախաբանեցաք արդէն ՚ թէ արքանեակք չարին նախան-
-ձու յաճախս բացամերժման տէր Եղիշէի ՚ զմեզ և զանուն մեր
…կեալ իբրև գործի անօրէնութեան , և զռամիկն ստուեալ նր
…կամնութեան ընդ մեզ ՚ որպէս զի որք ընդ մեզ վարէին
…եալ՝ հալածանաց և պատժոց են վայելուչք , որպէս և իմա-
…ցեալ՝ իբրև 'ի ժամանակս գործելոյ 'ի մեզ, կործելով և աղօ-
…ան ծանուցեալ ։ (2) Մեք ընդ այս անլուր դժնեա-
… Երեկայս գոլով ՚ զբաւոր հարց առ իշխանաւոր յաջորդ-
… արարաք ՚ զոր որում իւրեանց ստացակալ ժողովոյն
… ! և իւրեանց դիմադիր անդամոցն ՚ բայց սա առ ժամ
… զխնդրութեան մերով եկեալ ՚ թերևս 'ի ծածկել զանթաք
… պատճառ ՚ որ 'ի լերան Հաստատեալ ։

(1) Ի ջուղայէ եկեալ առ սմանց անդամոց այնր ժողովոյ ,
… սմանց ծանօթից զալապատողեալ այնր ժողովոյ անցից ,
… զհասա յերդումն , որոց ոչ կարացեալ շեղիլ՝ խաւա-
… զատուզութեանն ; առ որ կրկնեալ զհարցս առ նոյն
… անուանն ուրեմն հարկեցաւ մեզ գրել այսպէս ։

(1) Չէր անտեղեակ տէր Մ. զունայնութենէ բանից իւրոց , զի մինչ իւրն … որդի էր եմոյծ յայն պաշտօն առանձնաշնորհութեան վանաց ։ եմոյծ … թեամբ Թ. Եպիսկոպոսի միայն , և ոչ հաւանութեամբ հասարակու- … զեւրէն լինէր մեզ հարցանել առ 'ի նմանէ , թէ զի՞ կայ քո ընդ … վանաց , մի ես զսա որ իշխել պատասխանի 'ի վերայ վանաց , եթէ չէ- … գործակածն պատասխանեալ ընդ հօրդ ՚ թէ նորին իսկ յիմար առաջնորդք … ատեալ են ինձ զհետևորդութիւնք ։

(2) Այսպիսի է երբեմն դժբաղդ վիճակ բազմաց բարեպաշտաց անձանց, … որք առաւել երախտաւոր գտան առ (Ազգն) Հայրենիս մեծամեծ ծառայ- … մատուցանելով նմա , ոչ միայն 'ի մոռացօնս անկանին պանծալի ար- … այլ և 'ի վերայ բարդին մեղադրութիւնք և յանցանք , կամ գէթ լի- … ազգանէ կասկածանօք ։ (Տես Թուղթ հովուէ Ա. Երես 212)

Digitized by Google

« Ի Պատմութեան գանձատանց թէ չէրեկցի գանձուած
« չորեցունց ի ՉԿԵ, որք 'ի պարտաւոր բարեկամութեան առ
« Եղիշէին ընդ Ձեզ՝ մերձեալ առեալ զնա 'ի պաշտօնէ գր
« գրութեան վանաց երբեմն վերակացուին, այն էր և զի նոյ
« առաջնորդեալք և պետողք բանին զ Ղշմացան ի վերջոյ, և մ
« առաւել անյիշաչարութ, այլ թէ առաւելին ցանկալի գ
« առել՝ այսուքիկ են, մին՝ այժմ հանգուցեալ առ Յար
« Թիւն, մին՝ առ Պիւրեղ, մին՝ առ Պատապարք, (1)
« զմիւս՝ մին չեղալ 'ի մեջ չհարեմ հաւատաւոր առել
« Թերեւս առ Ալեքսանդրիան էջէ ».

Նոյնաքէն այսպէս ընթեռլով, ապաստեցաք և այլ ըրոյ կա
տարածին, այսինքն թէ յետ պատմութեան մտածողութեանց, զՆ
փափուխութիւնս ասացեալ — Նոյն նկն առ Գրիգորիս Եղիշէ
կողմս, հաստատել զմտօրութիւն առ Եղիշէի և զգուշաւոր
օրհնութիւն զպաշտօնն, որպէս 'ի վեր ծանուցաք։ որոյ 'ի լուր
ալ ու ձախ բերանք զանհանայից առեղչայս բացան ընդդէմ նոյ
դաշնակալ — «Եղբայրսարդէն ան փայծ . . . չիմանայ ինչ. ան
փութով առնել 'ի դուռն մոլորութեան և ապաշաւանաց ». (2

Նոյնպէս պատմէ հեղինակն խորամանկութիւն ցանկի փո
փախման և մերժման առ Եղիշէի. որպէս որոց մեռաք 'ի բնա
հանէ լուսոյ ոչ խաւարեալս, անաշխատ ըմբռնել կարէն զ
մնացուածս՝ քան Նոյնքեղոյն թէ, Եղեկեղեց զանեղեալ
եղեալ, (Եէրա" ժԱ. Ե) և եթէ, քան Փիլիսոփայից, ան ցե
լով՝ զապատանին նկատել, որ զան ցոյս վայր, և որ զա
առ հանդերձեալն։

Ի Թեկնածութեան շրջանին փախման. մին 'ի կառա
վարչաց վանացն սրտմտութեամբ գրեալ առ մեզ. իբր կառավա

(1) Քանիցս ուրացեալ սորա 'ի մեր և այլոց առաջի, մեծաւ ամօթ և երդ-
մամբ և աստցեալ, թէ քրթմնջիւն անգամ յայնպիսույ ոչ լուեալ 'ի Հայոց
օրհնեալ բերան և ճշմարտութիւն.

(2) Հակառակ մասամբք առաքեցաւ բանն անփորձառութեան. և ասեմ
նորա, 'ի գուլն վնասու, որպէս թէ բանի զօր "զլորիացեն 'ի խորհնացս են
յան ծանօթ անապատ.

Digitized by Google

...թեան եկեղեցւոյ անզուգս գրեալ առ որհէն , և առնպետալ
... պահանջել զանէր Եղիշէ 'ի պաշտամէն գրագութեան , որպէս
... ոչ՝ չունէր զմնւոս և զհաշիւս վանաց տանուել առաւ
... Ջուղայու և այլն . (1)

Արդարեւ և 'ի սմին ժամանակի զրայց եմն 'ի մասին այսմիկ
... ակր Մարտիրոս—շատ լաւ եղեալ է՝ տալ . մեզ զի ոչ
... ունչէ զանէր Եղիշէ , և ոչ իսկ անզղեակէք քոյս բնաւորու-
թեանց նորին , քանզի անդամ հարկաւորեալ եմ պաշտօնա-
... տանձին բանս գրել առաջնորդին , այլ յերկիւղէ սորին՝
եմ վստահացեալ , որպէս և նոյնութեամբ գրեալ յայտնեալ
առաջնորդին , և զինչ այլ տանել հատուածութիւն՝ քան
... ձեռագիր նորին առ իս , որով զգաղտնիս վանաց խորհրդոց՝
... ել այլում , 'ի վերադարձն իմ Ջուղայ . զատ վարելոց եմ
... յանուան առաջնորդի , այն այս բան տացեալ նորա ցե-
կեղեցականն և ցամենս , որք յայտնեցին մեզ . բայց զարմանա-
... այն է որ 'ի խնդրելն մեր զանուանութիւն տացեալ գրոյն՝
... ած պատասխանի .

Յաւուրց անտի առաջնորդութեան Միրդ ընդ Թ . Եղիս-
... , գրաւեալ վիճակաց ընդդէմ Թղթոց Միրոց աճեցան ,
... յանուն մեր գրեալ յայլոցէ , և Թէ առ այլս գրեցելոց
... որով և ոչ սակաւ՝ վնաս մեզ պատճառեալ , այր վասն
... ցայսօր պարտաւանդեալ զզինուԹեն մեր սարի առ Ջուղայ՝
... այլոց տամք 'ի Թաք Թաքձուրս , բայց վասն եկելոց
... յանուն մեր՝ չգտանեմք զելս ապահովութեան . զի եթէ 'ի վե-
... զԹիւ բնակուԹեն միրում (Ու. եէբ. Ձ. Տղանց հեռ
...) ուղղակի առ մեզ բերին ան կորուստ , իսկ որք չու-
... զոյն՝ ամփոփաբար անդէն յեկեղեցին , է զոր գտանեմ քւ և
է զոր ոչ ։

Ուստի ժամանակաւ գրեալ մեր յատանէն զիր մի առ ակր
... 'ի Ջուղայ , և խնդրեալ զնի ընԹերցման վերադարձու-

(1) Նոյն և այս ... չուան ... , որ եղբեմն ... ԹԹ ... ժողովրդոց . արկեալ ընդ ... Ս . Եղիշէ ... , ... նոյն ... վանք ... և ... 'ի ... եւ ... ութեան . . .

ցանել առ մեզ. որպէս և նորա յատուկ գրութիւն իւրով յանձն արարեալ հանգուցեալ տէր Ձ. տէր Ստեփաննոսին 'ի բերել մեզ այսր. մատուցեալ նորա 'ի Ճանապարհի Բուշերայ յաւազակս, և մերկացեալ յընչից' ընդ որ էր գիր մեր և աւանդ իւր, յետ աւուրց մինչ գտեալ զգողսն և յետ առացեալ զգողօնիսն, ամենեցուն որոց էին աւանդք և նամականիք' անարատ եկին հասին առ մեզ, այլ մերս նամակ և նթ անհետացեալ 'ի միջոյ.

Գիտեմք և զայս մին հաւատաւ, զի տէր Եղիշէ բաց 'ի մէնջ' ընդ ոչ ոք ունեցեալ թղթակցութիւն 'ի կողմանսն. որով իբր հնար ըմբռնման գրութեան նորին, զոր մեք լի վստահութիւն առէր տէր Մարտիրոս, այլ վասն երկբայալցուք թէ սոյն այս իցէ թերևս կալանաւորեալն մեր գիր վաղաքաղ. որ իբրև զէն 'ի ձեռսն' բանալ առէ պատերազմ ընդ տէր Եղիշէի մանաւանդ մինչ յանկացաք տեսանել' ոչ եղոյց մեզ.

Այսմանէ մեք 'ի պարզոյ առացաք ցտէր Մարտիրոս, թէ սպասեմք ժամանման քո 'ի Ջուղայ, և ընդ առիցդ զառ բանալ ընդ տէր Եղիշէ յատենի առաջնորդին կալանաւորեալ ձեռագրով նորին, ուր յայնժամ պարզելոցէ բանն' եթէ չէ զիմն գիր կորուսեալ, այլ եթէ իմս եղև' խորհեսցուք յայնժամ զարժանն — ընդ այս բան մեր չափագնեալ դիմօք առաջ մեզ, խմոյէ կամք վարելն զնա ի դատ' կամ թողուլն, կրկնեցաք ցնա, այլ այժմ յորում բանն 'ի բանէ անցեալ, և իղձ քո լըռցեալ, տէր Եղիշէ հալածեալ զայդ տանս, սակայն գիր հաւատատաւ 'ի քումդ մտի, որ եթէ մեք անբաւական էաք առ այս 'ի վրէժ ; Տէր չունի լուծանել զքեզ ան վրէժ.

Չէր բաւական չարեաց ան ընդդէմ զոր սոսուերեամբ զարթուցեր ընդդէմ իմոյ, որպէս թէ երբեմն գրեալ մեր առ ք առ քեզ բարուրս ընդդէմ ումանց, և զնոյն իբրև հաստատել կամելով հաներ առա 'ի գլուխ մեր զերկուսին Բաղդասարայ Եկեղեցւոյ քո իբրև պատիժ մեղանաց' կեղծեալ գրութեամբ, որոց ընդդէմ 'ի բողոքելս առ անօրէն Մ. Եղիազարս, զու զնա անզգեն 'ի լռութեան տիւթեցեր, և զբլաւոր բանիւք զնա

Digitized by Google

…ւթեք՝ և զմեզ այսր թմրեցուցեր ՚ի բանն թէ՝ 500 թուական
…պանս առակեցեր վանաց՝ եթէ մասն քո խառն ընդ նոցին
…ողդախտութեան իցէ, և մինչ ընդ այս խորհել մեր օրի-
…նք քաղաքիս առնուլ զկրեժ ՚ի նոցունց՝ ծպտեալ սաստ ան-
…ենայցան. դարձեալ բողոքեցաք առ անարէն՝ և առ քեզ,
…թէ ուրեմն Այծն և Այծամէրն (Այսինքն՝ նոխազ և այծ) ներ-
…քոյ, թէ յերկուցս անշուշտ ընդ պարտուք անկցի՝ երբ
…ի սաստ քննութեան:

Ծնարքն ՚ի դիմաց իւրոց այլ կերպ, և դու ՚ի դիմաց քոց այլ
…կերպ համոզմամբ ճառեցիք զերասանս, առ այն թէ,
…ինքն զնա փութայր թլփատել և ընդ դրկել զորեա մահ-
…ուսն, զնոյն և այսր ընդ մեզ կրկներեր, առակաւն բառ ամե-
…թիւն, անդադրապահատականն խաբէութիւն. և առաջական խոր
…թիւն թէ, որդ բառ օրինակիս ընդ պյամէկ իբրև զապախարա-
…կալ փարձիւք առ իս՝ արկեր զձեռս վերստին ի տէր Եղիշէ, որ-
…թէ մարթացիս պատկառ ասաութեամբ համել ՚ի գերուս
…ընթր չարութեան, յոր թուիս կատարեալ գործեալ:

Երեկեցս ՚ի Ջուղայէ տէր Գոհանէսիոս գրեալ առ մեզ զմի-
…աբանս՝ այլ մեր ոչ ընկալեալ ՚ի հաճոյս (ԳՈՑԺԱՌ).
…ոչ ՚ի պարզայ խոստովանելոյն զառթէն հրապուրանաց,
…ինչ ՚ի վերջոյ միջնորդ կալեալ զՅաջորդ Խ. Մարդա-
…ընդ այլ երկու հագեորակոնաց՝ խնդրեցին զան յիշաչա-
…րութիւն մեր բանիւն թէ, գրգռմամբ այլոյ (Այսինքն քո) սա-
…հեալ ՚ի նմին թակարդ որոգայթից և այլն և այլն:

Արդ եթէ սիրաբան և խաղաղասէր ոք առից ցմեզ, թէ
…ինչ օգուտ քեզ ցուցել յիշատակօքդ անցեալ հնացեալ,
…՞ թէ աղտեղակօքդ ՚ինորոյ կարես բերել ՚ի քեզ զկորու-
…ցեալդ, կամ տալ դադարել չարեաց ՚ի մանծեալ ունակու-
…թեանց և այլն. ՚ի պատասխանի ասեմք, արդարև ան շահ մեզ

Ծոյս Նաւարադին ունէր էջ մի բարձրահասակ, երկայնաւարունք և ցուցան-
…աք, յառաջմէ՝ խածանէր, ՚ի յետուստ՝ կիցս հարկանէր, ՚ի հեծնուլն՝ յառան
…ցեալ առնուտէր, և զմերելեակն՝ ՚ի տաղաւտ յերկել թաւալէր, ՚ի բառնալ բե-
…ին ՚ի զաւակն՝ ծնկէր. անյագ ուտէր և ղանչայր—՚ի միում աւուր հան ՚ի սոնա-
…ն. որոց զննեալ տացեն, զինչ այս էջ հրէշ, որ խնդ յաճարէ ունել զդա,
…մոլայ, չածի զդա ՚ի վաճառ, զխոելով քաղ թէ ոչ ոք խնդրող, այլ ածի
…ութիւն ձեր, թէ ինչ ինչ վերջա կրեալ իմ յերեսաց ան օրինակ անասնոյս այս.

Նորոգութեան հնդկական կրօնից , և մանաւանդ բուդդայականին ՝ ի միաստուածու-
թեան ՝ եթէ թագաւորն մեզ հանդերձեալ ՝ ի չարաց մարդ փրկական
ծերութեան , յորում բնաւ ոչ լինի ամբաստանք փիլիսոփայից
մահու , և դատաստանաց վերջնոյ , բայց բազմօրեայ ոչ աղանդէս ,
և առնելով մեր երբեք ան մեռ որդն եռանդն ՝ ի զերծիր հեշ-
տանաց , առնեմք զայս կրկնակի պատճառաւ . մինչ ՝ թէ և ոչ թէ-
նամիք մեր զաղաքացին ՝ ի խորհրդոյ զայն չարեաց հեռի և մի-
թնացեալ աստուածաբանից դատու . այլ մի մասնակիցք ՝ ի զա-
ռածմնութիւն չար արհեստից . այնց առնեմք ՝ որք յարգեցին
հաւատարմութեանց և դատողականութեան կրօնից , նմանեաց և առաքեա
զաղափարական ՝ ի մեղսակցութիւն .

Սորանն ցայս մասն առաջնորդեմք . որքան այլ ք բնա-
կաց փիլիսոփայից զաստուածոց , այնչափ մեք առնեմք , կրկնակի
և երեք կենդանի , թէ չարիքս որ ընդ դիւական երկնաւոց և մի-
բանին խաղաղութեան մինչ ցայսօր . բնական յառաջագոյն է թա-
լամորթութեանց . յանդգնութեան . յանկարծակի զգածութեանց , յառ-
աջնութեանց ; և ի կաշառակրութեան Աստուծոյ վերջնոյ ՝
մանաւանդ Հաւատոյ , (1) որք արդարեւ նման նմանեցան հերձուածոց
Սորոգիկեցւոց ; (Մէնկֆան . չաւ բաց ամանց Արտենան եղեկօղա

(1) Եւ մեք զմեզ ցեղասպան ; ոչ զաստուածոց մեզ պիտանի առնեմք և ոչ զօրէնս ,
զանձինս , և ոչ զառաջնորդս .

(Լամբրոն ?? դ մէկէն ?? փոփոխ ?? երես 39)

Իսկ թէ յանդիման առաջնորդաց , և ՝ ի ազգս մերակցաց , որք թշնա-
մական մեզ առաք զայցելութիւն եկեղեցականութեան , ոչ կարէ զանձնու-
թիւն Աստուծոյ այլ որպէս զմարմնական իշխանութիւն , շահավաճառ հաւատքեալ ,
զ Աստուածաշնչութիւն , ան բնական ապահովութեանք . արծաթոյ և փառաց ;
(նոյն . երես 40)

Եկեղեցականք մեր մանկական անօրէնաց , և զինչ վաճառէ զհոգեւորն Աս-
տուծոյ , կարեմք դատել , յաշխարհ և Աստուածաշնչութիւն բարձած և
յանապատս վտարած .
(նոյն երես 45

Փոխանակ շահեցուցանելոյ զեղանն (ժողով) իսկ թէ և զայթակղեցուցանեմ .
(նոյն երես 59)

Ոչ այլ զ Տէրունական Աստուծոյ արար զեղծ պաշտպանեցին ՝ թէ ոչ քահա-
նայքն առ ՝ ի պաշտօնն իւրեանց հեզութեան , և այն ՝ ի մեր կաթողիկոս առաջնոր-
դութիւն . . . մեզ անուն Հայոց , զայս Աստուած ոչ բաւեաց զօրհնեալ և զա-
ռաջնորդ . այր քանի առնել անուանք առ մեզ յանդգնութիւն ՝ ի պաշտօն մեր ,
զան որդւոցն Հայոց .
(նոյն երես 153)

Digitized by Google

չիք քաղաքերութիւն յուսումնասէրս և յաշխատասէրս յեր-կեղեցի և յազգ մեր, զի այն ինչ ամբերկեան վտանգօք շարա-դրեալ մեր (տպարան) գիրք մի ՚ի վերայ Աստուածաբանական վար-դապետութեան — նուիրեալ յԱստուածային Հրեշտակապետին ու-կոյսն սուրբ՝ ՚ի մարդեղութեն Բանին այ, մինչ ցՊենտեկոստէ յաւուր տպագրութեան և պարգևման յեկեղեցին, իբրու ՚ի մասն մերում հարկեցաք տալ ճարակ հրոյ — և յիրաւունս — յարժամ տուն ազգիս՝ զմեզիս քան զաշխատասէրս յորդէ մեծարէ, և զգաստ կղերաց՝ առեցող նմին խմատութեն ընծայարէ.

Արդարև մեծ եղեալ ձեռներէցութիւն մեր յայս գործ ՚ի վերքան զկար մեր, սակայն մեծ եղեալ և յոյս մեր, թէ յեր-լրութեան և մատուցման յառաջ քննողութեն և սրբագրութեն սէր Էջմիածնի, ունէաք ան մեղանալ որպէս տուաք և ընկա-լաք հրաման տպագրութեան, և ոչ սակաւ գոհութիւնս ու-նիմք զսրբագրչէն, վասն բարեմիտ աշխատանացն, որպէս և ոչ սակաւ արտմութիւն սրտի՝ ի վերահասս յրտացուցիչ առարկայս.

Ի վերադառնալ գրչոյն ընդ հրամանագրոյ սրբազնագոյն Սինհոդոսի առ տպագրութիւնն, ՚ի ձեռն Տեառն Գրիգո-րիսի Եպիսկոպոսի Նորդենոյ Ազաշնորդի, յորմէ և ՚ի ձեռն տէր Յ. ասացեալ Բահանայի մատեներլոյ յաւագակս՝ որպէս կանխաբանեալ (Երես 80) յետ վերատառացման պահին վայր մի ՚ի Բուշիռ. և աստ յանձնին ՚ի տէր Կիւրեղ ՚ի բերել մեզ այսր, որոյ ժամանման ոտ զկնի աւուրց լուաք զի տէր Մարտիրոս Թմրց մերս գիտութեան ընթերձնոյր զայն գիրք, (1) ՚ի կոչելն մեր զտէր Յարութիւն և ՚ի հարցանելն զայնմանէ՝ ոչ կարացեալ ծածկել՝ այո ասաց եկեալ հասեալ է և ՚ի վա-ղիւ ածից ՚ի քեզ որպէս և արար, գիրքն քայքայեալ և գրու-թիւն Սինհոդոսի բացակնիք առանց պահարանի մերձաւեալ — և ուրեք ուրեք բծաւորեալ սևակաւ, որպէս թէ ոչ առեալ զօրին ակն, ի հարցանելն մեր զայնմանէ՝ ասաց չգիտել, և խոս-

(1) Զունէաք մեք խնայել զընթերցումն մատենին ՚ի մարդկօրէն եւղրա-ղաց, բայց նախանձ և լրբութիւնն՝ քակէ զցանկ օրինքն.

Digitized by Google

…ու ստանալ զազատութիւն լուծման կենաց մասանցն և զորոյն ։
Պասէն ինչ աւուրց զկնի՝ հալածելով ի հաստատութեան
այս զմտածմանէ , և զզգուշութիւնեն Միմենհօզաւի (Զօրքն ինչ չասն
ներէ ոչ ով) նաև զցանկելն սրբազնութեան բարդ իբարդ
ընդրանօք , որպէս թէ Միմոսթն ծաղրելով զգործ մեր , և
մանօք խաղաղակարդ հեղինակ զմեզ դրոշմեալ . (1)
Եթէ մեր մեզ հարցանել ցիմաստութեան աշխարհ , թէ զինչ
ներգործութ զատոռ , որք զզգուշնեն՝ գործելով 'ի խարդա-
թէ զղջն , անհնարին , զի եթէ զուշք լուծին զկնիք
մասանցն , եթէ զայլոյ նամականիք և ուսմունք անարատ
հասկն առս , զկցուք ևս բացերեւք 'ի գիշոց , որ յանձն-
ի թուղթ այն բնաբերեալ այսր՝ Բահանայ էր ,
անծոց և բնորդն (Ոչխոյն) Քահանայ էր , Նախ փա-
ընդունել՝ վասն եղծման կենաց , երկբարդ
այսր՝ խախտեն մեզ յանձնել և ոչ փետայն երգու-
հանդիսին մերայ ։
ես իբրև երեկեան ասկեալ՝ համարեմք չգիտաց և զօր
բայց հանցել Բազդեայքն զինչ , որ պահելով զգիրն
ք , ցուցել եկեղեցականին և այլոց բանականաց չէ , կա-
զգործականն առաւել և յայլ ուր , (շատերն ևս ոչ ընկալաւ զայն՝
փճողք՝ ևս շատաւորէն) ահա այսպէս բացեալ և զզեր
եղէր առ մեզ , և կալեալ 'ի ձեռն իբրև զէն ընդդէմ
ոչ 'ի յայնմ զի մի խայտառակեսցի յան լուր չարեաց ,
որ զի առաւել զիւրու նման խլուրդ ևսոր և անդ ։
ամ 1832 , մինչ թեմական քահանայ մեր ի Բուշեր ,
աւերացեալ և ի Պաշտեցեալ աղաւաղութի ծագեալ
Շէխ Բեղօլ Ասուլ Քաղաքապետի տեղւոյն , քա-
հանացելոյ մասնաւոր փոյթեանց ընդ զրեներոք 'ի թշնա-
ի կոյս բացման նամակաց յանձնաւոր վերբեալին 'ի թղթա-

(1) Այս զրոյց մասնաւորապէս՝ ուղիղ է , բայց ոչ ձևովն զոր ի հաւաք
ել , որպէս ասացի ի կարգի իւրում , նա եթէ ուղիղ զոր ասէն , ոչ գիտեր
մն աղաղակութեան ի վերայ :

Digitized by Google

բերին . զոր օծեալ յեկեղեցին սուրբ մեր . [illegible] հոգևոր [illegible]
[illegible] . այսոյ 'ի գիրս կենաց [illegible] և [illegible] . 'ի [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] թէ և [illegible]
[illegible] 'ի [illegible] [illegible] .

[illegible] հայրն [illegible] , [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] . [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] 'ի [illegible] [illegible] , [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
'ի [illegible] [illegible] [illegible] . և [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] . [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] . [illegible] [illegible] .

Իսկ [illegible] [illegible] [illegible] 'ի [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] , Հայրն և [illegible] [illegible] . [illegible]
է [illegible] [illegible] [illegible] , թէ Հեղինակ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] , [illegible] և [illegible]
կարեմք զլանալ , թէ յամանս տեղիս ' ոչ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] , թէ և ոչ [illegible] .
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] , [illegible] [illegible] և [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] ; [illegible] [illegible] 'ի [illegible] [illegible]
[illegible] , [illegible] [illegible] ' 'ի [illegible] [illegible] [illegible]
և [illegible] 'ի [illegible] . (Տես [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] .
[illegible] Տետր 1852 , երես 546 և 47) [illegible] , [illegible]
[illegible] [illegible] , [illegible] 'ի [illegible] [illegible] [illegible] 1767
(երես 707) [illegible] , [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] , [illegible] 'ի [illegible] [illegible]
[illegible] 1800 , (երես 126) — կարէաք և զայլայս [illegible] [illegible]
գրել աստ . սակայն սակաւուքս շատանալն է բարի .

Եւ զոր ցուցաք ոչ յանդուգն հոգւով , քան , այլ պատ-
կառ իրաւասութեամբ , թէ չէաք հեղինակ խնքնակարգ . այլ

Digitized by Google

րէժ խնդրութիւն Եպիսկոպոսի․ բայց նախքան մինչ ոչ ունէին դատաւորաց և քննիչ գործոց՝ առնէ զօր առնէ ներհակ ատեան խղճի, ընդունելն և զօր ընդունելին անփոփոխաւ․ եկեղեցի․ և ըն-չառէր Աստուծոյ բարձրագոյն, առանց ժողովրդութեան ներքին հեղինակութեան աստիճանի և պաշտամանց, զոր նախաթակեան պաշտ-տէ, ընդ կորստական նախաթականին փոխադրելով,

Ոչ վայրապար ասացեալ է հարց սրբոց, թէ Պատճառ որպէս ժողովրդեան, առանց կարծեաց իմն զօր Աստուածոյ նոյա — Այս թէ, Այնչուամ հովուէն մահաբեր հօտին (1) վասն զի փոքր յանցանք առաջնորդին՝ պատճառէ մեծամեծ չարեաց ժողովրդեան — Ճշմարտութեան փորձիւ՝ բազմաց վկայեալ զառ յայսմանէ; անձնական փորձիւ վկայեմք և մեք, մանաւանդ մանաւանդ գործովք Եպիսկոպոսաց Թուրք․ Առաջին, և Սորայ՝ անկեալ ընդ իշխանութեամբ անարժանեաց, առկա մար-մնաւոր փառաց և օգտի — (2) որոյ և վնասն արժանի առ իւր-եանս՝ բազմապատիկ և ՚ի հոգևոյն․

Ամենայն Եպիսկոպոս, իշխանութեամբ պատուիւ իւր երբեմն հաւատացեալ յեկեղեցական Կաթուղիկէի, որոյ անօրէնութիւն թէ ըստ օրինի և թէ արդարեւ՝ դրօշմեալ հաւանական կնքով իւ-րով․ ոչ վասն Բաժանմանց թեմիս առաքինելով ՚ի հարկէ պաշտ-պանութեան, ըստ Հարկաւորութեան ծառայից կամօք յատուկ հրամանի եկեղեցւոյն՝ քան Աստուծոյն ծնեալ բազմադաս-եալ, որով և օրէնք ժողովրդոց՝ քան ժողովուրդք օրի-նաց հնազանդեալ․ (Տե․ Աշխ․ դ․ 9)

Ընդ օրինակին ընդ այս — խոնարհեալ և Գործակցել Եպիսկոպոսի ի բազմադասական կամս Եկեղեցւոյն և Աստուածերեցու-Կաթողիկէին, հաւատալեաց զխորհուրդս ներքին և արտաքին,

(1) Պետրոս Բերդուանան․ ՚ի Մեկնութեան Յայտնութեան՝ Յովհաննու, տպեալ ՚ի Կալկաթա յամի տեառն 1846, տես երես, 42, և 53, նաև Թարգ-մանութիւն նորին, երես 6․

(2) Աստուածորդ արժանի լինին պատուոյ, յորժամ զան զկատարումն զթիւն իւրեանց ՚ի ձեռս անարժանից, որք չարիք հասուցանեն հասարակութեան — նոյն Թանգարան, ի նոյն էջ․

…ներեալ երկրպագու ամ գրուածոց նոցին , սակայն այս մրեալ
…ւստոյ և անխոհեմութեն՝ բռնանն և թանկագին ենքեան .
…ղէս խռովք ոճն ծառեց՝ քեզ Հաւատոյ առնլոցէ .

Նա ըլութիւն ամ բղձից ներքնոյ՝ արտաքին և տեսա-
…ն յետ գործի պիտոյ , որպէս Ս. Եպիփանոս ՚ի ձեռւլ
…րագձանս ագահութեան որսին , գործէ կալեալ գլխութեան.
…ղինք Սաղնորդարանի — նոյնպէս և սա Գրիգորիս՝ առ թ.
…րբուցումն փաղոտեալ տղարանի վանաց , զորմէ գալարակա-
…եալ յոլորս աղբի՝ անուանք և եթ .

Երգարկ սա կարի յաղեսալը ժամանակի նդաւթե սոյլու
…պաշտմանի՝ մինձակեալ Սաղնորդութեն վանաց Հռնղայ ,
…ժողովուրդն յուէր պէտս ունէր մարմնաւոր մննդեան՝
…Հոգևորին ծարաւու , սակայն և այնպէս կերպիւ ՚ի մեջ
…ենքն ասկ ծանրացեալ ՚ի վերայ , որպէս առեցի յայլում
…եղ — ըստ Նախորդին առեալ զինքն ՚ի Հող դանձման —
…թեան Հնդկաստանի՝ լսելեան ՚ի Հածուրդ եղել , զի որոյ սակ-
…պկութիւն զուարթ , թեմն կս ծարպաւոր — զառաջին փորձ
…փձեալ առ Յ. առ Սոփանանոսաւ , որ գործէր 70 թու-
…եանց վարձեալ զգերեզման իւր ՚ի Սալկաթա , (1) ցուցանէ
…ութ և առաւութիւն պատրուակաւ կրօնի և Հաստատութեան
…ղորսնի վանաց՝ իբր և օգնականութի , բայց դօս առ ՚ի մեջ
…ան ենթադասութեան քուանք մնաց .

Երկրորդ փորձն տեղի առեալ առ Սեբերեղաւ , վերա-
…երմամբ թեմիւ Գոաքայ քաղաքի . զառ խմանէ Համբաւեալ

---

(1) Ցարաքաղէ այս Քահանայ . (ոնկին և ոնդաւտկ) ՚ի բնէ վասառաղջ , եղ-
…ն յառաջին վիճակաւորութեանն այսր՝ գրէթէ ՚ի մանուան է գերծեալ . առ
…էր ՚ի Հռնղայ տուն՝ և ծախ կարասիք տան , Աղիք և բուականին գոյք , աչ
…ալ քան զերկու Հազար թումանաց — սակաւին իբրև կարօտաւոր թեմի
…ծառայեաց վերստին զալ այսր՝ և յետ երից ամաց մեռանիլ — որոյ արեան
…տոնախմնատուն՝ ինքն թեմակալ Եպիսկոպոս — բարի անձնէր սա և ջերմ
…անդ յոյժ , յորոյ բերանոյ եսկ լուայ զվճարն 70 թումանաց՝ իբր օգնա-
…նութիւն առ ապարանն .

տուրք հատուցանել Թուլմանայ ընդ ոսկւոյն. միոյ ամենայն ժամա- ցուցի, որպէս երևի 'ի Թեռմին անուն. (1)

Երրորդ փորձն՝ առ Նիկողայոսիւ սոյն եղև երբ գնա- ցեալ 'ի Բաղդադայն. (2) և առ Պերեզար Նիկողայոսաւ. (3) Թէպէտ, սակայն տակաւին ևս ոչինչ կարէին դաշնակից լինել. մանկայն դէմք և երևելիք յայտնագործ հոգեկէն [illegible] և զնոյնս Թագուր [illegible] ժամանակի, նախքան [illegible] հերքեցաւ.

Եկեսցուք արդ յանկարծ և յիշեսցուք կրկնապատիկ քահա- նայս, որք անբարեխնամ 'ի մասին ամենայն [illegible] մարդկին 'ի նորանոր վիճակ. մին 'ի սոյն զանէր Անդրէաս (Andreas [illegible] [illegible]) Թեմանուրեալ 'ի Անկիաւուր, ուր չլինէլ [illegible]; ([illegible]) Թեմանուրեալ 'ի Սանդլէ Բրիմատան, [illegible] և հալածեալ զանազան [illegible] 'ի Լուբ [illegible] կոտորած 'ի Հռոմայի և [illegible] նոյն [illegible] 'ի Բարսայ.

Այլ և առ Կ. Յորդանան, ([illegible]) Թեմանուրեալ 'ի Բասրայ, [illegible] զգա- ման աշխարհին, [illegible] 'ի [illegible] որպէս [illegible] Թագաւորական [illegible] խաղաղ և զարիւն գերդաստանի՝ 'ի [illegible] և

---

(1) Սորա չէ եւ [illegible] զամս հինգ [illegible] 'ի Մանդրասայ [illegible].

(2) Զնորայս է ոչ յաւել քան զամս երկու՝ 'ի [illegible] [illegible]. որոյ փոխանորդ եղ առ Մարտիրոս՝ և գործեալ սա նորա, ոչ [illegible] Թէ [illegible] նա [illegible] յաջորդ նորա, զուարճալի [illegible], և օրհնեալ [illegible] [illegible] Նիկո [illegible] զու [illegible]. Ասսուած չէն և [illegible] [illegible] [illegible] զօրով, [illegible] [illegible] խաղաղութեան [illegible].

(3) [illegible] [illegible] նոյն., ոչ յաւել քան զամս 5 'ի [illegible]. [illegible] 'ի Թեմանուրեալ [illegible] [illegible] [illegible] 'ի [illegible] — 'ի [illegible] Թէպէտ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 'ի Բասրայի, և [illegible] 'ի Բ[illegible], [illegible] [illegible] [illegible].

Digitized by Google

զաւթ շարժեալ էր՝ սփռիլ զնա յուղղափառական քաղաքն․ թէ 'ի փոքու փոխադրեսցէր զնոյն՝ 'ի թեմ Կիլիկիոյ․ (1)

Օ յայսմ ժամանակի լրացեալ զերամեայ սովորական թիւ ամէր Մ․ Կաթողիկոսաց (ՆԵՐՍԷՍ ԽՈՐԷՆԱՑԻ ԾԷՐ) ընդ եկեղեցականին զորն առ արհին, խնդրեցեալ այլ ևս 6 ամաց․ ժամանակ Պետրոս աւագերիցուն այսր․ (2) ընդ որ հանեալ որ- հայն փոխադարձ խնդրուածովք՝ այս է — զորէք Ներսէսս ածութեան 'ի թեմ Ջիհրու․ (3) և ընկալեալ․․․ զորէր Ա․ Յովհաննէն 'ի թեմ տեղւոյս․ զոր հանդերձէք ածաքել 'ի փո- խանորդութիւն աւագերիցուն — սակայն ․․․ միակուց այսոր խնդրուածոց՝ և ոչ մին յանդ ելեալ — միայն աւագերիցուն գիւղ լցեալ առ․․․ հասութեք Զորսինեց և զպատկականի․ միջո- ցաւ մեկցից ամացն․ (4)

Թարմեառոր համբաւ անօրէնութեանս այս հասեալ 'ի Բարրայ յոկանջս տէր Կարապետի․ այն ինչ յուսով մեծա- թեթևայ 'ի խնդութիւն, յեղակարծ լուէ զհակառակն, թէ այլ ոմն քահանայ անօրինեալ վասն տեղւոյս և մերժեալ զնոյն․ յուսահատեալ թողու զթեմն՝ գայ ի Բուշեռ, և անդ- դարէ վաղվաղել առա նախան զժամանումն փոխանորդին․ որ- պէս և յաջողի զմուտն 'ի քաղաքս ընդ գիշերայն․ սակայն ղանայ Աւագերէցն զգացումն դրան եկեղեցւոյ՝ մնայ 'ի փո- ղոցի շուարեալ․

(1) Ըստ Աստուծոյ խօսելով, որքան զթանձրութիւն արհեստն 'ի սա սո- նկի՝ այնքան և սն պատշաճ — վասն զի պաշտօնն (Աւագերիցութեան) չէր դոյծ սորա, որպէս նմանօք այլա աղեցան ամենայն քարեկարգութիւնք և ծնան մեծեցիս՝ ցաւելիք քաղում․

(2) Այս կարգ լուծեալ չկամեցեալ Մ․ Եպիսկոպոս ընդդէմ երից ամաց առ նոյն Եկեղեցականաւ․ յորժամ խնդրեցաւ զթեմ տեղւոյս վասն ամի միոյ ալ 'ի նոյն տէր Կարապետ, թ'րեւ պատճառաւ հիւան թուղթոց տէր Ա․ Աստուածատրի, աւ մ խոստացեալ էր կանխաւ․

(3) Թեմն Ջիհրու չէր ընդ իշխանութեամբ առաջնորդի․ այլ Եկեղեցականն որ երբ կամի փակէ և բանայ․ յամօթ և 'ի նախատինս հաշխոր կառավարութեան վանաց Ջուղայ․

(4) Երկու են գեպք անասութեան մեծից քահանայից տեղւոյս — այն է Զորսի- նեայ, և 'ի Զատկական տօնս․

Վրացին կռապաշտ՝ գթացեալ ՚ի նա ընկալաւ ՚ի տուն իւր և տածանջական լինի ըստ կարելւոյն, (1) յառաւօտու պատրաստա- որք գնալ յանկելանոց ազգիս, (Խէչիաթխանէ) ուր պատրաստս սպասաւորաց ընդունի յանուն Եկեղեցւոյն և աւագերի- ցու՝ չգնալ յեկեղեցին, եւ թէ գնալ՝ չիշխել ելանել ի դաս, և եթէ յանդգնեալ ելանիցէ՝ Հրապարակաւ զանարգանս կրե- լոցէ, (ԳԱՑԾԱՌ) զի ելեալ է թարց Հրամանի առաջնորդին, (2) շատ լաւ, շատ ուղիղ, սակայն ասացուք՝ թէ փրէժն ըստ չափու յանցանացն արդեօք, կամ անկանելի ՚ի նոսա զանհաւորդ- ձեռներիցութեան՝ ո՛չ երբէք.

Զարթիր զարթիր Խորենացիդ մեր սուրբ Հայր․ զար- թիք և դուք Համօրէն Հարք և որդիք եկեղեցւոյ. ՚ի նորոգել զողբս ձեր առաւել յաւուրս յայսոսիկ որ օր է փրկչին՝ քան երբեմն յանկումն և կործանումն ազգիս դաւանանի իշխանու- թեան և շքոյն եկեղեցւոյ, ողբացէք։

Ո՞ւր Երեմիաս՝ ողբերգուն ՚ի մեզ,
Առ ողբալ զաղէտս՝ ՚ի լար քնարին,
Ո՞ւր Երջանիկ Հարք՝ իմաստունք և Հեզ,
Դարմանիչք Հոգւոց՝ մերոց ցաւագին։

Այս արդեօք ինձ մայր՝ մխիթար վշտիս,
Որքի՞չ արտասուացս՝ կայլակեալ ՚ի սիրտ,
Մինչ չև մաշեցեալ՝ ՚ի Հողախշտիս,
Ցեսից կամ լուայց՝ զոր ինձ տայ օժիտ։

(1) Թերևս յայս հայեցեալ բան առաքելոյն — Հեթանոսք որք ոչ երթային զհետ արդարութեան՝ հասին արդարութեանն, այլ Իսրայէլ երթայր զհետ օրինաց արդարութեան . . . ոչ ժամանեաց։ (Հռովմ՝ թ. 30)

(2) Եթէ զիմաղէքէ Հրամանի Առաջնորդին ասին պատժապարտք, զաւակ՝ վրէժն անկանի յԱւագերէցն, սակս զոման շնորհի Եպիսկոպոսին առ փայելում աւերրորդ ժամանակի կեցից ՚ի թեմի, և մերժման Հրամանի և կամաց Նորին, որ ետ այն Քահանայ — Առ հեմ ակնարկէ պատգամ տեառն ՚ի Հանել յաչաց նախ զգերան, և ապա քննել զշիւղ աչաց ընկերին, (Մատ՝ է. 5)

Digitized by Google

Յայնժամ թէ մնայց՝ մնայց յանդորրու,
Այլ ոչ յուսահատ՝ և ան բաւարար,
Դու տէր 'ի բարձունս հանուրց ձեռնտու,
Դու յոյս ապաւէն՝ ամենահնար։

Թէ քեզ հաճելի՝ աղաչեմ ցօղել,
Շնորհ 'ի հոգիս՝ որոց պատահին,
Ցայտիկ քերթածոյ՝ առ յոչ պարտաւել.
Մեր Ճշմարտութիւնք՝ զոր սովաւ ճառին։

Յօրէնս ընդ հանուր. հոգևորն 'ի մարմնաւորէն զատել [պ]ահելով, արտաքութիւն եկեղեցւոյն ընդարձակեալ յարտա[քի]ն կառավարութեան եկեղեցւոյ, և հոգևորականին ի ներ[քի]ն մատակարարութեան օրինաց. բայց յաւուրս յայսոսիկ որ [խ]ոտվութեանց և որ 'ի թուլամորթութեանց ոմանց առաջ[նո]րդաց եկեղեցւոյ՝ խառնափնդորեալ. և առ ընդ գլխովք ան[կ]եալ բառ Պամփլատմհայն, (ԽԴ) ներգործութիւնք ընդդէմ [ն]երգործութեանց. թափ ընդդէմ թափանցման. և որով ամ[ենայն] վիճակ խառնակեալ, թող մեհափառ կաթուղիկոսն մի ապա[հ]ով ի յոյս իւր կեցցէ, թէ Եպիսկոպոսունք իւր 'ի հեռաւոր [վ]այրս բառ օրէնի ազգին 'ի հոգ հօտին, և հօտն բարգաւա[ճ]եալ պարարի ի փարախ շնորհաց և եկեղեցւոյ։

Յետ յեղեղման բանից ցայս վայր. դառնամք վերստին յանցս նոր՝ որ ընդ նոյն տէր Եղիշէ, զի զկնի արկանելոյն [ի]ւր ի պաշտօնէ գրագրութեան մնացն, հասարակութիւն Ջուղայ [ստ]իպեալ փոխոսեալ զնա՝ յօրինել (Ռանչաւ) խնդրագիր առ Ե[պիս]կոպոսն՝ վասն տալոյ նմա կնդուղ և առնլոյ մանուկն [ի]վանս անդր. յոյր վր թէ ինչ ինչ պատահեալ՝ յամանց այլ և այլ [illegible] հաղորդեալ մեզ 'ի Ջուղայ է. որոց բանից եր[կ]ուոր չլինելով՝ զմինչ և եթ օրինակեմք աստ, որում [illegible] գանել այր երկիւղած և պարզամիտ։

« Մեր Առաջնորդն յախտին խեղճ տէր Եղիշէին աքսո-
« րեց Բաղդադայ վիճակին քահանայ, տեղի յօդն վառէ դուցէ
« մնանի յետ չգոյ—երկու վարդապետաց շունչն քաշէց. Ա-
« Վարդապետն գնաց իմամ Հօմի մօտն զանգատ, առաջնորդն
« հնարքով յետ բերել. քանի օր իցուցն բանտարկէց. և
« յետոյ բանտէրեց, նա գնաց փառըրս վանքն Կաթօղիկացուց,
« լսեմք երեկի որ էր ամսոյս 4, պատարագէ մատուցել Ջրա-
« խառն—Խաչատուր վարդապետն և շատ նեղածէ. սա շատ
« կաղմանան ունի, ինձ երեւումէ մին մեծ ղողաքաղուղ կապ-
« տանհի այս միջոցումս. Հասարակութին Զ ենս բաժանված.
« մին միուսին ներհակ, և հասարակապէս յուսահատվածեն.
« մեր Բրուս ինկլիզ քահանայի աչքն լուս. գեղարէնքի հայ-
« երից շատոնց քաշէց իւր հաւատն, ջուղաւմն և շատ ծածուկ
« մեր ազգէցն որսացած ունի. ու մեր առաջնորդն իմանալով
« յաւելի տեղիքէ տալման, որ գիմուման փառըրս և մեր Բ.
« քահանային—Խաչոյ վառ ժամանակէ հանդիպած չենք. և
« ինձ որպէս երեւումէ՝ սա վերջ կուսյ ջուղայ անէծքով և
« նզովքով—առաւմայ ով ջուղուց լաւք գրի հնդստան, կամա
« քաղաքացուց պատճի... Այն խեչն կանոչքի.

« Ասումա, տեղեկցդ գիեցին տէր Եղիշէին վանքէցն դուռ-
« դձի. Ջուղաքարաս, հասարակութեան մանզար չենէց որ
« տանի սոյն առաջնորդին տէր Եղիշէն վարդապետ լինի.
« երկու հարիւրից յաւել սորագրութիւն եղածէր, տէր
« Մինաս Բարսեղն որ վանքումս առաջնորդի քալէ քալէ ու-
« ղղց մինն է, իւր անեւ ձայզ Աբրահամ Պ.. ով Խաչատուրին.
« որ երևանու եկեղեցուոյ մաւթաքային լինի, սովրացանումայ,
« յետ քո մօտն բերեն ձեռնադրելոյ՝ ճղատիր, մի վախենալ
« սրբազան քեզ կպաշտպանի, սա էլ ճղատումայ, հասա-
« րակութին գնաց առաջնորդի մօտ զանգատ. գնացէք գնա-
« ցէք՝ ասաց եսգիտեմ, առանց իմս գիտութեան քան չի լի-
« նիլ, լաւէ արէլ որ ճղատելայ, դուք պիտէր առաջ ին-
ձանէ խորհուրդ հարցանիք, ապա թէ մանզար չինիք. (1)

---

(1) Մեկ բարեկամէ հաւարեմք զոեր Եղիշէ, որ ֆննեքայ արդի. հանգամանաց և պօրէն ընթայից վանաց Ջուղայ՝ ոչ արժանացեալ վերորին Վարդապետական:

Digitized by Google

«Աստուածորդին փախեցաւ․ որ եթէ տէր Միքիչէ վարդա-
«պետ․ ըլլար՝ գիտուն իմաստուն անձնէ, հասարակութիւն
«ցրուած փարատէ, ուղարկէ Էջմիածնին եպիսկոպոս ձեռնա-
«դրել տայ և յետ բերել վանքուն պահել, և իրեն դաւս ա-
«նէն․ քահանայքն ևս նորա գիտութեն վերայ նախանձ վերլով
«քննեցան Ջուղուց դաւս գձեցին․ ես էլ մեր Ջվան առաջ-
«նորդի հող ու հանգստեան, գիտակ լեր, Ջուղայ թուին 1874 ,
«Ձուլիսի 6 ։ (1) .

Երրորդի հոգատարութիւնս առ սա տեսանի․ նախ պահանջ
պէտքն՝ թէ պարտէիք յինեն խորհուրդ հարցանել, մինչ
դեռ որոմնացրութիւն այս արտաքոյ է կամաց եպիսկոպոսի, և
զինքն 'ի համայս ժողովրդեան, և հետևապէս խնդիրն առ
ինքն ուղղել հանդերձէր․ և եթէ ընդդէմ կամացն՝ կալէր
հասարակաց փառաւ 'ի դաց մերժել — Երկրորդ՝ չէ օրէն զա-
ւաւորին դատախազել յառենի, այլ նոյն զինուուն՝ և ըստ
այնմ պատուհասել զմնիան, (2) ուստի մեղք թէ որհին անծա-
նօթ եղել օրինաց՝ բուռն հարեալ է զխափական խառնեալ
և խժդժութեան, — Իսկ երրորդ՝ լաւ էր ամբոխին ընդ-
դէմ անհնազանդի ոճրոյն, զի եթէ չկարէր անձամբ առնուլ
վրէժ․ մերթ լինէր բողոքել հոգևոր յատեան Էջմիածնի և
պահանջել զինուուն անտի, ոչ ապաքէն պայմանի լաւու-
թիւքեն՝ որք յամառեն զատահակս՝ յառաւել մնացականու-
թեանս օրէնք չեդան վասն արդարոց անմեղաց, այլ վասն մե-
ղաւորաց պատժապարտից ։ (Ա․ Տիմ՝՝ Ա․ 9)

Ի կարգադրել յօրէնս Բրիտանական իշխանութեանց, մին
...դրքի 'ի յանցանս քրէական, զի թէ մին զինքն գրոյ ուրուք
...ուծցէ, կամ զգեր նորա պատառեսցէ փորձ իմն բանաւոր

---

(1) Օրինակ այս Բրաւդոյ առաքեալ մեր 'ի Ջուղայ առ արհին՝ և գրեալ
...րբիկամական սերով զոր հարկ 'ի ձեռաց իւր․ բացակայութեան 'ի մնացակա-
...ոց անտի ։

(2) Իւր որ բառ ...[illegible]... առ 'ի դատել, ոչ զօրէն-
...ըն՝ այլ զկամս իւր ունի կանոն դատաւորութեան — (Մէհի՝՝ ...՝՝ ...,
...ոփոս Գ․ Երես 508)

Digitized by Google

պատճառաւ՝ չունի անցանել առանց պատժոյ ծանրութեանն, ուր մնայցէ զանարժանութիւն և զանուանարկ հարբելոց, ահա քեզ արդարութեան դատաստանի առաջնորդաց կանոնաց Ջուղայոյ.

Լուարուք ինձ, (Ջուղայեցիք) հայրենակիցք իմ սիրելիք. ասացաւ ցսոս (Զնուբիմատին) թէ փայտատան (Ողոմպ) զքեզ. հնազանդ ասաց, Միքիայի (Կ.Բ.) յիւնէն է, դու եթէ ամենայն զիրկութիւն և և տուայտիս սովով՝ ան քեզ պատիժէ երկնաւոր, յաղագս մեղաց և անօրէնութեանց. (1) — Բայց մինչ լինիս ի քոյոց՝ այն պատուհաս առ ի քումէ ուխտաւորութեանն — Մովսէս. Հովիւն Իսրայէլեան տոհմի, պժողովուրդ իւր խորհրդականոյս բանադատեաց. (Բ. Օրէն. ԼԲ.) Երդ դուք ժողովուրդ զձեզ՝ ի նմին հաստատէք — Եզգաստր Կաթուղիկոսս մեր բուռն ձըգամբ ճարակ փրկութեան ազգիս հնարէ. յամ ուրեք Կրթարան Մարզարան և Վարժապետ յաճախէ. Ժառանգաւորաց դասս մտածէ; ձեզ և ազգին համօրէն ըստ այս հովիւս իմաստուն և հանճարեղս յարուցանել նկրտի, ի մերձաւորս և ի հեռաւորս տար փոխել՝ զցրուեալ և զվարատեալ մանկունս ազգին ընդ հայրախնամ թեւօքն տածել աշխատասիրի, բայց պտղաբերաց հովիւք տան քո՝ չախորժեն տեսանել զայր իմաստունս առ ընթեր, թէպէտ ըստ մեղաց չունին ի միջի և զլինել կամ յառաջ; սակայն եթէ ի ձեռն պատահմանց կողմնկող գտցեն զինս հանճարեղս մին կամ երկու, իբրև ի ժամանակէ մահաբերէ ի զայրղին ի նմանէ, և ատամնդահկան զնա մերժեն՝ ըստ օրինակին տէր Եղիշէին — ով անբերելի ողորմելութեանս.

Չէր ակնիւ մրէժխնդրութեն զոր ընդդէմ առաջնորդին համարեցիք գործադրել, այսինքն կերպիւ ի մէջ զկոնդակն նորին առ տէր Եղիշէ վասն Թեմին Բասրայու ի ձեռս բերել և ծուլնս ծուլնց պատուել, զի միրոք զմերս բաժկելոյն անհնար է.

(1) Եւ հարկ զքեզ առնականաւ թէ վասն մեղաց քոց — տես Միքիա Զ. 13.

Յանցուածք օգօշեալ՝ անտես յիշխանաց,
Ցփակ ընդ Արև՝ բոյր Նախաստանաց,
Թող կեր զամօթն՝ որ հազիւ գիտաց,
Թէ ահ արժանի՝ ահ զուրկ 'ի շնորհաց։
Այսպէս մերթ կարկուտ՝ և չարք անձրևոյ,
Անօրէն լափեն՝ զորերալ 'ի յանդոյ,
Պայծ արծարծ շանթոյ՝ 'ի ճայթմանց վերոյ,
Ցարդ ընդ ցորենւոյն՝ հուր փոխէ շեղջոյ։
Արտավարին անհող՝ քաղաքում մշակ,
Ի հիւղ իւր 'ի քուն՝ ննջեալ անուշակ,
Բայց այս զու զանէր՝ արտոյն հրաճարակ,
Զինքն վայ կորզայ՝ զմահչայն իւր գուշակ։
Որ երեկ բազմեալ՝ 'ի գահ իւր փառաց,
Ցանկմանէն հալչի՝ ենթէք երազեաց, (1)
Այսօր վերջն գերեալ՝ յանպատր զրուցայ,
Ում յափշտակեալ՝ պատիւ գոռոզաց։
Մ՚ է յախորդանաց՝ մինչ կեաս 'ի բարին,
Մի արհամարհեր՝ զպատիւ շքեղերին,
Զի մի շանթ յերկնուստ՝ 'ի գետ տա բերցին,
Մինչ կրկնանց հուշ՝ մարտել չէ դիւրին։

Աանքն ձեր՝ ձեզ վահան է հաւատոյ, և պարիսպ ամրութե, անդլի է պարծանաց և շնորհաց։ որոյ և զմնասն աչօք բացօք տեսանէք՝ ոչ այնքան յանհաւատից պարսից տան, որ իմէ ուսեալ յայն ըստ կարաբար կրօնին, այլ որքան իբր յԱեանց հաւատացելոց տան քում — զի եթէ անծանօթէք հընութեանց՝ 'ի ձեռն գործոյ հմտանայք, եթէ նիրհեալ էք՝ զարթիք, եթէ մոռլուտ հոգով թմբեալ՝ զգաստասջիք և խնացէք, թէ այլ եղեն և են՝ թշնամիք տան ձերոյ, համագումէք զտա՝ ընդ կարեկցական գրոյն, զոր ձեզ մատուցաք յուլ ամսոյն 1861, Ապրիլի 30 Թուականաւ, (2) և ընդ նմին

(1) Կայսրն Գաղիկղոյ։
2) Տես յարձանագրի մերում, յէջս 5։

յուշ ՚ի ձեր ածէք, թէ՛ հեղինակն գրոյս բարեկամն հայրե-նեայդ՝ չէ ՚ի կայս լինելոց միշտ, զի հրեշտակն մահու-արդէն բախել հանդերձեալ է զդրունս տան կենաց նորա։

Տխուր հանդէսից՝ խաւար տեսարան.
Ձեզ ձեռան կալու՝ այժմ և առ յապայն,
Եթէ խուզեսջիք՝ լուսով իմաստից,
Գտջիք անվրէպ՝ զոր|ինչ պիտեան։
Պիտեան հոգւոյ՝ ան որիշ անձին,
Զուգափառ կցորդ՝ կենցաղոյս այս սին.
Որովք և փոփոխ՝ տուր և յառս բանից,
Անսայթաք ՚ի առհ՝ անմոլար յուղին։
Ընհաշտ ասին գօլ՝ կեանք պարզամտին,
Հաւատով յուսով՝ ընդ խորամանկին,
Զի մինչ գայ ՚ի մին՝ զիղջ ՚ի հոգին պարզ,
Անցանէ առ միւս՝ խորհուրդ չար նենգին։
Տարացոյց այսմիկ՝ երկոքումբք ՚ի տես.
Ծուրջ ձեր շողշողուն՝ ուր մնամ և ես.
Եթէ պատեհ ժամ՝ կալնուք անագան,
Դիւրին ըմբռնումն՝ շաւղոյ բարեաց ձեզ։
Ընցոյց զաղափարն՝ պատիւ սրբազան,
Ցանապատ անշէջ՝ ուր տխմարք խաղան,
Այո՛ կեանք չարին՝ զօրաւոր յաւէտ,
Մշեաց և մշէ՝ բարիք ՚ի կործան — (1)
Երկար այս ահեղ՝ պատերազմ գաղտնի,
Լափեաց լռելեան՝ զորեարըս դաշտի,
Ի դաշտ խաւարի՝ ուր չիք աչք ՚ի տես,
Եւ ոչ լոյս աղօտ՝ ՚ի նշաւակի։

(1) Եթէ Քրիստոս ոչ՛ փրկեաց զժողովուրդ իւր. ..յեկեղեցական բանա-ւորութենէ առնի՝ դիւրադարձն էջէ, որպէս Հանդերձեալ, տաճկաց բանաւո-րութեան, տաց Ֆիշէր Եղիսկոպոս—Տես ՚ի գիրս Ցանաքի, յերես 295, Թարգ-մանեալ ՚ի Հ. Գաբրիէլէ Այվազովէ.

Digitized by Google

Պատրեալ վաշտուց ցանկ՝ ՚ի զօրագլխէն,
Զօրագլուխն յաւէտ՝ ՚ի խորամանկէն.
Զոհեաց զօր զոհեաց՝ ընդ բազմաց և զիւր,
Գտանի սրբազան՝ լոյս յաղթանակէն, (1)
Կայծ մի ՚ի հրոյ՝ յանզգոյշ լապտեր.
Հրձիգ ն յածիւն՝ փոխարկէ պատկեր.
Խնկաբեր ՚նոճից՝ կամ Գիոց տեսիլ,
Բարեյոյս կեցից՝ արկած մահաբեր.
Ասէ իմաստնոյն՝ արուեստ ՚ի գիտել,
Թէ հուստի մնան՝ հուստի այս մերել.
Մեքենայք գործեաց՝ արուեստից վսեմ,
Զնչին պատճառաւ՝ զնին փոյթ յարգել.
Ու որ միշտ ճարտար՝ գործավարն ուլթուն,
Դիտէ ամենից՝ շրջան ՚ի շարժուն.
Ի խորշոյն փոքու՝ գոյութեան ընդ մէջ.
Դիտէ խանդարումն՝ գործեաց իսկ համբուն.
Ի ստեղծուածս անբան՝ միայն հանճարեղ,
Աշուէսուն ասէ՝ Առակն իւր յեղեղ.
Խորամանկ վարուք՝ շողոմող բարուք,
Գնէ ՚ի վտանգ՝ Զառիւծուն զօրեղ.
Յայս իսկ վերածի՝ վիճակ առ տնին,
Վանացդ ան ընդհատ՝ յիւր գնացք ներքին,
Ոչ ոք վերահաս՝ խորշոյն ան յայտի.
Որով միշտ բարիք՝ եղծեալ խանդարին.
Աշխատիս այսմիկ՝ անհնար դարման.
Մինչ ոչ ըստ ձեւոյն՝ կալցէ զիւր սահման,
Կանոն գիրքն իմն՝ քանոն և ուղղիչ.
Անոպայ վարուց՝ և գործոց խոտան.
Բայց թէ ասիցես՝ զինչ քանոն ընտիր,
Քան ըղձսուրբ գրոց՝ ճոխ և հոգելիր.
Զի որ զԱստուածոյն՝ թողեալ պատուիրան,
Զնա՞ արդ ընթեռնու՝ կանոնաց քոց գիր.

(1) Խորհրդարան վանաց Լուսայ, ուր ՚ի տեղի Աղուանից բարոյից՝ Նստեալ Օձաբարբայք.

Digitized by Google

Ի պատասխանի՝ դառնամ համբուրել,
Ըզ սուրբ շրթունս քո՝ և ողջալ կոծել,
Զի սոքին նշան՝ գ՚ալուստեան նեաքին,
Այլ ինձ փրկութիւն՝ ի ցեառնէ մաղթել։

Եթէ Իչմիածին քև գլեացեալ, Հնդկաստան առար քեզ կարգ. և ցանկ բարուօք, խրատեաց քեզ արխնալ՝ ի գալ ռառաջնորդի 'ի վանսդ՝ ի ցուցակ արկանել զառանձին և զանդհական ինչս նորին, որպէս զի 'ի դէպս իրիք ձախողակի՝ մի զվանացդ իրաւունք ընդ նմին խառն կորնչիցի. բայց դու ան լուր և չէ զաք եղեր։

Արդ եկ ցոյց մեզ՝ թէ ուր չքացաւ արդեօք զառատագոյս Թ․ Եպիսկոպոսի, և թէ առ ինչ գիտութիւն կարեցեր զաչսդ՝ 'ի չտեսանել զկողոպտուած ընչից նորա — զի մերդ թոյլ տուր Մ․ Եպիսկոպոսի 240 թումանով վաճառել զտուն Եսայեայ Թումկի՝ որ յետ կոյս վանացդ, և զարժէսն զետեղել իքսակ իւր։

Գիտացեր արդեօք, թէ քանի քրտունս ջանից և նիւկան արդեանց թափեալ մեր 'իվերայ, մինչ տուեալ Հռիփսիմէ այրւոյն ընծայել զայն տուն աթոռոյդ, և ընդէր արդեօք, վասն սրբելոյ զանդղին՝ ի պղծութեանց ամուրաց և խենեշարարոյ բնակչայն, (Ռուստոյ Փոանգին Ցոլուենտոյ) և յապագայ վտանգէ բացակայ պահելոյ զվանքդ — Իցէ մի՞ թէ այս օրինակ վնասուչեն ենթակայ և այլ միւս կալուածք վանացդ, այո՛ են և կան՝ ցորչափ դուք նմջեալ և ննրհեալ համարիք։

Գործցիք երբեմն առ վեհափառ Կաթուղիկոսն՝ և խնդրեցիք ձեզ առաջնորդ ոք իմաստուն, հանճարեղ քաղաքակիրթ և գործունեայ — բայց 'ի նմին ժամու ոչ ածիք զմտաւ, թէ այնպիսւոյ առաջնորդին՝ պիտոյ է և նոյնահանդէտ հանճարեղ, ժողովուրդ՝ որ ըստ մեղաց մերոց այդր ի ձեզ չիք. ('ի բաց տար զխեմթն՝ զոր երբեմն կալեալ զձեռանէ կնոջն և ածեալ առ Թ․ Եպիսկոպոս — օրհնեա՜ զսա հայր սուրբ, զի լաւ կին է 'նձ շատ սիրէ, սիրեմ և ես զինքն յոյժ — ամօթ մեծ)

Digitized by Google

Թ. Երկու պատրեալ 'ի համբաւոյ նախապատիւ եպիսկոպո-
սաց, որպիսի են Ջալալեան Սարգիս — Վեհապետեան Գէ-
որգ, — Գր. Այվազովսկի — Մակար — Խրիմեան Մ. Հայրիկ, և
այլ նմանիք — սակայն ոչ ազդեցաւ ձեզ՝ թէ ձեր այդ է
...լանաց տարեկան մուտք, չառնէ պատասխանի ամսականաց
...ուծ նոցին, և թէ զիա՞րդ նոքին զծախս պատիւս բազմամարդ
վիճակացն Քրիստոնեայ իշխանութեան թողեալ՝ յօժարեցին
մտանել ընդ Թեմիւ Ջուղայ՝ և նահատակիլ յանօրէն իշխա-
նութեան Պարսից — ուստի այսու ամիւ, և այլ մն բազմաց
պատճառաց՝ մի՛ ակնունիցի վիճակ ձեր տեղւոյդ լաւագունն
...ունն; արդէն և որք առ տեղեաւդ յօժարեալ՝ քաջ վերա-
հասեն, թէ լաւագունի քան զձերոյն տեղւոյ՝ չունին ժա-
ռանգաւորիկ — այլ վասն և յաւում բարձրագոյն վիճակի՝ ջանս
'ի գանձունն առ բերեն, ուսեալ 'ի հանրապատում փորձոյ թէ,
...անձիւք՝ անհնարինք հնարաւորին, և ամ մեղք քաւին, առ
...ոլ մի ընդ վայր աշխատիք, զի եթէ վա՜յ մի անցանէ՝ եր-
կուք 'ի խնեղի գան ։ (Յոյս՚՚ Թ. 12)

Թ. Եպիսկոպոս նախ քան զԵպիսկոպոսանալն՝ առաջ-
նորդէր Ղրիմայ քաղաքի — 'ի պատճառս երից անհաճոյ գի-
պյ, ([illegible]
[illegible]) մերժեալ Էջմիածին — ուր 'ի խնդիրն
Առաջնորդութեան Ջուղայ վանաց, եպիսկոպոսացեալ 'ի Ս.
կաթուղիկոսէ առաջի այդր ։

Ժ. Եպիսկոպոս, պատճառաւ բուծման կապի ամուս-
նութեան ազայ Սարգանի և ամուսնացուցանելոյն զնա ընդ
որոտորդի միոյ, մերժեալ 'ի Շամախւոյ՝ կարգի յառաջնորդու-
թեան Ջուղայոյդ — որոյ անցք 'ի դիւանի Էջմիածնի, հարց և
'ի Շամախեցւոց և յարձակեալ կնոջէն, որ կոչին ամուսնա-
ցեալ ընդ Սաւս չհնոչկի ուժին, և վերստին ըստ օրինաց
նոցին մերժեալ և մտեալ 'ի դաւանութիւն առն ։

Օ առ 'ի ծագմանէ Գրիգորիս Եպիսկոպոսիդ՝ այսպէս
իմանամք 'ի յայտարարութենէ Էջմիածնի, Սա՛ երբեւ պարզ
վարդապետ աստի և անտի, առանց բացայայտեալ իմն աւթի՝

Digitized by Google

դարձեալ յԷջմիածին — յամի տեառն 1872 Մարտի 26 ձեռա-
նադրի Եպիսկոպոս և առաջին Շուշայ, (1) ուր տեսիք զոր
տեսիք 'ի նմանէ, լսելոցէք ևս՝ զոր հայցիւ երբէք լուեալ։

Աղողումք զոյգս՝ դառնամք ընդ ձեզ խօսել ծծակերս
կաղամանէ․ չպիտի հաւատալ թէ սոքին առաջնորդք 'ի բնէ ընդ
հանրապէս վատ և անպիտանք — վասն զի առաջնորդն ըստ ին-
քեան մին աստ՝ և 'ի մէջի ձերում անզօր տարրական, զի եթէ
դուք համակարիք և լսիցէք՝ դիւրաւ կարէք զվասն եւ
լուացանել, զան ընտրելն՝ ընտրելացուցանել, և փոխարէն սիրով
մխիթարել և մխիթարել, իսկ եթէ ոչ՝ ոչ կարէ յօրձանաց ընդ
դէմ կեալ — ահա յուշ ձեր լիցին զօրն՝ յորում մուտ 'ի ձեզ
գործեալ Գրիգորիս, առանց իմանալոյ թէ որպիսի հոգի է նա՝
առանց ստուգելոյ զգործնական արդիւնս նորա, փողեցիք զա-
լարփողեցիք զնա ովսաննայ երգով, որոյ զշուրջն առեալ
նոճիւ լի բանանու զնա 'ի բարձունս հասուցիք, և զկնի այսօր
խաչեցարուք առելով զնա յանդունդս խոնարհեցուցանէք։

Զասեմք արդ թէ ով ուղիղ՝ կամ ով վրէպ․ այլ սա
միայն 'ի ձէնջ հարցանեմք, թէ որոյ բանից ձերոց հաւատալ
անկանիմք — անցելոյն խրախուսականի՝ թէ նարդենեայօող-
բականի — նա թէ բանին Պղատոնի՝ որ ասէ — բնութիւն է
ժողովրդեան դատապարտել, և ապա անպարտ առնել, մեռու-
ցանել և իսկոյն ափսոսելով զօր հասին յիշատակ՝ կամիլ կեն-
դանացուցանել — մեռցիր ասէ՝ մին լամ քեզ, ոչ ապաքէն բա-
րեգոյն լիցի քեզ և ինձ չմեռանել, և գիրկս սիրոյ միմեանց
ապրել կենակցել — ծով թշուառութեանց։

Հապա 'ի ներքոյ այսմիկ ծանուցեալ հանգամանաց, թուի
եթէ Մովսէս և Ահարովն զարթիցեն յառաջնորդութիւն ձեր,
ոչ կարեն բաւարարել ձեզ՝ և բաւարարիլ ձեօք․ վասն
զի ըստ առակին՝ ձուկն հոտեալ ի գլխոյն․ զի տուն ձեր արդէ
չունի իմաստութիւն բնական, չունի կարգ և կանոն դրական․
կամ գլուխ պարառական, զի ուր չիք զատացեալս՝ անդ առ
դժոխք տեսական — ըստորում ամբռութիւն իշխանութեան՝
դնի օրէնք և կարգ, որ 'ի սուրբ գիրս ասի ցանկ, 'ի քակել

Digitized by Google

անկողն՝ անցաւորք կթեն զպտուղս — խոզք և կրկեմայրիք ՚նա արմատս, (Սաղմոս ՀԹ.)

Մի՛ հուպ լինիր՝ ուր չիք օրէնք,
Զի անօրէնն քեզ հերկիցէ.
Եւ որ ՚ի խիղճն՝ սաւի գոլ չար,
Զի՛ յոյս բարեաց՝ քեզ ՚ի նմանէ, (Սիրաք ԺԴ. 5)

Ուրեմն դարձ թուան հար. ՚ի քո տանէ քեզ Առաջնորդ, եթէ կոյր իցէ՝ և եթէ խեղ — զի այսպէս քեզ կտակեալ Յա-կոբոս Առաջնորդ վանացդ՝ և յիրաւիս, ուստի ՚ի զուր մեր-ժեցեր զտէր Եղիշէ, մինչ զորոյ զնմանն այլ քեզ ունիլ դժուարին յոյժ — այս կարգ գերարժան՝ պաշտէ Աթոռն Երուսաղէմի, զի առնու Պատրիարգ իւր՝ յիւրմէ ուխտէ, քով յարմարեալ զանհաւատարմութենէ դրսեցւոյն, և զկարեկ-ցութենէ տնեցւոյն, որով թերևս ամփոփ և սիրաշաղկապ՝ միաբանութիւն ուղղոյն.

Ասիցէք թերևս, մեք ունիմք չունիմք՝ մին կիսանձոյլ վարդապետ ունիմք, որ իբրև միաբան, յաջորդ և Առաջնորդ լոլով լոչով կառավարէ զվանս մեր, այլ ծուտ ի՝ կամ որ կալէ կամ հնձանէ մուրացողք մեզ զաւեշկդ քրմնարեր և այլն.

Ի պատասխանի մեալ մեզ հարցանել ՚ի ձէնջ զկարևորն. զի եթէ տէր մի՛ արասցէ մեռանիլ հասանիցի և զմիոյդ՝ լաւորուն մերոց. յայնժամ ձեռ նմանիցի վանքդ՝ եթէ ոչ խոնարհեալ քերցի, այն է առայոցեալ եկեղեցեաց՝ որոց մին առի Յով-հաննու վանք — մի՛ թէ դուք ունիք կնդուղ ՚ի գլուխ ձեր դնել, թողուլ զաշխարհ և գնալ բնակիլ անդ — արդ որովհե-տև այս ձեզ անհնար՝ ապա փութացարուք ժամանակին բու-ռն արկանել զհնարաւորն, զի մի՛ խապաւ անկցի շուք և պա-ծու վանացդ, որ ըստ աւացեալ ՚ի վեր՝ ձեզ վահանէ ամրու-թեան և պարծանք կենաց.

Ապաքէն հայցանիցէք զեղանակէն հնարքն, յօժարամիտ առաջիկ ձեզ՝ եթէ անուանն հանձայական — ըստ մեզ՝ երեք են միջոցք հրապուրիչ մարդկան ՚ի միանձնութիւն և ՚ի կրօնաւո-

Digitized by Google

րութեան — որք օրէնն զմանրապս և զմարդապետական ազգս
չեն արտաքոյ յերից ասաց ունակութեանց. առաջին՝ եռանդ
դեամբ հոգւոյն վառեալ 'ի սէր որդութեան, առանձնելոյ
զունայնութիւն մտաց և վաղանցուկ կենցաղւոյս՝ որանէ ըզ
տեղի ուր բնակին օձք, առաքինիք և անձն ուրացք (Այս է Հան
չոց անապատ) ուր և ըստ Մարգարէին ասէ, ընտրեցի Է ազբ կա
'ի տանն իմ աււել՝ քան զբնականել 'ի յարկս մեղաւորաց
Սաղմ. ՁԴ. 11) և այս սա 'ի փառս իմ, կամաւոր ներքինութ
վասն անանց երանութեն երկնից, (Մատ. ԺԹ. 12) բայց աւաղ
թէ ձրքան պակաս թիւ սոցին այժմէն 'ի մեզ.

Երկրորդ՝ մեղկութիւն հոգւոյ, 'ի չափաւորն քրտամբք
երեսաց հոգալ զկարիս մարմնոյ՝ փութան վարդապետական
ազգմաւ. վաստակօք ազգին պարարել, և փոխանակ կրթելոյ
զազգին ըստ իմ՝ մարմնապաշտութեամբ զհետ լինել յաւ
և անյագ ցոփութեց և եղծման օրինաց սրբոյն, և այս անուա
անի կեղծ ներքինութի, որոյ և թիւ զարդիս յաճախեալ յան
կինս վանորէից յամ ուրեք.

Իսկ երրորդն, պատրուակաւ կրօնի և տարազու հոգևորա
կանութեան կողոպտել զժողովուրդն, և այնու վերանալ յաս
տիճան բարձր, կամ ծայրագունութեն կամ եպիսկոպոսութե
որ սա լրումն եկեղեցւոյ, (չասեմք այնու եւ կաթուղիկո
սութեան եթէ հնար) յայնժամ օձագլուխ դաւազանաւ ձա
խել ձախձախել զոսկերս հպատակաց, անիծեալ նզովեց ար
մատ, մի՞ թէ եպիսկոպոս չեմ և առաջնորդ քոյ, մի՞ թէ օրի
նադրեալ չէ՝ քո լինել հնազանդ Առաջնորդին քում, ա
զմեղաւոր սա 'ի գլուխ քո, զէհ, արգամլի, բունիթութ օնի
թութ. աւաղ ցաւոցս՝ թէ որքան աչօք մերովք և ականջօք
տեսեալ և լուեալ զայսցանեաց.

Արդ ըստ որում 'ի վերէ մեղաց մերոց 'ի բազում ամաց
հետէ և այսր խուսափեալ սրբազան ընտրութեան առաջնոյ
'ի վանաց այդի, երկուց վերջնոց արժանացեալ վանացդ, ու
մտօղն յուսահատ 'ի կրօնէ դառնալ յօժարի՝ քան անդ կեալ
և ապրել, զի՛ արդ յայս աշխատ վարդապետաց 'ի նմին, չասեմ

Digitized by Google

[illegible] այս ատանց հաւատամբ և ձշգիւ փորձոյ, վասն զի յորժամ [illegible]խոստովանութի վերին երգարձ 'ի գլխոյ մերմէ զթագն ամուսա[illegible]ցութեան. երգաք 'ի մեր գնալ բնակիլ 'ի վանս անդր, և [illegible] այլոց աստուածպաշտութեանք վճարել զնուիրական պարտիս [illegible] կենցաղ անձին. քանզի որ և զկեանս վերանորոգեալ [illegible], սակայն անմաներալ զվանականաց խուժ դուժ և [illegible] վիճակ, հարկեցաք 'ի բաց մերկանալ յուխտէ անտի, նմանող [illegible] յորժամ աւուր ատակաւ լին հաւատամ մեր առաղջ և [illegible] փորձ [illegible] ընծեռման. զայն ընարէաք մեզ իբր վիճակ [illegible] կենաց. 'ի փառս այ, իսկ աշխարհական ծովացեալ փոր[illegible] [illegible] փառս ոչ յաղթողին մեզ և փրկողին զախտանէ [illegible], վն զի եթէ արդէ [illegible] 'ի [illegible] վայրի առաւ [illegible] և [illegible] զերծ [illegible] [illegible] վանականաց, [illegible] չարիք իմեզ. եթէ [illegible] լինէաք, [illegible] վայր չերկարէր [illegible] [illegible], և կաթուածական ախտիւ մեզ մեռանիլ հասանէր.

[illegible] ինքն մեր 'ի բնէ զխառնուած իւր յայլ [illegible] ոչ [illegible] մեզ [illegible] [illegible], և ոչ [illegible] [illegible] և [illegible] և [illegible] [illegible] թէ յաշս [illegible] և [illegible] [illegible] և 'ի [illegible] մեզ [illegible] [illegible] սակայն [illegible] [illegible] զի բաց [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] բնականի.

[illegible] Ե [illegible] դերացի ձեզ զդաւանութիւն աստուածութիւն. յոր[illegible] [illegible] այլ [illegible]. Թէ [illegible] ձեր և [illegible], [illegible] [illegible] յոյս երկրպագութեան կեցցէ. [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 'ի 2 և հազարաց [illegible] [illegible] [illegible] 500, և 'ի 24 եկեղեցեաց [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] ձեզ յոյս յարուցանելոյ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 'ի [illegible] յերկիր երեւեալ. [illegible] [illegible] [illegible] զվերանորոգութիւն, ([illegible] ծգ. 58)

[illegible] Ո[illegible] եթէ կամիք. արարէք զոր ձեզ խորհրդատուեմք, [illegible] զաղերս պաղատանաց յառս վեհափառ կաթուղիկոսի,

Digitized by Google

զի խօսիւ Հռոման արձակեացէ յայրս քահանայս ձեր այգին · որ-պէս զի կամ յօժարեալ ընկալցին զվեղար և մեկնեսցին ի վանս, կամ մերկասցին 'ի քահանայական պատուոյ, և այսպէս կերպիւ ի մէջ՝ անդորրասցին վիճակք, նախ ինքեանք զերծ-ցին ի Հոգեւորոյս վտանգէ մեղաց, երկրորդ՝ տուն ժողովր-դեանդ մաքրեսցի 'ի հաղբից սատանայական խլրտմանց, ուր 'ի բան ածայնոյն Պօղոսի եղեալ, (Բ. Տիմ." Դ. Ց)

Ո՛վ այս արարքեալ ձեր, ըստ Հոգւոյ և ըստ մարմնոյ վար-ձքս բազում ունիք գտանել յայլ · զզուան վանացդ՝ անփառ մնալոցէ — զբարոյականութեան գլուխ ձեր՝ յանբարոյական ցուցց զերծ լինելոցէ — զխառնիճաղանճից Թիւ՝ պակա-սելոցէ, զվարդ վարդ զովելին · զնարտասխաղ՝ զքաւէյ, և զայլ մոլեկան ախտս, յաւմանց բառնելոցէ — մանաւանդ եթէ զնա 'ի մի մի պաշտօն կացուցեալ, Թող 'ի ցեն վերահասուք առ անձին պէտոյից, կամ արտաքին կառավարութեան այգեաց և արտօրէից վանացդ . (1)

Եւ Թերևս այսու ամիւ շնորհք հոգւոյն ոք, 'ի Թիկունս նոցին զօրավիգ գտցի, փախելով զվիճակ նոցա՝ յայլ ևս եռւԹեան, այնինչ լինել ընթերցասէր և փափագող ուսման, և հետևաբար ատեցող ագիտութեան և կարեկից ժողովրդեանդ · դաստիարակելով և կրթելով զմանկունս ձեր յերկիւղ և 'ի շնորհս այ — զմտավարժ վտանգ ապականութեան Հայրենեաց՝ երկարելով — անհա գործ հաճելի այ և մարդկան ։

Յաւուրս այսոսիկ ամ ազգ և ազինք օր ըստ օրէ լուսաւորութեամբ կրթեալ աճին և զարգանան · մինչ գաւառականաց անգամ յայտնի եղեալ զօգուտ համակրութեան՝ սիրոյ և միաբանութեան, արդ ասէք ուսման և կրթման, սակայն զմերս Ջուղայ ոչ այնպէս՝ եթէ ոչ ընդ Հակառակն — մի՞ թէ մանկունք Ջուղայոյ չեն սրամիտ քան զծնունդս այլ քաղաքաց · այս սրամիտ անգր քան զայլս, զի առողջարար օդ՝. և հող ու ջուր եղանակ տեղւոյդ՝ ընտրելագոյն և կենսատու ,

(1) Ջինջ է մեզ սոս զբացատրութիւն անլուր պատահարին՝ որ ի կաւանացն, 'ի կոյսն Խիղխարեթ — սակայն ըստ պահանջման Հարկին ասեմք, Ձեռն Նառավարութեան վանաց Ջուղայ . . .

Digitized by Google

...ւոյց սակայն ուր մշակն բերրի արտօրէիցդ . ըստ առակաւոր
...անի սրբոյ աւետարանի . (Ղուկ'' Ժ . 2)

Ոչ անդէպ առաւնօք զանցս Մխիթարայ Սեբաստացւոյ, որ
Թէպէտ մինն էր հնատեալ անդամ եկեղեցւոյ, սակայն առա-
քելական պաշտօնիւ ծնաւ զբազում դիտանի անդամս յեկե-
ղեցիս և յազգս — ոչ կարէ ուրանալ զբազմարդիւն ջանս
երկանց միաբանոց Վենետկոյ և Վիեննայու, որովք և զծաղ-
կեալ իմաստալիր մատենից 'ի տուն մերում ազգութեան, որ
ղենթէ 'ի տուերի խաւար աշխարհութե' զմնացեալ կորստեանէ
լեզուի իւրոյ հառաչէր — որոյ աւելի այս շնորհ արդեանց'
ենթէ ոչ նորին Մխիթարայ' որ հոգեւորապէս մխիթարեաց զաշխ-
արհ . որ ըստ մեզ ոչ առանց մատին այ — արդ' ով ինչ կամի
Թող խորհիցէ 'ի միտս իւր և ասասցէ . սակայն մեք հազիւ ան-
յուցանեմք զօր' առանց ողորմի կարդալոյ հոգւոյ նորուն .
յողջոյնով միշտ 'ի գրեանս վենետկոյ և վիեննայի, որոց ամենից
լաւն պատճառն նա' և այլ ոչ ոք :

Նայելով առ այժմ բաւական հայրենակցացդ, դառ-
նամք յառաջնորդ մեր բան' ընդ արհեստ, յորժամ արդ 'ի
...ն այդր մեք եւս ուրախ ջուղայեցի, որպէս Քրիստոնեայ .
և եբրև քահանայ ոչ 'ի նու իրական ձրից և պարգեւաց առ նա'
յետ նահանջեալ — և ոչ ի կարեւոր խորհրդոց բարեաց յինքն
...կրօնեցեալ. և մանաւանդ առ վրիպակն որ 'ի տէր Յիշիչէ'
որով և յանպարտ կիրս մերում վնասու, այն մինչ բարեկա-
մական համոզմունք մեր առ նա անխարծ, հարկեցաք պաշտօն-
եան իւրոյ օծով բողոքել առ նա' ըստ յետագայ օրինակիդ .

Մինչ բարեկամն զեբր յարգէ' պատուեմ և զաւ զնա սիրով,
Զի մի զխղճին յառաջ գայցէ' խաղաղ վիճակդ յանել վրդով'
...կողման սէրն անհաստատ' ոչ կարէ կեալ յաւէժաբար,
...որպէս զի սէրդ անհանման' չունի բղխել ծիլ հաւասար .
Անդրէն որպէս զաշս 'ի յերկինս' համբառնայցէ մտաց աչօք,
...որպէս ԱՅ գնացք հորթինս' ձրէ ի նա առատ շնորհօք,
...այս և իսկ պատուէամբ սրբոյ' մեզ աւանդէ հոգեկեցոյց,
...քաղցրիկ ուխտիւ նորոյ' երանութեան վճար և ցոյց .
(Ղուկ. ...)

Digitized by Google

Բարձրապատիւ Տէր Գրիգորիս Արք Եպիսկոպոս Առաջնորդ Ամենափրկչեան վանից Ջուղայ ։

Գերապատիւ տէր

Արդարագոյն 'ի պատճառս ․ թելադրէ զայս թուղթ խոնարհաբար գրել առ ձեզ ․ և որպէս քահանայ առ եպիսկոպոսդ բողոքել, և որոյ պատասխանին սպասել 'ի ձէնջ զոր ինչ և իցէ ։

Արդէն 'ի քանի նամակս թէ կողմնակի և թէ ուղղակի բարեկամաբար գրաւոր ազդումն ձեզ տուեալ, և ըստ նիւթոյն իմացուցանեալ զանկից այդր ընտրութեան առաջնորդի վանացդ օրով և յուզումն երկուակայութեանց անխրատից ոմանց 'ի միջոյ ընդդէմ՝ զոր թուեն յանպէտս եղեալ — յորժամ և ոչ նշոյլ ինչ պատասխանեաց առ մեզ ցուցեալ, զոր կարծեմք չիցէ գործ պատուաւոր ։

Չէ փոյթ մեզ առ այժմուս զառաջնորդպրէն վանացդ, թէ նա իցէ անձն կամ նա ։ (Թէ և երբեմն ըստ որում զրչաւաշխարհականին վնաս բազում, 'ի վանսդ՝ 'ի գաւառականս, 'ի մեզ և յայլս նկրտարձեալ, այլ վասն թէ մեր՝ և թէ այլոց ոմանց աղերսանաց առ կառավարութիւն վանացդ՝ փոխադրել զնա 'ի հաւաքարականին գրէ) սակայն փոյթ մեծ յիրաւունս տնտեսնեմք, յորժամ ցաւօք սրտի զգամք թէ սրբազան պատիւ մեր այնու 'ի ձեռն վոյն քարոզ անձանց ոմանց եղերոց այդր՝ տուայտի ։

Եթէ նախ քան զմուտ ձեր յՍ. Աթոռդ, կառավարութիւն վանացդ զտէր Եղիշէ քահանայ ընտրեաց յայնմ պաշտօն դպրութեան, և ձեր 'ի գալն հաւանեալ զնա և օրհնութեամբ դրոշմեալ, և թէ յետ փոքու առանց ինչ բնաւոր պատճառի մերժեալ զնա 'ի պաշտօնէ անտի դպրութեան, և թէ վասն այսր սարսափանաց հանդամանաց, ինքն տէր Եղիշէ կամ կառավարիչք ժամանակին գրաւոր պատճառ 'ի ձէնջ աղերսեալ, և ձեր բանիւ և եթ պատասխանել, թէ բաժանումն տէր Եղիշէի 'ի դպրաց պաշտօնէն ։ Թուի ինձ որպէս մի 'ի մարմնոյ իմմէ անջատեալ, սակայն այսու նմին չկարեմ ասել զպատճառն և այլն ։ բոլորն եղեն և մնան 'ի կամս ձեր ։ սակայն զոր յայտնի-տուութեամբ՝ չկարեմք զանց զնովաւ լինել ։

Digitized by Google

Ո՛վ է որպէս այրը 'ի ձեզ հաղորդեալ, եթէ տէր Եղիշէ ամենքին խորհուրդս վանաց և ձեր. որս և անդ հռչակեալ, [illegible]) այսպէս և սր- բակրոն տէր Մարտիրոս տէր Յովակիմեան Ռ[illegible] Քահանայ նոս ՚ի մեզ է յեկեղեցւոյն տեղւոյս և այլոց ամանց ասացեալ, րոյ և 'ի հաստատութի եթէ իսկ գրութիւն տէր Եղիշէի ունե- ով յիւրում ձեռն. 'ի դաւանալն այդր ունէր զնա զատ վե- եալ յատեան ձեր :

Ի խնդրելն մեր 'ի նմանէ զգեստութիւն գրոյն ասացելոյ՝ եա ինչ պատասխանի, որով և մատնեալ զմեզ թերևս 'ի հաս- տատութեն կասկածանաց, քանզի զնա մերում հաւատոյ տե- ղեկութեն տէր Եղիշէ չերեւեալ ընդ ունե նամակադիր 'ի հն- չկեա, բայց յերբեմնապէս 'ի մէնջ, և 'ի նմին ժամանակի տա- րապայմանաւ փորձանք մի վերամամատեալ 'ի մի. այն է մինան ու փշակաց պատահեալ 'ի հանդ" տէր Յ. տէր Սարգիմանոս ու. Ծամապարհաւ Բուշեռա, որ մերկացեալ յընչից իւրոց և ունեցեալ այլոց՝ յինքն յանձն առեալ, ընդորս էին աւանդն ջ յեղմիածնէ՝ շնորհիւ ձեռով. և կոնդակն սրբազնում Սե- ութի՝ յանձնեալն ձեր 'ի նա առ բերելոյ մեզ այսր. զոր զկնի վերադարձման ի գողոց, ամենեցուն որոց էին նամականիք՝ անա- րատ եկին հասին առ ցանկալին, բաց զմեր բաղձալին, մինչ- եալ և քայքայեալ 'ի շնորհ տէր Կիւրեղի տնէր որդւոյ Նո- րին տէր Մարտիրոսի, և այն զկնի ութնից փութով ժաման- ման առ, զորմէ առացին պահեալ յընթերցում գրքոյն ծայր 'ի ծայր :

Սոսուար թուղթ մի 'ի տէր Եղիշէ էր առ մեզ գրեալ (Յո- [illegible]) յանձնեալն 'ի նոյն հանդուցեալ քահանայ՝ զոր ընդ իւրոյն ասացելոյ մատնեալ ի վրանց կողոպտման, զկնի վերադարձելոյն անհետացեալ զայն տեղեկաց 'ի ձեռս մեր. ուստի համոզեալ կամք՝ թէ այն իցէ գիլն զնկարատուրեալ՝ զորմէ ասէր տէր Մարտիրոս, և եթէ չէր այս՝ ոչ զդանայր նա 'ի ցուցանելն մեզ, առ բարձումն կասկա- ծանաց, որով այժմ բռնադատիմք հոգւոյ անդորրութեամբ 'ի յայդ լինել :

Digitized by Google

Մեք զառ յայսմանէ խնդրոյ սովին ոճով ծանուցա-
նիցս առ Մարտիրոսն · յաւուր երանելոյն սորա, զի եթ-
ըստ ասելցն ի գալն այդր ոչ 'ի լոյս հանցէ զամբաստանեալ զի-
նոցին առ Եղիշէի, և ոչ վարեսցէ զնա յատեան ձեր ի դատ-
մեք որպէս դատաւորաց անողոքելի · ունիմք 'ի ձեզ բողոքե-
և առնուլ զլուծումն, և արդ առ Եղիշէ չէ այդր 'ի բողո-
քել · մեք 'ի դիմաց մերս իրաւանց · աւա սովաւ բաւեան թա-
խանձանօք բողոք 'ի ձեզ համբաւեմք — բողոք · որ ոչ այ-
ազգ միջոցաւ զիջանի, քան նուրբ քննադատութիւն այնր գրոյ
թէ չէր և չէ մերն կորուսեալ գիր, որոյ օրինակն վաւերացու-
ցեալ քանի մի հաւատարիմ վկայութեամբ անձանց · առաքեր-
մեզ աստ պաշտօնաւոր առ ձեզ լինիմք, քանզի հռչակ այ-
յայտարարութիւն նորա աստ առ մեզ, առ եկեղեցական ան-
գւոյս, և առ այլ ոմանս, դժուարինէ ժխտել ։ (1)

Իսկ եթէ նա այսինքն տէր Մարտիրոս ոչ ցուցցէ ձեզ
զայն գիր՝ կամ սրբութիւն ձեր կերպիւ իմիք բարձի թողլ
զնա առցէ · մեք յայնժամ պարտաւորիմք ընտրել շաւիղ իմ-
նոր՝ անծանօթ ձեր և աշխարհի · առ այնու հասանիլ իրաւանց
և արդարութեան, քանզի այսպիսի ոճիր ան հետացուցման նամա-
կաց անուան մերոյ յայլոց · կամ մերոց առ այլս մերով ծանօթ
ձեռագրով՝ չէ նոր լուր, այլ 'ի 1862 ամաց հետէ և այսր —
որպէս իրքեմն կոնդակաւ իւք հանգուցեալ Մատթէոսի Կաթու-
ղիկոսի առ մեզ՝ բոցապահեալ այդր 'ի վանսդ, սոյնպէս և զայլ
գրեանս աստ և անդ · որով և մեզ վնաս ոչ սակաւ, մինչ պար-
տաւորեալ զչլրեանս թաքթաքուր հաստացանել՝ ուր հարկ
բայց վասն եկեղեց թղթոց ի հեռաւոր վայրէ առ մեզ · չունա-
նեմք զհնարս ապահովութեան, զի որք ծանօթեն անուան մո-
ղոցի և թուոյ բնակութեան մերում տան, և 'ի վերակագրի նշա-
նակեն, գտանեմք ան կորուստ · իսկ որ ոչն՝ միայն ընդ վտան-
գօք՝ յորժամ ըստ մակագրութեանն Ինդլիկերէն ածին յե-
կեղեցին, է զոր ստանամք · և է զոր ոչ ։

(1) ։ Ցայս վայր՝ չէր իմացեալ Միւնջեկեղեցականէն՝ թէ ինքն՝ իսկ ընթե-
եալ ունէր զայն գիր ·

Digitized by Google

Մեք համոզեալ կամք, թէ մեք ունիմք եւ` որք վճարեն ...չարիք, սակայն չէ ի կարիս ըն օրէնք ունիլ զառաջին, բստ ...ամ չունիմք ապացոյց 'ի ձեռս. թէ և շատ հետամուտ եղեալ ...ր 'ի գտանել. բայց զոր վասն այժմու ասեմք ցուցել պիտոյ` ...երեւ Թագաւոր. ցորչափ չէ ցուցեալ նա ձեզ զգիրն, այլ թէ ժխտեցի նա կամ զլացի` յայնժամ կարի աղետալի ...ընքն զալ 'ի վերայ, որչափ և մեզ առլժանական համաձմ ...կելու սերմից սկզբանց — Ընկերական պատասխանեաց գրու-թեան այսմիկ, մեք անկանխութիւն մեծար, ձերդ քարձ-...թեան ...ութեանս:

Կ. Պօլիս 1874		Որդի և ծառայ
Հոկտեմբեր 30	}	(Ձեռն) Տէր Յովհաննէս խոսչկեան,
Նորոգ տամարի,		Խոսչա" Ըստ Բուլհանիոյ Հայոց:

ՊԱՏԱՍԽԱՆԻՔ.

Արժանապատիւ խոսչկեան խոսչ" Տէր Յովհաննէս ...երունդաւոր Ըստ Բուլհանիոյ հացցէ ողջոյն փրկչական:

Երկոքին գրութիւնք սիրելութեան ձեր առաքեալք 'ի յ30 և 31 Հոկտեմբեր "Ն" Տ. հասեալ առ մեզ յայնմեհետոյ զմիմա-...եւ, յաւուրսն զի 'ի 25 Հոկտեմբեր գրութիւնն առ ձերդ սի-րելութիւն հասեալ է:

Առաջին նամակն` որ բաղդ... մի է ընդդէմ նամակի միոյ ...րուեալ զոր գրեալ է առ ... ... Եղիշէ Բռնհա-...այ առ ձերդ սիրելութիւն ... մեզ յայս նուազ-...եալ ձեզ բաւարարութիւն` այլ չեղև պատեհ, ուստի մեք ...ւրհանդակաւ ունիմք կատարել զխնդիր ձեր. երանի էր զի ...պատահէին երբէք չպատահէին երբէք, որպէս և ձերդ սիրե-լութիւն չէր..., (1) սակայն երբ թշնամին սիրոյ սատանայ (2) ...այ վրդովել զխաղաղ ծերութիւն ձեր որ մխիթարութիւն է ...ժանի, (3) այլ յաւուրսն զի գիտէք զնշկենոյս նորին խոր-

---

(1) Իրական բաղդ և ցաւ սրտի մերոյ` յերանութիւնս հայի, սակայն ... ... վայելել զոյն ... ... այնու ... :

(2) Բուն սատանայն` փախիչ յարդի մաքրեցեալ սատանայից:

(3) Ո՛չ թէ փոխանակ մխիթարութեան` ոչ յաւելուր վէշտ ի վերայ:

Digitized by Google

տանել, փոխան անձկալի համբերութեամբ մերոյ [illegible] սիրո-
ղութիւն ձեր զի ցանկութիւն մեր է, և զինի [illegible]
զավեալ հանգիստ ձեր։ (1)

Արժանապատիւ Խաչիկեան Խաչ՝ Տէր Յովհաննէս Ծե-
րունազարդ Աստ. Պատուական Քահանայի խնդալ ի Տէր։

Ընդունեալ ուրախութեամբ յ80 Կեռկուեամբ ամսոյ [illegible] գրեալ գրութեամբ խառնակեալ [illegible] ձեր բարեկամութեան [illegible] բողոքական գրոյ որ զարդ "Խաչ", Մ. Արամ [illegible] ներկայիս կատարեմք, վստահացեալ ի բարեկամութիւն ձեր։

Սէր տորդէն լսեալ էր բազմիցս, զի ի [illegible] յիշեալ առաջ քահանայ եղբօր ձերոյ, պատուականութեամբ վարեալ էր նա ընդ ծերունազարդ սիրելութիւն ձեր։ (2) և ուրախեմք, զի բարեբարքիք [illegible], (3) նոյնպէս լսեալ եմք զի կարի սիրելապէս ընդունեալ էք ի նմանէ [illegible] ատենին այսր։ (4)

Այսչափ [illegible] և խնդրեցաք զբացատրութիւն։ այլ ուրախեմք [illegible] զի [illegible] պատմուածով խօսեցեալ զձէնջ, (5) յայտնեցաք [illegible], զի [illegible] այսր՝ չէ կարացեալ [illegible] զձէնջ. որպէս ունէր ակարութիւն, այլ [illegible] Ծանուցանել [illegible] ձեր գրութիւն [illegible]։ (6)

---

(1) Ի [illegible] Թողումք, զհանգստութիւն մերոյ [illegible].

(2) [illegible] [illegible] և [illegible] գործեալք այլ և այլ։

(3) Բարեբարութիւնն [illegible] և ոչ յանհնազանդ, այլ եթէ [illegible] մերոյ եղեալ ընդունելութիւն և խմացեալ զգաղտնիս մերոց կրից՝ [illegible]։

(4) [illegible] և ոչ [illegible] այլ [illegible] հարցուք եղեալ և ազգեալ զայլոց [illegible]։

(5) Զանէր նա և [illegible] կարեւոր անբաւականութեան, բայց ընդ հոգևորին [illegible] է [illegible] [illegible]։

(6) [illegible] և այլ [illegible] թէ [illegible] գործի և [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] հարցանել [illegible]...

Digitized by Google

Է. Հարցաք զմնդրայն թէ եցեն աղդեսք 'ի ձեռս եւր գիր առ Ենիչէրի զօրսն դիմեցիք թէ ունի տասցեալ ձեզ անդ. այլ պատասխանի նորին այս է. զի ինքն չէ տասցեալ անդ ստիպելութեան ձեր թէ ունի 'ի ձեռս գիր այնպիսի. սակայն 'ի պնդելն ձեր վասն այս և այլ պատրկայից՝ տասցեալ է ձեզ թէ 'ի հարկէն ունի խօսիլ ընդ ձեզ պղոցուցութք, (1) որ և 'ի վերջոյ զիջեալ ձեր, եղբայրական սիրով. համբուրիւ սիրոյ միջնեալ էք 'ի միմեանց, ընդ որ և մեր ուրախացեալ գամք տեղին զ. և թէ յաջողել պատուական ծնրութեն ձերում. (2) զի յեւս միաբանեալ եղբայրաբար բաժանեալ չլինել զատանին խոստացեալն 'ի միջի ձերում, և արդարև իրաւունս համամիտք յուսալ 'ի ձէնջ զի ունիք լսել, եթէ ոչ էբրև հայր, գէթ էբրև պաշտօնակից եկեղեցւոյն Քրիստոսի, զայրցոր մեր որ էբրև ընդ որդեակս խօսիմ ընդ ձեզ. (3)

. . . Ընդունել ձեր զգիրս՝ զալամանդք անշուշտ. (4) զի յորդոր մատուցութեան կարդամք առ ձեզ վասն ամենայնի, այլ և մեք իսկ իրաւունս ունիմք 'ի ձէնջ պահանջել զայս. (5) մնացուածոց վասն պաշտօնակցիդ, (6) որ ամենայն պատուով

---

(1) Ահա մարկութիւն սոյն. եթէ չէր ենիչէր 'ի միջի՝ զի՞ այլ պատասխանի հարկէր տասցելոյ. և թէ զէր հարկ սատուել՝ քան զոր պատասխանի այժմն..

(2) Զարմանալի պատուականութիւն, որ յանարգաց տնչեալ տագնապի.

(3) Յորդոր և խրատ հօր առ որդեակսն, ըստ 'ի զուր հաւատար անսուտ թեամբ և ոչ մտանելոյ 'կուսակցութեանն — այլ յորժամ ոչ այսպէս, անշուշտ զհետ զոյ սուտալութեան 'ի տեղի հնազանդութեան. բնականէ այս — մեք բաց մերում խղճի և հաւատոյ, յամենայնի կեանս մեր հանապազորդ և պիտի հանապազորդ զյորդորդորդեալ հարց անդր քան զարժանն, սակայն 'ի որդւոց կոչելոյ 'ի ծոցի զաղետս բազում. առ եղբայրութիւն բանիս՝ յոյս անտի գործոց և յերից ժամանակս անտի. ուստի վառեալ 'ի նենգից խաբէութեանց՝ երանաւորեմք զոչ արժանացելոց բաժակիս զաւակութեան.

(4) Ընդ զարմանալիս նամ զարմանալ ոչ հասանէ — որպէս և արհին ինքն ուրոյն զզոյ. զաղ յարմարել զպատասխանւոյն անյայտ մեղուս պահանջում և իրաւանց — արդարև մեր խնդրեալ զարմացեալ՝ սակայն չկի 'ի մայրենոյ աշխարհութեան զարհուրի և փորձիւ ըստ օգտակարութեանն նորա՝ սթափել 'ի մանկանց հաւատոյ մերձ ողբերգաք, յորժամ զԱրուեստ խմացեալ եաք իբրև Աստծոյ.

(5) Պաշտօնակից մեղանչականք՝ և ոչ գործնական արդեամբ, առ զաւելուածքն և չափոց զարդամագիծն, ուր հաւատար կարիս զատնել.

(6) յիշեցեալն է անտի ծանօթութեանն չէ ուսեցեալ նորա զիրաւունս անուանարարութեան զձէնջ, մանաւանդ եթէ ոչ այնպէս խօսեցեր՝ չաւներ որպէս զհանգոյն արհեստն. թող զոր արտաքսուէ նորին ըստ անիրաւ յարմարել զխոհրդոց զօրէն փայլ՝ թէ համանգամայն նոյնակ Աստուծոյ և եղծի.

Digitized by Google

Խօսք զձեզ սիրելութեանն․ որոյ և կենցաղավարութիւն ընդ ձեզ լիցի ընդ երկար ամբեղաբար․ (1)

Ի վերջոյ խնդրելով ՚ի Ձէնջ (2) և այն կրաւանք երգ-բայր սիրաւոր, (3) մնամ [illegible] զամենայն․ և ՚ի նորոյ վարել սիրով․ (4) Յանձնելով զձեզ առ ամենազօրն շնորհաց սուրբ Հոգւոյն։ Անարժան ձերուսդ [illegible]պատուութեան։

27 Յունվար, 1875 ՚ի վանս սրբոյ՚՚ Ջուղայ․ Համար 32 } Օրհնարար և աղօթարար․ (Ձեռ.) Գ․ րիգորիոս արք․ Եպիսկոպոս․ Պարիս՚՚ և Հնդկաստանի․ (5)

---

(1) ՚Միրով կենակցութեան նպատակին եղեւալ միշտ զանյիշաչարութիւն մեր․ յայտնէ միայն՝ երկինք գրուար միայնական իւր․ Թող բնաւ վկայեսցէ [illegible] ձիւ բերով․ եթէ ոչ մեռեալ իսպառ․

(2) Աչքանչելի և զայս, զի արհին այնպէս ձեւացուցանէ զբան իւր՝ որպէս թէ [illegible] ՚ի մէջի, ոչ առնեալ ՚ի նկատ, զոր եթէ զինուէ՝ [illegible] յա-[illegible] ՚ի նորայ․ և եթէ համբուրիւ սիրոյ՝ զմ այլ [illegible] [illegible] [illegible], և թէ զխնդրոյ [illegible] բան հաւատալի՝ և զմերն ոչ․ նոյին առարկեալ և Մ․ Եպիսկոպոս ընդ մեզ․ ընդդէմ բողոքոյ մերոյ ՚ի տէր ՚Կիրակոսեան․ (Տես Տետրն [illegible] ՚փետրւ․ [illegible] 19)

(3) Որ ըստ [illegible], [illegible]՝ [illegible] սիրութիւն․ [illegible] [illegible] Երել՝ և մեռ [illegible], [illegible] սիրող՝ և մեռ [illegible]։

(4) Առաւելով զմեօ Թշնամոյն և սկսանելով զսէր նոր՝ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] հաւատոյն [illegible]։

(5) Յառաջացուցէ անուանց Հայոց՝ բարձեալ․ զի արտաքոյ [illegible] [illegible]՝ ոչ Պարսկաստան և ոչ Հնդկաստան կարօտ Եպիսկոպոսութեան աջեալն․

Digitized by Google

Օ՛ հնի Թովլայ տեր Մարտիրոսի զգուշացաք, զգեալ մեր զեր մի յանդգնանացն, որոյ զգաստէն տեսցէ յաղթում անդուող — այն ըստ ընդ անտասութեան թուլի վերծանողաց (Ընծանօթից ընտանեաց նորա) եթէ կրէ զ առաւօտ. թէ, սակայն ը մերում խղճի ոչ ամբողջէ. այլ թէ պատուական նորին համեմատանաց վկայաց — այն խնամ՝ բայց ոչ անուանել, գրեցաք հաղուով յանդգնութեան առ ի խորան՝ որով մեք սիրեմք զխրատիչս մեր, յորժամ ը այս մեզ գիտակիք ան ուղղութեան. Թող որոյ ածն իցէ խնամ՝ և զխոստումն ուղղելու յօրէնս արդարութեան Աստուծոյ. (1)

Նախանձ օրինացն այս շարժէ զերկիւղածս ՚ի տարրապայման վատահութիւն. մինչ անգամ զպատգամս այս ՚ի վերէժ խնդրութիւն խորտակել, որպէս հովիւն Խարանեանն պաշտել հեզն Մովսէս, զորոյ զհաւատարմութիւն վկայել Աստուծոյ. (Թուոց ԺԲ. 7) ՚ի նախանձն զօրթապատութիւն ժողովրդեանն զատախտակս պատգամաց ած ՚ի սրտմտութիւն առ ոտն խորտակել, և անպատիժ յայտնել — նա տես զնախախնամութիւն նախանձու օրինաց, տես և զօրինապահութիւն և զնահատակութիւն Եղիազարու քահանայի, և Համաւոնայ ընդ եօթնեակի որդւոց. (Բ. Մակ. Զ.) տես և ՚ի նոր օրէնս շնորհաց՝ քարկոծումն սրբոյ Ստեփաննոսի, Պետրոսի Պօղոսի, և այլոց բազմաց զպսակս յեկեղեցին.

Եղուկ է ամ ոք զոր ինչ ըստ համբոյրն առցէ. բայց չէ պարտ առանց քննողութեան իրաւանց դատաւոր ը քմացն կեալ. զի զոր ցայս վայր գրեցաք և գրեսցուք առ յապա, գրեցաք խղճի մտօք և խոհականութեամբ, և պատրաստեմք ապացուցանել զգրեալսն մեր ՚ի սմին. եթէ ոք կամեսցի՝ ացուցելու լինել մեզ քննադատական ածով — սակայն այնպիսւոյն ունել յանթատակն պարտի պաշտել գիրս, և ոչ յենուլ ՚ի կամս իւր հաւատալ դարձուածովք՝ ըստ Պերսիկեցւոյն թէ, կամք հրամանքն այս լիցի է՝ զորես ասեմ — ով [illegible] յանցուածոյս, որում միայն բաւական իշխանութիւն անհեղ զօրութեան վկայութեանց, Ամբրոյ Ոսկեբերանի, և Հրատանեալ զորս ՚ի մէնջ անցեալ ըստ առաջնորդելոյն. զի Օ՛ էն զենուտուածեան մերոյ չէն անպատուր՝ այլ հօղեար. (Բ. Կոր. Ժ, 4)

(1) Տեսն այս գիր զոհել նորա՝ և տուեալ չեմանելոյն, զամէնն համայնք.

Digitized by Google

Երբ փորձառուք լռեսցին՝ անփորձառուք թող կայասցեն,
Զի այլ խնդիր իմաստնոյն՝ և այլ պահանջ յիմարին.
Իմաստութիւն թորց փորձոյ՝ զերթ ըղ քարի զառ տոկեայ.
Թափեալ 'ի գոյս անկեալ տան՝ ըստ անպիտան կոչուոյ.
Չափեա դու չափ պահանջուն՝ ընդդէմ ծանուցն վճռոյին,
Որ ըղ նժար երկոցունց՝ փորձիւ ունի 'ի ձեռին.
Նա դատաւոր անաչառ՝ արդարութեամբ վառ 'ի վառ.
Նա բաւական 'ի կողմոր՝ ուրբ պաշտօնէին վեհափառ.
Որ 'ի տանեաց գլորեալ՝ ջարդ նմանոյն խելամուտ.
Իսկ ան ճաշակն և անփորձ՝ զի մարդ կրից քոց հմուտ.
Նա ոչ զգայ յանձըն իւր՝ թէ յաշխարհի կան փորձանք,
Եւ թէ անհաշտ հուր և ջուր՝ ածեն վըճռատու յորձանք.
Հունձ ցորենոյն քաղցր 'ի տես՝ լոկ բայական 'ի դաշտի.
Բայց երբ մանգաղ 'ի ձեռ քո՝ մտեալ 'ի փորձ զգալի.
Յայնժամ հակումն ծանր կողման՝ փոյթ ծանիցես վաստագին.
Ըստ այնմ և քոյդ կարծեաց յոյզ՝ ցաւօք սլաքի փոփոխին.
Գոհահատ լինիս յասուկ՝ աշխատանաց մշակին,
Կարեկցական քո խղճիւ՝ յօգուտ աշխատաւորին.
Յարաբերեմք սա կերպիւ՝ ի կիրըս մեր դատաւորին,
Ցանձն առնեմք մեր զիրաւունս՝ 'ի դատ փորձառուին.
Քանզի գիտեմք հաւասարա՝ զբանախօսից բարբանջանս,
Ընէծք տրտունջ ի վաստակս՝ քան ըստ խղճի գոհացմանս.
Սակայն մեր յոյս ոչ իսա՝ և ոչ 'ի նա բեւեռեալ.
Այլ ի տեսողն ամենից՝ խորոց սրտից բան ծածկեալ.
Մեր դատաւորն նա լիցի՝ թէ կրիւք ընդ սա անցեալ.
Այլ զոր ցայս վայր զրոյց մեր՝ յանկեղծ խղճէ վեր յերեալ.
Այս գիտեմք և զայս միոյն՝ թէ աշխատիմք ընդ ունայն,
Զի ուր խաւարն շօշափէ՝ անդ վաստակին 'ի զուր ջան.
Բայց և այնպէս բնութիւնն՝ ոչ խոստանայ մեզ համբեր,
Սիրեմք սերմանս յապառած՝ դէթ դոյզն լիցի պտղաբեր.
Իսկ թէ համակ ապաշխուն՝ մեզ ոչ վնաս առաւել.
Տորչափ տարաք և տանիմք՝ քան ըղկուրիս մեր աւել.
Յայնժամ լիցին դատաւորք՝ բժիշկք տեսից տանս տկար.
Եւ մեր ան պարտ 'ի հոգիս՝ այսու լռմայիւ վճար.

Digitized by Google

Ըստ առուստ բուռն արկանեմք զԳամձէնիւք ի Բեհրթափոյ մերոյ պատարագելոյ 'ի Մեծարան Երկնոյն . . .

ՈՂՋՈՅՆ ՍԻՐՈՅ ԵՒ ՅԱՐԳԱՆԱՑ ԱՌ ՏԷՐ ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆՈՐ ԸՆՏԻՐ ԵՐԱԶՆԱՐԳԻՆ ՔՈՒՂԱՑ ՎԱՆԱՑ

Տօնն Իսրայէլեան՝ մինչ փոխեալ զհուր սա,
Ի չոր 'ի փախուստ՝ յերկրէն դարշահոտ,
Զինչ արդեօք նորուն՝ վիճակ առհաւոր,
Անեղ 'ի տեսիլ՝ կարմիր ծովուն մօտ.
Իւր ծովն առաջի՝ և մահն ընդառաջմէ.
Թշնամին յետ կոյս՝ կորուստն յահիկէ,
Գոռիւն և գոչիւն՝ 'ի լանջաց 'ի լանջս.
Ան յոյս 'ի կենաց՝ 'ի փրկութենէ.
Բեռնատեամ հովիւ՝ գաւազանն հզոր,
Զեռեալ 'ի ծովանդր՝ զերթ կման յորոր.
Ցեղք է պատառ է՝ ըղ յորձանս ծովուն,
Ցայ ժողովրդեան՝ անցանել ընդ հօր.
Գիւտոյց այն տիպար՝ ընտրեալ ձեր արադ,
Ի հոգւոյն սրբոյ՝ հովիւ բարեկաւագ,
Ի տալ հալածել՝ զԱմաղէկն հպարտ.
Թշնամւոյն հոգւոյ՝ դժնդակն 'ի դագ.
Բարունւոյն վեհնոյ՝ Աշակերտ յարմար. (1)
Ընդ Նախկնոյ սրբոց՝ բոլորեցոց պար,
Որք 'ի գահ վսեմ՝ տաճարիդ փեսայ,
Բազմեալ թագակապ՝ ան ընդ հատաքար.
Իւրոքանչիւր ոք՝ ըստ իւրում կարի.
Ցնկել ջանացեալ՝ հոգեզուն զԱյգի.
Այլ ոչ ամենից՝ արդիւնք բարեբեր,
Ըստ որում եռանդն՝ ամենից ոչ մի.

(1) Աշակերտ ասիցէ ոք ցնեղ. զի մերք յիմաստութեան առանց փորձոյ մինչ յաւպարեղ զօձսարիր՝ սոսր 'ի Նմանէ. ասեմք յոյժ մեծ առ խորհուրդ յանդգնածոյ — եւ թէ բազում անգամ թերեւս՝ ուղղի զանձնեալ

Digitized by Google

Գոհանաց մշակաց՝ Նախկին տէր հօր,
Ամփոփել սերմանս՝ խնամոտից յետ իւր գոր,
Անխառն որոմանց՝ Թշնամեաց զեղծից,
Որք զանձամբք կրեն՝ չար Նախանձուն խարն.
Սուսերաց այամիկ՝ Արուեստին այժ,
Ջնջանին համբարք՝ զանել ցորենոյ,
Անպակաս ի գոյս՝ անյաղթ ի տօշու,
Պատուել Թողակօք՝ Հոգւոյ և մարմնոյ.
Բողէք երջանիկ՝ կենաց մեր տկար,
Աննիւթից Թեւօք՝ ծախքին անդադար.
Ո՛չ ուրեք Հանգիստ՝ գտեալ անդաստին,
Դառնան յօթեանս՝ բնութեանս ան յարգալ.
Իսկ Ներկուռ Հոգին՝ մինչ կիրթ և արի,
Թէ խաղոյ յալիս՝ ծովուն ամեհի,
Զիւր նաւուն կենաց՝ ունի զգաստութեամբ.
Տեսանէ անշփոթ՝ յանվտանգ ուղի,
Սոյնպէս ձեզ յուսամք՝ յայդ Նոր ասպարէս,
Ուր մտէք հարթել՝ սուրբ Հոգւոյն հանդէս.
Նա ինքն օժանդակ՝ զօրավիգ համայն.
Ձեռն արկ ձեր բարի՝ Յեսուայ նաւեան պէս.
Ընծել արժանի՝ փառացման իմն.
Նոր Երիքովին՝ Պարիսպ անողայ,
Որ ՚ի Գորսկաստան՝ վայր մշտատատան.
Ի տենդ եւ օրեայ՝ դըղի և գողաց.
Բամից ոգիոայց՝ բանալ սեղան Նոր,
Երթութեամբ տալ դարձ՝ յընթացից մոլոր. (Յէզուէ)
Այսպէս հաւատամ՝ կարի վաղ ընդ փոյթ,
Վիճակ ձեր զգեցցի՝ կեանք քաղցր և անդորր,
Բանջի փործառեալ՝ հողագործն ցաւօք,
Մինչ Թափէ զիւր քիրտն՝ բուռն աշխատանօք,
Համոզեալ ՚ի յոյս՝ Ի դոյր Ի հանգիստ,
Ի հունձ սերմանց իւր՝ առատ և աստց.
Եղերուք այնպէս՝ և դուք սուրբ Հայր մեր,
Քրտնաջան երկամբք՝ հոգւով մշտամբեր,

Digitized by Google

Յեառ.ց հօտից փթթիլ՝ ուռճանալ ծաղկիլ:
Թէպէտ կորզացեալ՝ խիստ անզատատանք ձեր ,
Պետոյից կարեաց՝ կեցուցին պարապ ,
Զեռ հաստարկչն էիցս՝ վարել ան տագնապ .
Զի քրտամբ ուսոյց՝ ջամբել մեզ դաստանօտ ,
Տալ ծիրն վաստակոց՝ յանկուց և շաղկապ .
Իրական համբուռնք՝ և շողք 'ի մարմնի ,
Թաղապրեալ մտառմբք՝ ըստ վճռոյն բանի .
Զերդ ոչ գործողաց՝ ուտել ոչ կարեն ,
Թէ և ծիրակերք՝ յոլովք 'ի կենս .
Սակայն անձրապետան՝ որ յայն և որ յայս ,
Հաստանէ միջոց՝ անցեալն ընդ Ներկայս .
Ապառնէն զեւր բաղդ՝ ինքնին վճռեսցէ ,
Ըղձով կամ ձախով՝ շրջել զառարկայն .
Սրբեա մինչ փայլէն՝ գիտութեան պիտոյ ,
Եղերգուկ վիճակ՝ կենաց մեր նանրոյ .
Ոչինչ հիմնաւոր՝ 'ի ոլն յայս կենցաղ .
Ի ձեռն առ օրհասյ՝ աղեսկց փորձն .
Պարծանք 'ի պարծանս՝ հոլովին 'ի դէպ ,
Առ բազուկ քաջին՝ մրցողին տակէպ ,
Երբաշխեպս կենաց՝ ընդ ուղւոց շարաց ;
Յարացոյց անմահ՝ մորալին 'ի վէպ .
Ով տէր 'ի բարձունս՝ հարիւրօք լցո ,
Զամս կենաց հօր մեր՝ և զՍԶ զօրացի ,
Սապէս տևուր հօտի՝ փոքուն բանաւոր ,
Տյպ 'ի մանրհաւութեան՝ հոգի հանճարոյ .
Սեան ափրոյ՝ նորին՝ առ մեզ մշտահոս ;
Զերթ զմանուչահոտ՝ գեղուղ և նարգոս ;
Որով լիցի ողեաց՝ հէշն տէր Յովհաննէս ;
Առ տէր Գրիգորիս՝ որք եպիսկոպոսն .

[illegible] , 1819 , [illegible]

Digitized by Google

ԴՐԱԽԱԿԱՆ ԵՐԳՈՑ ՛Ի ՕՒԽՏԻ ՍՐ. ՏԷՐ ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ ԱՐՔ ԵՊԻՍ
ԿՈՊՈՍ ԹԱՐԽԱՆՈՎ ԱՌԱՋՆՈՐԴԻ, ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ՝ ԵՒ
ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ։

Ցնծային անեղ՝ մինչ առ հեղն Մովսէս,
Ձայնեալ ընդ ամպով՝ օրինադրէր ծէս.
Երախտեաց սիրոյ՝ սուրբն բանական,
Ո՛չ դատարկաձեռն՝ գնալ յիւր հանդէս.
Օ՜ ինչ սորայս խորհուրդ՝ հաշտեղ տիպար.
Քան տածիչ հոգւոց՝ անմահից պտղար,
Որ լսող բանի՝ նոյն և երկնուղած,
Առ պատուէր էին՝ լուրջ և անպաշար։
Հպատակութիւն՝ առ բանին սիրոյ.
Կեանք կենդանարար՝ հոտ անուշ Դրախտի.
Որք ուսան նովաւ՝ օծանիլ իւղովն.
Հիւթոյ գնացից՝ փափկին հոգւոյն.
Որ ունէր երկինք՝ այժմ նստին իւր.
Երկիր պատուեցան՝ առին յանձին իւր.
Անդամոյն խնդրէր՝ կայեան օթարան,
Միտ հեզ և խոնարհ՝ յայտարարեաց իւր.
Պատգամս քրիստոս՝ խնկեալ 'ի ամէն.
Ի տուն սիրելոյն՝ Թարխանեան տոհմի,
Այն որ եղկութեամբ՝ չէին պատուար նմին,
Դէրս յանձին թերեալ՝ անդարմանելի.
Ո՛չ վանցն իւր մեծ՝ այլ և աղաչքն.
Ըստ Զաքարիայ՝ կինկէալ ձայնին,
Ի տան սիրելոյս՝ զորս մերուար.
Ահա մէրք ձկնայս՝ տանէ ցուցանել.
Օ՜ ինչ, այլ չար եղեռն՝ մահ ամբար զան ազ.
Այն հոգեկործան՝ մէկ բացեալ գժնեայ.
Ուր տապալեալ առհեղ՝ հաստատեալ.
Տայ 'ի պատժապարտս՝ անդրով անխնայ.
Օ՜ի՛ կոչէք զիս տէր՝ առաց բան որդին,
Քոյր ասէ մա չասենք՝ պարտ ձերոց անձին.

Digitized by Google

Զայս ես ձեզ՝ չունիմ ձանձրանալ.
Ցուցանել, մի երբէք՝ հանուրց յիմ զբօսանս.
Որ սոյն ուխտ՝ յարգացուցեալ կեցէք,
Զատուցեալ անխտիր՝ ամ զգուշանաց մեղկեց,
Որ ոչ Տեառն խարոյ՝ պաշտէ զպատուիրանս,
Դասակցի ընդ ծնունդս՝ ծանօթանալ 'ի մէջ.
Բայց 'ի ընդգալի՝ յայս կենցաղոյս ասեմ,
Տեսցուք թէ քանի՝ հաճոյք կրակն.
Զոր 'ի չարէն՝ ընտանի բարւոյն.
Հաւատով ամրով՝ հոգւոյն ապաստան.
Ըմբռնեն թէպէտ՝ կուրծէ քեզ յայս անդամն.
Սակաւք 'ի յորդոյնց՝ զատուն սքանչան.
Սակայն և այնպէս՝ 'ի նոցին ծակատ.
Կնիք ասուր ձողւոյն՝ խնկութեամբ չեղ ամ.
Ի սոցունց և մին՝ մեր բաղձեալ զատոյ,
Անպիտան ծառայ՝ կալցէ ձեզ փոքու,
Կարօտ օրհնութեանց՝ ծարաւի շնորհաց.
Որքան զանձնոյն՝ մեզ քաղցր և աղու.
Ընդ այս մեք դրել՝ ընդ մեզ 'ի յանդէտս.
Զարդուց պաշտամանց՝ ընձէց ան 'ի պէտս.
Թէ ունայնանձեան՝ ի ձեր ասպէի,
Ըստ այծմուս փութոյ՝ առ հրաժեշտ յաջողակս.
Խաղաղել դարման՝ զօրութեցեալ ծանրին,
Արմատք ցամաքեալ՝ ի բերդ սաղին,
Դոյն զգայն բանսն՝ երանգ հրաշադեղ,
Զարդարեն զերկասն՝ լայն արձակ դաշտին.
Ուր և սամնու Տէրն՝ ծիրանի վերանաւ.
Զմայլեն հոգւոյս՝ խնդութեամբ բազմաւ.
Հաւաքեալ զհաւնեմս՝ 'ի հոտ խուր անոյշ.
Կարդալ առ հասանելն՝ զօրհնութիւն ամ բաւ.
Ի սոյն առպաղի՝ վայրիկէք մեր զայս բան,
Ոչ 'ի անապատ՝ ող խմբ ցնցուկան,
Որ անկեր հանուրց՝ եղանակն սեռից,
Մեղրին կարծալից՝ երփներանգ մարգերն.

Digitized by Google

Ա՛ն նուէր իւր խորան՝ 'ի յարկ՝ իւր վերին,
Ցաթառ Քերովբէից՝ բազմեալ ան քննին,
Ո՛րպիսի տուն ինձ՝ ասէ շինեցիք,
Ըստ ասացելոյն՝ 'ի բան առաջին.
Խո՛ւլ և զօր Մովսէս՝ Այր սքանչելին,
Ի կատար Բլրոյն՝ թալկացմամբ ձեռին,
Կարօտեալ և խսկ՝ բնութենակցաց,
Նպաստից Ովրայ՝ և Ահարոնին.
Օառ 'ի սոյն հարկէ՝ խօսեցեալ բազմաց,
Մանաւանդ լցեալ՝ հովուով սրբով Հարց.
Տէա շնորհալիք՝ Ներսէս և Սարգիս,
Ի մատենագիրսն՝ երկանց և ձգանց.
Ի սոցունց առեալ՝ զաւանդ տօներին,
Ի դասրաւս ան դոյց՝ պաշտամամբք մեծին,
Մերթ Գառաքւարդի՝ կոստանդնու Պօլսոյ,
Գողտային խմն՝ բալեացապարտին.
Որ 'ի Թագարան՝ ըստ մեզ գանձարան,
Շնորհաց երկնայնոյ՝ շնչեալ 'ի բերան.
Արմատ և ընձիւղ՝ կիրթ փարձառութեան,
Հայերէն վճիռ՝ քերթուք պատուական.
Յամենայն վիճակ՝ Քանոն ուղղագիծ,
Վերածեալ կարգաւ՝ անսուեթեամբ անբիծ.
Որք ի սա վարժեալ՝ գործնական արդեամբք.
Ցանդորրու կենօք՝ վարին ան թախիծ.
Արդ եթէ վրիպակ՝ ինչ առ սա գտցի,
Հայրական գթով՝ թողութեան տացի.
Որպէս թոթովմունս՝ լեզուոյ Որդւոյ՝ Հօր.
Ան յարիր 'ի բան՝ սայթաքեալ գրչի.
Հոգւով ընկալնուլ՝ միայն ըզ հոգին,
Խնդացեալ սովրմք՝ յասպարէս բանին,
Թէպէտ 'ի բացուստ՝ այլ երբ 'ի մօտոյ,
Տայ մատուցանէ՝ ըզ պարտիս ուխտին.
Ուխտին որ հայի՝ յիղձ յատուկ ներքին,
Մարկոյն անուանս՝ յանիւթ խորանին,

Digitized by Google

Որովք սէրք ելլոց՝ ընտանի հիւսմամբ,
Ցօղիւ միութեան՝ ան լոյծ տանձին.
Բուռեցէ-ցայս վայր՝ բանիս յայտնութիւն,
Առ յօդ պատճառել՝ զանաղտուկ ձանձրութիւն.
Շնորհաց սուրբ հոգւոյն՝ եղով ապաստան,
Զի ինքն լցուսցէ՝ զվրիպոյս թերութիւն.
Եւ ձեր ով սուրբ հայր՝ եթէ հաճելի,
Տէր Յովհաննիսիս՝ ունել 'ի մտի,
Ի ժամ աղօթից՝ 'ի սուրբ խնդրուածս,
Օրհնութեամբ յիշման՝ առնել արժանի.

Տէր Աբրահ' Արապատ' Լուգիր, 1873. Բիւ 961.

Մինչ ցայս վայր ճառեցի մերոց, հարկ լինի և ծանուցումն զանշարժ կալուածոց և մտից վանաց, որպէս զի ամ ոք գիտասցէ զներքին և զարտաքին հանգամանս վանաց.

ԱՆՇԱՐԺ ԿԱԼՈՒԱԾՔ

Խաղողի այգին, 24 Դ. րիք — Զարազարէնց 2 Սայլեքն 10 Դլուխ 4. 7 Կափիս — Մախմի այգին 4 Հ. — Գոմշաքեղենց այգին 9 Հ. — Գրիգորեանց այգին 5 Հ. և 5 Դ. — Լորաշինի սինձակի այգին 26 Հ. — Հաքիմ Ստեփանեանց տուն և այգին 5 Հ. և 4 Դ. — Յոսէնի անացեալ այգին 3 Հ. և 5 Դ. — Ալախթեանց մուլք 8 Հ. և 5 Դ. — սորա միւս [illegible] Հ. — Բաղամսատան սատցեալն 7 Դ. — Տէր Յակոբեանց մուլք 1 Հ. և 4 Դ. — Պալանդարեանց մուլք 1 Հ. և 4 Դ. — Յուրինանեանց մուլք՝ 8 Հ. — Մաադէնց մուլք՝ 14 Հ. — Բարուղստան 6 Դ. — Մագա մուլք՝ 2 Հ. — Պանդրէնց մուլք՝ 8 Հ. — Մուրադաղէնց Եկեղեցին՝ 5 Հ. և 4 Դ. — Բաղչէն մէջիդ աստցեալն 4 Հ. — Հաւէլանց Եկեղեցին՝ 1 Հ. և 4 Դ. — Յովհաննայ վանքն 6 Դ. — ընդամէնն՝ 151 Հ. և 6 Դ.

(Ա). Տարն Դափիսն՝ լինի 45 Զրիք — իսկ Դափիսն քառանկիւնի 21 և կէս Զրաչափ — որոյ ձողաչափն 5 գազ և 6 գրէ, երկիցս լայնութեամբ և երկայնութեամբ չափեալն՝ առ 45 Դափիս — Հ.՝ ևմ Զրիք. և Դ.՝ Դափիս
իսկ Մուլք առ զաստի զեւոին՝ ուր գետն ջանզ ներմանց:

Digitized by Google

Ըստ յառաջին կալուածք ... [illegible] ... ոչ պակաս քան 400 թումանաց՝ պարզաբերին. (... [illegible] ... 260 ... [illegible]) է՝ զոր առայ ի ... , և է՝ զոր ... [illegible].

ԱՐՏԱՔԻՆ ՄՈՒՏՔ.

Տարեկան վաշխ 1,0000 ոսկայ Սրբոց ... [illegible] ... (1) 400 ոսկայ, կամ Պոլսոյ Ոսկիք	986
Ի ... [illegible] ... 400 ռուփիք կամ ... Պ. Ս.	920
Պարոն Փ. ... [illegible] ... 111⅓ ռուփիք ... [illegible] ... կամ ... Պ. Ս.	255
Հնդկաստանի ... [illegible] ... (Տօ...) ... մի հազար ռուփիք, (2) կամ ... Պ. Ս.	2300
Պատկէրք (...) ... [illegible] ... պակաս առ ամի 100 ռուփիք (3) կամ ... Պ. Ս.	230
Յամի տեառն 1857 ի ... [illegible] ... տարեկան վարձն ... Պ. Ս.	[illegible]
Ի ... [illegible] ... (...) առ ...	300
Ի ... [illegible] ...	400
Ի ... [illegible] ... և ի Ս. ... [illegible] ...	150
... [illegible] ... տարեկան ... կալուածոց	4000
Պոլսոյ Ոսկիք	13,441

(1) ... [illegible] ... Բ. Վ. ... երես 38.

(2) ... [illegible] ... 10 ... [illegible] ... — է՝ զոր ... [illegible] ...

(3). Այս ... [illegible] ... 1684 ... [illegible] ... 400 ռուփիք ... [illegible] ... — երէ ... [illegible].

Digitized by Google

Մուշտայարար-մին յեօթնից անուն խմբերի և Նուխիակու-թեան ի Հնդկաստանէ, ի Հնուէն յանկերգէն զարու Հայաստա-նեան ժողովրդոց՝ ի 25 Հազարաց 950 անցեալ. թողեալ զա-կերայ և զարժանեայ ապարք յիշխանաեանց ընդ մեծայլին զատնա-ուխտ զգեստուց. (Զորոց հետ այսոց Հայքն-Դելեին)

Խոսկ զինէ 'ի Նուխադէ ժողովրդոց և արքեանց յաջողու-ածոյ պանկանեալ և զքանակ արայն, որպէս երկիցս մերով ձե-ռամբ, յամի ամ 1844 և 55 — յառաջնում Նուխայի երրև 10 Հազար ռաւժիւք, և յերկրորդում 5 — յամին 1868 'ի ձեռն Շրբանեան Ա արքայութի 4000, զորս զկէան Հազիւ Հասեալ է վանս (1) և զոր այժմեայս 'ի ձեռն Գերիգորիսի Եպիսկոպոսի՝ տացուք յայլում գիրս.

Եկեսցուք արդ 'ի Հաշխ, որոց գիւղօրէից տանձմանց ջաւաքս ընդ Հնոյ կողմ[illegible]թեան. և ըստ արքեփ[illegible]րո-գութեան Թ. Եպիսկոպոսի յամի ամ 1858.

Գիւղաւան չափմանհայոց. ամ [illegible] ամի. այս ալիւր 15 բեռն, — խոզ՝ 5 լիտր — պանիր՝ 25 — չորաթան՝ 50 — ոչխար՝ 4 Հատ.

Գիւղաւան փեքերաւ. ամ. ըստ ամի այս ալիւր 70 բեռն — խոզ՝ 10 լիտր — պանիր 25 — չորաթան 50 — ոչխար՝ 20, և եզն 2 Հատ.

Գիւղաւան [illegible] քահանայք. Գիւղափառեայ [illegible] ամք. և Գ [illegible] ընձեռէ տարեկան զուա զրամ 70 թու-մեն, զ[illegible] գաւառան Թաղաց, քառորդում 'ի ցու արտ զարձեալ 'ի բողոքականութի — յետագայս են անուանք գիւ-ղօրէից Հայոց, ընդ Թուրց տանց նոցա.

Խաչէնդաղայ՝ 42 տունք — Հողար Լեբր՝ 22 — Բոլորան 34 — Մեծաւուլ՝ 50 — Հոզան՝ 62 — Եղանակէրա՝ 84 — Գօզախոտակ՝ 14 — Մէկլադէրա՝ 50 — Շ բեկան՝ 44 Բոժեկերա՝ 21

---

(1) Փառք բարերարին Աստուծոյ, որ երկոցունց մեր մանաւանդ զարծուծ Նուխիա-կութեան ոչ միայն ըստ կարելեաւ արդիւնաւոր ղարզանամ արարեալ, այլ և ոչ չարթեալ զանհեան մի Յ ճլոչ ազջ[illegible] պատճառ. զայս զա[illegible] քննին զայացն. և [illegible] զանհանեալ մեզ՝ 'ի 98 — զարմանալ եւ 'ի չուել, թէ 2500 Հոգւոց [illegible] կորեալ — առ զարհուրելի մեզ երես 228.

* [illegible] 4շէ Յ. Լեռ Գարավեր[illegible]

Digitized by Google

21 — Խաւէնէ՝ 40 — Սանկիւքարան՝ 89 — Խոյգան՝ 75 — Կոաջան՝ 36 — Գ. որղուն՝ 49 — Միճարան՝ 19 — Մուղան՝ 26 — Եղիզան՝ 64 — Նանադիջան՝ 42 — Բրգեր՝ 20 — Գաքաւուրդ՝ 16 — Ընդանէն՝ 21 Գիւղ — 10 20 Տունք. և Հոգիք՝ 6517 — (3)

Յամի տեառն 1839, ՚ի գալ Խս. Եպիսկոպոսի յառաջնորդութիւն Ջուղայ, ՚ի Թեհրանայ անցեալ ՚ի գեղօրայս և հաւաքեալ նուիրակութիւն վանացս, տեսաք աչօք միայն ընդ-գործս պատուական, զՉէչիմս, զանկապանս բրդոյ մրօ. սառնդործեալ — զՀարիւրաւոր կովս և ոչ խարս, զքուռինս ցորենոյ՝ ալեր, ոսպոյ՝ սիսառն, Հաճարոյ, մեղեր, մամոյ, ձիթոյ, իւղոյ, պանրոյ, չորաթանի և այլն, որոց արժէնք առաւել քան զերիս հարիւրս թումանաց անցանէր։

Այլ տես զուրախութիւն վանացս, և ողբա ՚ի վերայ չքաւորութեն և անընդհատ պարտուցն, և եթէ ընթերցեալ ունեցիս զՄնացեալ Թիրակացւոյ եօթն հազարակ, կամ զօրհնաբանական գրեանս Գէորգայ Սեբաստացւոյ՝ թերևս մխիթարեցիս հանել զայս հանելուկ, թէ ուր վաստակոյ չքնաղ առատութեան վանացս, և թէ զինչ եղև. ձայն աղաղակի պարտուցն — տացեալեմք և կրկնեմք զխրատացիս, զի եթէ վանքն ՚ի բնէ ունիցէր կարգաւորութիւն, և եղաս մանաւանդ նորին պահպանիչ խնամօք, [illegible] լինէին, բայց մինչ որպէս [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ՚ի նմա։

Այլ ոչ զարմացի արդեօք ՚ի լսել զառաջեալս, թէ գոյք այսոքիկ ՚ի ձեռն միոյ վանս [illegible] Մանուչհարդի, ([illegible]) և միոյ աբեղայի [illegible] — զի [illegible] հաւատարիմ [illegible] [illegible] է, զի եթէ ոչ յայլ [illegible] [illegible] վանքն [illegible] այգեաց որթոց՝ [illegible] և ծառոց [illegible] [illegible] — բայց [illegible] եթէ այսպէս [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — ՚ի [illegible] [illegible]

(3) Թուագրութիւնս այսոքիկ եղեալ [illegible] 1838 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]։

Digitized by Google

Յաղ. ծնկնեցեալ՝ զաւրձ և խաւարայն պսակապատակելոց՝ յանպաշ-
տպանութեն, յաւէժ պէտս և ձայն Ուռստաւրանքին, որք հաւատովն
զդեղթողեն՝ ի տունմութ լուսոյ են, (Մաթ. ԺԱ. 8) Թող մեր-
պետոց զամենայն նորա թէ ոչ պատճառ ... ի մեզ մեր.

Ո՜րչափ ապա իմ օգուտ պատճառ, ծննդեանն ընծա-
յալ է՝ Եփիփանիոսի ի մեզ, քան զիմեղայն պահելոյ զկառա-
վարիչս. յորժամ մեղմով զինքն ծանուցանէ, թէ ժողովրդեան
զնիշխէ զձեռն վասն չպահելոյ ի վանսդ կառավարիչ և այլն.
որոյ ի հրուխթիւն զրեալ սուտ և խնդրեալ ասելն զկառավա-
րիչսն՝ որ զնէր յանձնարկելոց սակս.

Յաւուրց. անուր Նուաճնորդութեան Յովհաննու երկ-
րորդի՝ բարձեալ զկառավարչութիւն վանացն. և եթէ եր-
բեմն բերեալ ի մերձի՝ անուամբ և եթ, յաւէտ ծանծկոյթ
զործոց շնայլութեանց Նուաճնորդաց՝ քան կանոնաւոր վար-
չութեանց, զոր առեալ վճարեալ՝ հաշիւ մի բերեալ յանդի-
ման. և նոցա յերկիւղէ առաջադրեալ զուղղութեանէ լաբիւրին
թանակաց, հաշուոյն — որպէս երբեմն և մեք.

Նախկին թերեւս ընդէր արդեօք այսպէս, իբաւ ... քեզ
պատասխանեին — յերկիւղէ խստութեան Թշնամեաց և ...
նացէն, զի ի խստութիւն վարին՝ անկարգ և բարբարոս. յան-
դիման աչաց՝ Փալաղոյ և խրձուռս զալաբ փայտից, զառա-
ղոյն՝ երկաթս ծայր մահակաւ, որդակն՝ յաղմէ և իձավ —
զան, բանդ, և տոյժ առ ընկերք, և հնչումն հրամանին պատ-
ւոսա, (Թագ... ...) յայժամ թող կարդացէք զՄովսէ-
սն. ձով լուռ աղաղակի անպա տէրն — աւաղ քեզ բովչ չարաչար,
յորում բազմօք խորտակեալ մեր՝ և լուռ և մնջիկ. քայց և
ոչինչ մինչ ցայսօր փրկեալ զմեզ տէր. և զօրացեալ զդատա-
մեր, փառք արդարութեան նորա.

Digitized by Google

Մ՚ինչ ցայս դէտ զոր փոքր խղճանք սուրբ ծանօթեամբ ան-
բաւական ընթերցողաց՝ կարծեմ բաւական լիցի․ այլ զոր
թերի՝ փութամք ՚ի լրութիւն բերելոյ այն է․ թէ ... հանդերձ
և խոնարհեցաւ եկեղեցւոյ ... և ... կառուցելոց ժամա-
ւուր շահ Աբբասայ ։

Ընդ որում ժողովս Աւետարան ՚ի մանկունս ՚ի Ջուղայոյ
նախորդելոյն քեզ լինի եկեղեցին Բեթղեհեմի՝ բանացի և
հրաշալեօք զմբէթու իւրով․ որ եւրև թաղուհի հանդերձ
եկեղեցեաց Ջուղայ․ սակայն ընդ ... ժամանակաւ յորում ցա-
գին․ զի չունի ծաղկունս և ոչ Յովհաննայ ։

Ի մանկունս ՚ի ներքս եկեղեցւոյն՝ ստորագրութեան Թ ... Ա-
ղաւնեաց բանուորաց միայն նորոգեաց՝ և համաձայնութ յարգանք
եղանելոց — Շինեալ այս եկեղեցի ՚ի Խոջայ Պետրոսի յամի
ամ 1627 ․ ՚ի շարժէ արտաքոյ ... երբեմն՝ գաւիթ ... ընդ
փոխ ... ․ նաև այս այ Աղայ Յովհաննէս Լալեան՝
մերով յորդորմամբ չիցէր ... զերանութեամբ ։

Իսկ ... ընծայ երկու ... ընդ ...
... զեկեղեցին ... ․ կառուցեալ ՚ի Խոջայ
Աւետիք ․ յամի ... 1616 ․ — ՚ի զմբէթի ... ստորին
... ․ ... ի Ջուղայեցւոց ... կա-
տարեցին Շահ Աբբասայ ... ՚ի ... ․ (1)
... այժմ ... ժողովրդոց 60 ․ և քահանայք 6 ․

... ՚ի ... ընդ ... զ...
բանուոր ... սուրբ Ա... ․ ... բաւականին ...
ցեալ ... ․ ... ... ․ ...
... ․ Թէ յաւուրց ... ՚ի ...
... և ՚ի ... զ... նկարս սրբոց և
այլոց ․ ... ցուցանէ ... պայծառացեալ ...
վերայ ... Աղայ Յովհան Լալեան ․ և ոչ այսչափ միայն՝
այլ և ... և ... (գուշ) եկեղեցւոյն
նորոգեցեալ ... իւրոյ ։

Ընդ հիւսիսոյ կողմանէ ․ (... ...)

(1) Տես Առաջին պատմագիրք երես 46 ․

Digitized by Google

անձամբ. փոխանակ զեկեղեցին (Սուրբ Խաչէն) որդւոյն Պետրոսայ ճարտարապետ շինեալ ՚ի խոջայ Նազարէ յամի Տեառն 1611, որոյ շուրջն պատերազմի քարել զմարդ. ՚ի մէջ փոքր ծածկեալ ՚ի մէջ զերեխայ յաղթութեան. մեր. զմնացն տապան և չէր երբէք տապան ամենայն ... . ների ժողովուրդք բնակութեամբ, որոյ կործանեալ ... . Տէր Գ. Պետրոս.

Ի սմին եկեղեցւոջ պահին Քարինք Լուսաւորչի, Հայ ... մարմնոյն ՚ի սուրբ, որ զամենայն ... ծածկեալ ... եպիսկոպոս ... յամի Տեառն 1821, յորում Պօղոսի Խոսրովեան Մերսեպեան գտեալ ընդ միւսոյ ամենայն և ... (1) եկեղեցւոյ, յարուցեալ շինուած իւր զետեղեալ անդ, ուր և լեալ ՚ի խաչատեղի ... ՚ի ... ... Լուսաւորչի ... Գ. Ճ.

Ընդ Հիւսիսային ՚ի շեալ ՚ի վայր՝ գտանել ... զեկեղեցին (Սուրբ Յովհաննու) որդւոյ Պետրոսի Լուսաւորչին (2) կառուցեալ հաւաքմամբ զհամայն յամի Տեառն 1633, որոյ արձանագրութիւն է ամենայն եկեղեցի՝ ... ... ՚ի Պէրն ... յամի Տեառն 1714, ունի սա զաւակաց ... ժողովրդոց 20, և քահանայս 2.

Մերձակայ երկար ՚ի յեկեղեցին ... ընդ ... , զանուանեցեալ զեկեղեցին սրբոյն Աստուածածնի Նախավկային, (Ի Թաղէ ...) (3) կառուցեալ ժողովրդականաց յամի Տեառն 1640, որոյ ... և ... ... ունի սա զաւակս ժողովրդոց 30, և քահանայս 2.

Ընդ Հարաւային ներքս (Ի ...) ունին ... զեկեղեցին սրբոյն Յովհաննու Մկրտչի, կառուցեալ ՚ի խոջայ Նշանայէ յամի Տեառն 1620, ունի սա զաւակս ժողովրդոց 60, և քահանայս 6.

---

(1) ... ... և որին Ամարային և ձմերային, ...

(2) Այս Թաղ՝ մականուանեալ զինէ ... անդ ... Քերիմխանի, ուր ՚ի ձեռն Չօլա Մկրտչի պատրաստեալ զինէ և ... ... ՚ի Շիրազ.

(3) Ընկէց յայս Թաղէ՝ ... ... , ... և ընկալեալ ... Պրահեանց.

Digitized by Google

[illegible] 1623 [illegible] 45.

[illegible] 1600 [illegible] 67 [illegible]

[illegible] 1740 [illegible]

[illegible] 15 [illegible]

[illegible] 1662 [illegible] 400 [illegible]

[illegible] 1662.

[illegible]

Digitized by Google

Հայաստանեայց առ զաւակս ժողովրդեանն . և զկաթողիկոսն Ց . որոյ ընծայեալ ասէր . և զայնքան տեղեկութեան որպիսութ , (Նոյն) բազմաց 'ի յամաց առաջին ասեն . միայն ամենայն յառաջագոյն փոփոխութեան ընտրելոյն միայն ժողովրդոյն . մանաւանդ մեծ իշխանութեան քահանայից եկեղեցւոյն . որ ընդդէմ նոր պայմանի մտածեն 'ի պարզութեան Սահմանադրութեան Պարսից . չնմանելով նոյն առանց մի 'ի միաբանութեան . և պարտէ յետ ժամանակաց ստեղծել նորոյն ընտրեալն միայն չափոց . (1)

Ընդ այսքանս Համբաւաւորն բազմաց զոր մի կեր ամենայն եկեղեցեաց . զատանձնեալ յամսյեալ և 'ի խոնարհեցեալն քաղաք , որպէս և զենք՝ յանձնառութեամբ 'ի մէջս ; առ 'ի բովանդակել զՔրիստոնէից և չորից՝ եկեղեցեաց որք 'ի դաւանութեան անդ ամբոխ շինեալ 'ի Ջուղայ . չէ այս նորանշան եկեղեցւոյ զարմանալի՝ ցուցակ՝ սպասաւոր ժողովրդեան . Հայոց թէ մեր ընդացան քան և չորս հազար տանց դաւանութեան ազգիս , որ Համբայսօր Ճանապարհ կարգեալ 300 տանց տեղւոյս . զի՞ր զոր 'ի մոր՝ թէ այլ զհետնորդութիւն զանձնելոցն Ջուղայ . ընդ ոչ .

ԹՈՒՔ ԽԱՆՈՒԹՀԵՆԱՅ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ԱԹՈՌ ԿԱՑ՝ ԵՒ ԵՒ ՍԱՀԻՆ .

Ա.— Մ[illegible] կաթողիկոս Ս. [illegible] ամենայն Հայոց , Աստուածաշնչեայ Էջմիածնի՝ որ և ասի Ջուղայեցի , (2) նստեալ յամի Տն 1611 .

Բ.— Մովսէս երկրորդ Տաթեւացի եկեղեցւոյ , շինեալ յամի Տեառն 1632 .

Գ.— Փիլիպպոս Աղբակեցի՝ կամ Ս. Ա[illegible] (3) եկեղեցի .

(1) Մերձիս քաղաք ամի 1260 տարիք ընակչօք՝ կառավարի մի Վարդապետ Ամենայն . և Գ. Քահանայք զ—ինք առաջնորդեն Ջուղայ՝ եւրէ 300 տարիք բնակչօք՝ իւր զետեղութիւնս և զեկեղ 32 Քահանայից—դպիրն ընթեռեալ առնեալ պշտօնակատարն . ուր չէ պէտս քան զութնից Քահանայից — Հոգեւորն Կաթողիկոս լսեալ մէջ զառաջնորդութեանն Հոգեւորականաց Ջուղայ չնմանելոյ զատելն , այլ 'ի մէր Թաւրիզ Քահանայից՝ ասէ . Այսմ առաջնորդն անդադար ծախս—առնելու Էջմիածնայ աւանդին կայր բազեղեալ՝ ոչ կարողանալ անդորրել զիշխանութիւն իւր , մինչ ոչ հանեալ զազգասէր խառնակիչս կենաց՝ 'ի ընակ զբոսն 'ի զհետնորդութեան .

(2) Գրեցի զատանձնեալ առաջին շնորհատուն՝ պատուեալ զայն պետն .

(3) Իւր եղբայր , որ մին 'ի առաջին յառաջ առն Թովմասու պատարագմատուցաց 'ի մէջն , որպէս և մեք առաջին տէր պաշտօն սրբագործութեան . զառ խաչեալ կոչեցաւ Մ. Եպիսկոպոս , Հայրապետ առաջին նորա յանձին , և ընդունեալ 'ի վանս առ 'ի տօնախմբութեան տարեկան պատիկ ուխտից .

Digitized by Google

շինեալ ծախիւք Խաղչալեանց յամի տեառն 1695։

Դ. — Հաւէլանց ուխտ Յովհաննու Եկեղեցի՝ կառուցեալ արդեամբք Յովսեփայ Մարգարեան, յամի տեառն 1677։

Ե. — Բաղաթեայ սբ Յակոբայ Եկեղեցի՝ շինեալ յամի տեառն 1666։

Զ. — Յովհաննու վանքն, որ առ և սուրբ Սարգիս, Հ(1) շինեալ յամի տեառն 1622։

Մատուցուք արդ յիշատակ անհետացեալ եկեղեցեաց, որք նոյնութեամբ վեցեկի թուով զան 'ի գրիչ։

Բ. — Սբ Մինասայ, և սբ Ածածնի եկեղեցիք, որք 'ի վաղուց անուանեալ անկեալ և կործանեալ թաղի։

Գ. — Հրեշտակապետաց Եկեղեցի։

Դ. — Ընծայեալ սուրբ Առաքելոյ Եկեղեցի։

Ե. — Խօջայ Հափրաղենց եկեղեցի։

Զ. — Հոգւոյն սրբոյ Եկեղեցի։

Յանօթութիւք անհետացեալ եկեղեցեացս՝ առաւել բազմաւ դժուարութիւ, որ 'ի հնոյ յիշատակարանաց մատենից՝ որ 'ի տապանաքարաց ննջեցելոց, և որ 'ի հնեմնուրց ծերոց, որպէս օրինակի աղագաւ առեալ զմին, — 'Ի յիշատակարանի վայելչագիր Աւետարանի միում տեսանք — «Զօրեցուց Աւետարանս ընդ հովանեաւ մայր եկեղեցւոյս՝ Հոգւոյն սրբոյ ձեռամբ Աւետիկ սուտ երիցու»։ (Ըստ [illegible])։

Յորոնելն մեր այս եկեղեցի՝ չկարէաք գտանել, եթէ չէր ցուցեալ մեզ զտեղին, ահերէց փառաւ Պօղոսեան յամի տեառն 1840, որոյ ամք կենաց իւրոց առէր 106, և զնին կեցեալ զամս 10 — ամուսնեալ [illegible] մեզ առ [illegible] շինի՝ ընդ հիւսիսոյ յարևմտից, եցոյց զտեղին հարթեալ արտորայք ցանքից, ([illegible]) կալուած Գրիգորի Յովակիմեան օձաւենփի, ուր հետաղօտեալ յանկեան ուրեք տեսաք և զհետս կմախից մեռելոց, զոր հեր-

(1) Ի սմին եկեղեցւոջ 'ի տօնի սրբոյն Սարգսի են մատուցեալ պատարագ ուխտի [illegible], [illegible] և մեր պաշտօն սրբութեան 'ի սա։

Digitized by Google

կեալ զհամայն ընկերեալ էր ազգ ի ներքոյ հովանաւորութեան և որ-
դոցն իւրեանց պարծեալ ի մեծն արհամարհեցաք յօրագրի մե-
րում ; յո՛ր ... զգործս երևեալ այսր ի ծանուցումն, ընդ ան-
զգամութեան լուծոյ ... հաւատարմութեան մինչ այժմ ընդ մեզ ոչ
անգէտ, ընդ որում և զգործ մեր այս ՚ հայն ի հանդիպումն ;

Անդալուսիա, Հանդստարան տեղւոյն ընդ հովտով յա-
տորակ լերան (Սաֆի Մոնթենեգրօ) (1) հարկ մի մղոնաւ հեռաւո-
րութեամբ, ի բացուստ անծանօթ տեղւոջն ՝ Թերևս Թուրքիոյ իբրև
բանակ զօրու օթևանելոյ առ տեղեաւն, հովանաւոր թանձր
բարձր լայն և երկայն տապանաքարօք, յորոց մէրսայ ոչ միայն
փորագրեալ զանուանս զտոհմս և զանցս մեռելոցն, այլ և զան-
գակեալ զարձանս, զոր օրինակ, եթէ զարքեն զայլն առաջի
և զմուրճ ի ձեռին, եթէ բան երգոց (Աւշ-ղ) կիթառն ի ձեռի
և մատուցանք ՚ի լար երգարանին, և ոչ սակաւ զգալի տեսարան
ծննդականաց ընդ երկա մեք ՚ի մահ վարեցելոց, որոց ՚ի գերեզ-
մանս խանձարրապատ ՝ գլխակոր ՚ի նա ողբան ;

Ընդ աւանդութիւն եղեալ առասպելաց, յաւուրս
մեռելոց ի հանդէս արան շրջել Է կողմամբք համօրէն նշխարք և
դարձեալ յերգը հանդստարանին լուանալ զձեռս և զոտս, և հող
առեալ զանօթ ջրոյն ՚ դառնալ ի տուն, թողցյետ նայելոյ. ոչ
թէ ախտն բայց քեզն, զանձն ՚ մի այլ առ ինքն դարձցի յետս.

Այսպէս մի զարմասցիս դու, թէ հաւատք նոցին արդիւնաւ-
որին յուսով. թէ ՚ի մեռելոց անտի ոսկոց ընկալնուլք զփարա-
տուն, և զինչ առ այս թերևս մեզ երկբայական, յորժամ զերան
Պօղոսի, բաշխեր զբժշկութիւն ախտաժէտաց (Գործք ԺԹ. 12)
հաւատով ՚ի կիր առողջ—ըստ այնմ թէ ՝ հաւատք քո կեցու-
ցին քեզ, (Մատթէոս Թ. 29) թէ և այլք ոմանք տան զայն ներ-
գործութիւն յօդափոխութեան, և ՚ի պարզ առողջարար օդոյ
տեղւոյն, զոր հաճելոյ ՝ զոր և կամիցիս ;

(1) Թերևս Սաֆաֆիայն ՝ կոչեցեալ Սօֆայ, Սաֆաֆիեանք կոչին ցեղապետք
իբր Յանաշհալք ՚ի Մահմետ, սոքա բռնանան իբր իշխանութեան Թագի են ժառան-
գաւորք. այլ աշխարհ զանոնցելոյ և ՚ի նորոգենեայս Թագաւորն ՝ բանակալ համարին և
ոչ առ հմանացին իշխող—աւանդի թէ սոքին յածախ եղեալ անդ ՚ի կոչոցն
իբրև պզպղունս, առ որ Սաֆաֆայի ՝ կամ սօֆի առեալ զանուն ;

Digitized by Google

Ս. Եղիշայի՝ Խաչեան Նեղեալ բանից կամաւ. Թէ սոյն պատկերս ըննէ հնչապատակ ուսուցիչ. ոչ միայն զբացայայտ Նեան բառ մարմնայ, այլ և բառ հանգչոյ զգէ զրգանցին բնական Թէ այն է սեղանական ակսա մեծամեծ եւեւեանց և Թէ ՚ի մեծամեծ խրատին և գրենդի զայս.

Ո՛ւր կանացէք, զինչ խնդրէք՝ երբ ՚ի վաղիւ այսօր դայցէք.
Մերք զգեղ յոր խնդի՝ ցորչափ ՚ի մահ վարեալ էք.
Եղերեն և մեր քո Նման՝ ՚ի սեր եկեալ այսմիկ տան,
Տուն սերպճակամ ամենից՝ որք յերաշխեալս մեղաց կան.
Չէր մեր ՚ի միտս Թէ ՚ի վաղ՝ դնէին մեզ ՚ի դաշտաղ.
Մին խնդութեամբ մեծ լալով՝ Հեռաի սաս կաղիկաղ.
Սարեալք սաս սիրելիք՝ կին և որդիք բնտանիք.
Ցամնալն է մերկացեալ՝ և ՚ի գոյից բացալիք.
Ով դու յուսոյ յենչըլ քո՝ այն որ ՚ի քեզ չէ ինչ քո.
Որպէս յայլմէ քեզ տուաւ՝ այնպէս այլոց տայ զոր քո.
Եթէ ունիս բնական՝ գործ ինչ բարի անխոտան,
Ցայսմ վիճակի քեզ հերիք՝ Թողակ կենաց ան վախճան.
Սուտ է կենցաղս և Նմանի՝ ըստ սրդ զքեզ փոյթ ծանիր.
Մի յաղօրայս հեշտութեանց՝ քեզ արկաներ, այլ փախիր.
Դու զմիտս Թող քոյդ զողամ՝ Թէ ՚ի վաղիւ առ քեզ գայ,
Անդիմաւոր դատիճ մահն՝ ՚ի կենցաղէ քեզ բառնայ.
Ո՛ւնչ կարէք չիմայաք՝ եւր իմացաք վաղ մեռաք.
Ցանձուկ վայրիս՝ ոչ կարեմք, գործել զոր յետոյ ուսաք.
Ի դիմաց մեր երԹ ձենմ՝ որոց ՚ի խաբս ներհեալ կան,
Զորթիք բարիս գործեցէք՝ մինչ ժամանակ ձեր մնան.
Եւ ըլ չինչանին լապաերք ձեր՝ քաղցրիկ կենաց պատուական,
Այլ ոչ կարէք յում յառնիլ՝ ի գործ լուսոյ և պատկան.
Ով փոխարկէք ձեր բալին՝ ընդ յուլձանաց հեղեղան,
Եւ մի ծաղկածիլ գարդուն՝ ընդ սառնպաշունչ ձմեռան.
Զորոց տեսաք յանմաևեալ՝ ՚ի կեանս իւրեանց մոլորեալ.
Ընծ ընդ մեզ տեսանեմք՝ ՚ի խղճոն այսր խառնուրհեալ.
Բայս բանական քեզ խրատ՝ Թէ հոգիս ես հոգաբար,
Իսկ Թէ հոգհոգաբէկ Արձան՝ զէ այլ պէտոյ քեզ խրատ.

Digitized by Google

Արդ ի վախճանի Պատուածոյս առաջնոյ՝ զայս և եթ խնդրեմք ՚ի սիրասուն ընթերցողաց, եթէ փոխարինութիւն ի մեզ՝ և վարձ վաստակոց, ոչ հասարակապէս յայնց՝ որք ունին զփորձ զդժուարութիւն համաձայնեցէ՛ գործոյս հաւաքման հնութեանց և գիտեն զնահատել անբաւական արժէիւք զաշխատութիւնս աշխատասիրաց, այլ յաւէտ ՚ի մեղկասէր ոգւոց, որք սովորեն ծաղրել զեռանդն և զգործս այլոց, յայնպիսեաց կարգամբք զհրաւէրս՝ ոչ ի ստեղ-ծածման նմանութեան՝ այլ ի վերծանութեան՝ զոր առ ձեռն պատրաստ յինքն ունէին, ինքն զանհաւանականս ոխից, և անդր ի գտանել զգործս՝ կալցի զզբօսափոխութիւն ի թղթի ; օրինակելով միայն զյիսներորդ փոխն Սաղմոսի ; Ողորմեա ինձ Աստուած, ըստ մեծի ողորմութեան քում և այլն — հաւսկ այնու փոքումբ իւրով դատել զբազմութիւն ընկերին աշխատանաց. չասեմք զմերն կրկ-նապատիկ, այն է փոխանակ շաղագրոյ՝ ի տպագիր, և վերծանե-լոյ հնդիկ գրաշարին — ըստ որում յոյժ դժուար չէք ասէ ի մեզ թաղ և զանչափութիւն վրիպակաց առաջեալ այնու, ոչ միայն ընթերցասաւուք, այլ և փոփոխ հոլովմամբ, զուղղականն, սեռականին տալով, և զսեռականն ուղղականին, սոյնպէս և վրի-պակք բազում, փոխարէն միոյ կամ երկուց տեսանելոյ և ուղղագրելոյ զփորձն, (Անշօք ալոքէ) տեսնեմք բազմօք, և տա-կաւին ոչ զերծ ի սխալանաց ։

Հա՛ այս է նժար կշռոյն արդարութեան ՚ի ուէր, որոց զամենե-սեան օրհնեացէ պարգևատուն ամի Քրիստոս Աստուած, և եթէ արժան՝ վարձատրել մեզ՝ յանանց երանութեն իւրում, և ընծեան փառք յաւիտեանս ամէն ։

կարգադրեալ հատուած առաջին ։

[illegible]

Երես	Տող	ՍԽԱԼ	ՈՒՂԻՂ
2	20	[illegible]	[illegible]
15	23	[illegible]	[illegible]
32	24	[illegible]	[illegible]
44	33	[illegible]	[illegible]
46	13	[illegible]	[illegible]
53	28	[illegible]	[illegible]
54	21	[illegible]	[illegible]
60	8	[illegible]	[illegible]
..	30	[illegible]	[illegible]
61	10	[illegible]	[illegible]
62	24	[illegible]	[illegible]
87	34	[illegible]	[illegible]
88	33	[illegible]	[illegible]

ԱՀԱՒԱՍԻԿ ԳԱՌՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՈՐ ԲԱՌՆԱՅ ԶՄԵՂՍ ԱՇԽԱՐՀԻ .

(Յովհ. Ա. 29)

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

096

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 04146 7096
Digitized by Google